

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΟΛΩΝΙΑ Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

ΜΑΥΡΟΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ

Επιβλέπων Καθηγητής: Ν. Κυριαζής

Βόλος, Ιούνιος 2005

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 4619/1
Ημερ. Εισ.: 08-05-2005
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΟΕ
2005
MAY

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Με την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας, θεωρώ βαθύτατη υποχρέωσή μου να ευχαριστήσω τα άτομα που συνετέλεσαν στην εκπόνησή της . Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κύριο Κυριαζή Νικόλαο, για την ανεκτίμητη βοήθειά του μέσω της συνεχούς επικοινωνίας μας, χωρίς την οποία η ολοκλήρωση αυτής της εργασίας δεν θα ήταν δυνατή. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τους γονείς μου, Μάνο και Φαίη, τον αδελφό μου Δημήτρη και τους φίλους μου Δημήτρη και Ιωάννα για την συμπαράστασή τους και την πίστη τους σε εμένα. Με όλη μου την εκτίμηση και ευγνωμοσύνη, τους ευχαριστώ ειλικρινά!

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Ευρετήριο Πινάκων.....	5
Περίληψη.....	7
Abstract.....	8
Εισαγωγή.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ.....	12
ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΟΥ ΟΔΗΓΗΣΑΝ ΣΤΗΝ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ.....	12
1.1 Εισαγωγή.....	12
1.2 Δημοκρατική Αντιπολίτευση.....	13
1.3 Προβλήματα Αντιπολίτευσης.....	15
1.4 Η Στάση της Ε.Σ.Σ.Δ.....	16
1.5 Η Περίοδος 1988-1989.....	18
1.6 Συμπεράσματα.....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ.....	21
Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ 1980.....	21
2.1 Εισαγωγή.....	21
2.2 Η Δομή της Πολωνικής Οικονομίας.....	21
2.3 Η Κρίση 1970-1989.....	26
2.4 Επιχειρήσεις και Νομενκλατούρα.....	27
2.5 Η Πρόκληση της Μετάβασης.....	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ.....	32
Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΕ ΕΝΑ ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΓΟΡΑΣ.....	32
3.1 Οι Προϋποθέσεις.....	32
3.1.1 Μακροοικονομική Σταθεροποίηση.....	33
3.1.2 Διαρθρωτική Προσαρμογή – Φιλελευθεροποίηση.....	35
3.1.3 Εγγυημένος Ανταγωνισμός.....	36
3.1.4 Κίνηση Προς τις Τιμές Σπανιότητας.....	37
3.1.5 Ανταπόκριση στα Σημάδια της Αγοράς.....	38
3.2 Σχεδιασμός της Ιδιωτικοποίησης.....	40

3.2.1. Ταχύτητα της Ιδιωτικοποίησης.....	40
3.2.2 Επανακεφαλαιοποίηση της Βιομηχανίας.....	41
3.2.3 Σκληροί Εισοδηματικοί Περιορισμοί και Μηχανισμός Επιλογής στην Διαδικασία της Μετάβασης.....	41
3.2.4 Τα Μετοχικά Δελτία.....	42
3.2.5 Η Διατήρηση από το Κράτος Μεγάλου Μετοχικού Μεριδίου.....	42
3.2.6 Χρηματοδότηση της Ιδιωτικοποίησης.....	42
3.2.7 Εταιρική Διοίκηση.....	43
3.2.8 Η Διαδικασία Πλειστηριασμού.....	43
3.2.9 Η Κατάργηση των Θεσμικών Αβεβαιοτήτων και το Πλεονέκτημα της Απελευθέρωσης των Τιμών.....	44
3.3 Η Νέα Θεσμική Προσέγγιση της Μετάβασης.....	45
3.3.1 Ο North, οι Θεσμοί και το Path Dependence.....	45
3.3.2 Ένα Μοντέλο Θεσμικής Αλλαγής.....	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ.....	51
Η ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ 1989-1992.....	51
4.1 Εισαγωγή.....	51
4.2 Επιλογή Πολιτικής – Ο Ρόλος του Jeffrey Sachs.....	52
4.3 Σχέδιο Balcerowicz.....	53
4.4 Ο Ρόλος του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.....	55
4.5 Η ‘Θεραπεία Σοκ’ Αρχίζει.....	58
4.6 Τα Αποτελέσματα των Πολιτικών στην Οικονομία και τους Πολίτες.....	62
4.6.1 Το Βιομηχανικό Προϊόν.....	63
4.6.2 Η Πτώση του Α.Ε.Π.....	64
4.6.3 Ο Πληθωρισμός.....	66
4.6.4 Συναλλαγματική Ισοτιμία και εμπορικό Ισοζύγιο.....	66
4.6.5 Έλλειμμα Προϋπολογισμού.....	67
4.6.6 Το Βιοτικό Επίπεδο.....	69
4.6.7 Ανεργία.....	71
4.7 Ιδιωτικοποίηση και ο Νέος Ιδιωτικός Τομέας.....	71
4.8 Ο Κοινωνικός Ιστός Ασφαλείας.....	74

4.9 Ο Ρόλος της Δύσης.....	75
4.10 Συμπεράσματα.....	76
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ.....	79
Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΦΑΣΗ 1993-1997.....	79
5.1 Εισαγωγή.....	79
5.2 Ο Kolodko, το Washington Consensus και η Αλλαγή Πολιτικής.....	81
5.2.1 Η Πολιτική Οικονομία του Washington Consensus.....	83
5.2.2 Η Εναλλακτική Πρόταση του Kolodko.....	84
5.3 Μακροοικονομικές Εξελίξεις.....	85
5.4 Εξωτερικές Εξελίξεις.....	92
5.5 Ιδιωτικοποίηση και ο Νέος Ιδιωτικός Τομέας.....	93
5.5.1 Ιδιωτικοποίηση Κρατικών Επιχειρήσεων.....	93
5.5.2 Ο Νέος Ιδιωτικός Τομέας.....	95
5.6 Τραπεζικό και Χρηματοπιστωτικό Σύστημα.....	98
5.7 Συμπεράσματα.....	99
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ.....	101
ΣΧΟΛΙΑ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	101
6.1 Ανασκόπηση της Εργασίας.....	101
6.2 Η Προσαρμογή του Μοντέλου Kyriazis-Zouboulakis στην Πολωνία.....	103
6.3 Εισοδηματική Ανισότητα.....	106
6.3.1 Δύο Διαφορετικές Προσεγγίσεις.....	106
6.3.2 Τα Αποτελέσματα των Keane και Prasad.....	108
6.4 Από το 1998 έως Σήμερα.....	113
Βιβλιογραφία.....	118

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ – ΣΧΗΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Πίνακας 2.1: Διανομή Απασχόλησης και Παραγωγής ανά Τομέα.....	22
Πίνακας 2.2: Μερίδιο Αγροτικού Τομέα στην Συνολική Απασχόληση.....	23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Σχήμα 3.1: Πληθωρισμός και Οικονομική Μεγέθυνση, 1980-1992.....	34
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Πίνακας 4.1: Βασικοί Οικονομικοί Δείκτες.....	62
Πίνακας 4.2: Βιομηχανική Παραγωγή στην Ανατολική Ευρώπη.....	64
Πίνακας 4.3: Οικονομική Μεγέθυνση σε Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη.....	65
Πίνακας 4.4: Κρατικός Προϋπολογισμός, 1990-1992.....	68
Πίνακας 4.5: Κατανάλωση Κρέατος και Φρούτων, 1989-1991.....	69

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Πίνακας 5.1: Επιλεγμένοι Μακροοικονομικοί Δείκτες.....	80
Σχήμα 5.1: Πληθωρισμός: Διεθνή Σύγκριση.....	86
Πίνακας 5.2: Συνεισφορές στην Οικονομική Μεγέθυνση.....	88
Σχήμα 5.2: Πραγματικό Χρήμα και Πίστωση.....	90
Πίνακας 5.3: Δημοσιονομικοί Δείκτες.....	91
Πίνακας 5.4: Μερίδιο Ιδιωτικού Τομέα, 1989-1994.....	96

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Σχήμα 6.1: Καμπύλη Lorenz.....	107
Πίνακας 6.1: Ανισότητα στην Πολωνία.....	109
Σχήμα 6.2a: Συντελεστής Gini, 1988-1997.....	110

Σχήμα 6.2b: Μεταβιβάσεις ως Μερίδιο του Α.Ε.Π.....	111
Σχήμα 6.3: Εισοδηματική Ανισότητα και Οικονομική Μεγέθυνση στις Μεταβατικές Οικονομίες.....	112
Πίνακας 6.2: Επιλεγμένοι Οικονομικοί Δείκτες, 1997-2003.....	114
Σχήμα 6.4: Η Πορεία των Ελέγχων στο Κεφάλαιο.....	115

Π Ε Ρ Ι Λ Η Ψ Η

Μετά την κατάρρευση του προηγούμενου καθεστώτος, η πολωνική οικονομία είχε τεράστια προβλήματα να αντιμετωπίσει, κυρίως τα άδεια κρατικά ταμεία, τον υπερπληθωρισμό και τις τεράστιες ελλείψεις σχεδόν σε όλα τα καταναλωτικά αγαθά. Η πρόκληση για τη νέα κυβέρνηση ήταν να τα καταφέρει απέναντι σε αυτά τα προβλήματα. Κατά την πρώτη φάση της οικονομικής της μετάβασης, η Πολωνία εφάρμοσε την μέθοδο της ‘θεραπείας σοκ’ που βασιζόταν στο Washington Consensus. Από την πρώτη μέρα εφαρμογής του προγράμματος πραγματοποιήθηκε φιλέλευθεροποίηση των τιμών σχεδόν σε όλα τα αγαθά. Επίσης, εφαρμόστηκε πρόγραμμα μακροοικονομικής σταθεροποίησης με περιοριστικές δημοσιονομικές και νομισματικές πολιτικές. Το αποτέλεσμα ήταν να βυθιστεί η οικονομία σε βαθιά ύφεση. Κατά την περίοδο 1989-1991, το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 19%, ενώ η ανεργία έφτασε περίπου το 13% στα τέλη του 1992. Οι παραπάνω εξελίξεις προκάλεσαν τη δυσφορία των πολιτών, με συνέπεια τη χαλάρωση των εν λόγω πολιτικών από τα μέσα του 1991.

Κατά την περίοδο 1993-1997 συντελέστηκε αλλαγή πολιτικής, ειδικά από το 1994 και ύστερα, όταν ο Kolodko ανέλαβε το Υπουργείο Οικονομικών. Ο νέος Υπουργός έδωσε βάρος στην εγκαθίδρυση των απαραίτητων θεσμών, όπως τη βελτίωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, τη δημιουργία του απαραίτητου νομικού πλαισίου που προστάτευε την οικονομική δραστηριότητα, και την προώθηση της εταιρικής διακυβέρνησης. Συνεχίστηκε η νομισματική χαλάρωση και η διαδικασία της σταδιακής ιδιωτικοποίησης, αφού πρώτα επετεύχθη η αναδιάρθρωση των επιχειρήσεων μέσω της εταιρικής διακυβέρνησης. Τα αποτελέσματα των παραπάνω πολιτικών ήταν αξιοθαύμαστα. Πραγματοποιήθηκε τεράστια οικονομική μεγέθυνση, με ταυτόχρονη σταδιακή μείωση του πληθωρισμού και της ανεργίας. Πίσω από την οικονομική μεγέθυνση βρισκόταν η ραγδαία ανάπτυξη του νέου ιδιωτικού τομέα και η τεράστια αύξηση των εξαγωγών, καθώς και των άμεσων ξένων επενδύσεων.

Το μεγαλύτερο επίτευγμα της Πολωνίας ήταν ότι κέρδισε την εμπιστοσύνη της διεθνούς κοινότητας. Ως αποτέλεσμα αυτού, το 1997 ήρθε η πρόσκληση από την Ευρωπαϊκή Ένωση για πλήρη ένταξη. Εκείνη την περίοδο, η Πολωνία αποτελούσε μία ανοιχτή, ημιανεπτυγμένη οικονομία της αγοράς, με προβλήματα μιας ‘κανονικής’ οικονομίας.

Λέξεις Κλειδιά: Πολωνία, μετάβαση, ‘θεραπεία σοκ’, Washington Consensus, μακροοικονομική σταθεροποίηση, φιλελευθεροποίηση, ιδιωτικοποίηση, νέος ιδιωτικός τομέας, εταιρική διακυβέρνηση, path dependence.

Abstract

As the old regime collapsed, the Polish economy confronted a lot of serious problems. These were the empty government funds, the hyperinflation and the extensive shortages in approximately all commodities. The new government’s challenge was to cope with these problems. During the first period, 1989-1992, shock therapy was introduced, based on the Washington Consensus. Liberalization in approximately all prices was introduced from the beginning of the programme’s implementation. A programme of macroeconomic stabilization was also implemented, including tight fiscal and monetary policies. The outcome of this process was economy’s depression. During 1989-1991, real GDP decreased by 19%, while unemployment reached 13% by the end of 1992. The developments above caused citizen’s discontent that resulted in the looseness of the policies by mid 1991.

During 1993-1997, a change of policy took place, especially from 1994, when Kolodko took over the Ministry of Finance. The new Minister focused on the establishment of appropriate institutions, such as the improvement of the financial system, the creation of an appropriate juridical framework that protected the economic activity and the promotion of corporate governance as well. The looseness of monetary policy and the process of gradual privatization continued, after enterprises’ restructure was accomplished by corporate governance. The outcome of those policies was remarkable. A huge economic growth took place, together with simultaneous gradual decline of inflation and unemployment. This economic growth was driven by the rapid growth of the new private sector and the huge increase of both exports and foreign direct investments.

The most important accomplishment of Polish transition was that it gained the International Community’s trust. As a result, Poland received an invitation by the European Union for full accession in 1997. At that period, Poland was an open, semi-developed market economy, facing problems that ‘regular’ economies do.

Key Words: Poland, transition, shock therapy, Washington Consensus, macroeconomic stabilization, liberalization, privatization, new private sector, corporate governance, path dependence.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το 1989, πραγματοποιήθηκε ένα από τα πιο σημαντικά ιστορικά γεγονότα του προηγούμενου πια αιώνα. Η κατάρρευση του Ανατολικού Μπλοκ, που σηματοδοτούσε ταυτόχρονα την λήξη του Ψυχρού Πολέμου και την έναρξη της εποχής της παγκοσμιοποίησης, ήταν ένα γεγονός. Λίγο καιρό μετά, χιλιάδες κόσμος παρευρισκόταν στην πτώση του τείχους του Βερολίνου, ενώ η Γερμανία δώριζε στην Τσεχία ένα τεράστιο, άκρως φουτουριστικό ρολόι, το οποίο τοποθετήθηκε σε μία όχθη του Μολδάβα, και αντικατόπτριζε την νέα εποχή. Οι Γερμανοί τους είπαν ότι όσο περνούσε ο καιρός, τόσο καλύτερη θα γίνεται η ζωή τους. Το ‘κατασκευάσμα’ αυτό τοποθετήθηκε εκεί που πριν ήταν ένα άγαλμα του Στάλιν. Ναι, είναι αλήθεια πως οι χώρες αυτές ήθελαν να ξεχάσουν, και ταυτόχρονα να απομακρυνθούν όσο γρηγορότερα γίνεται από το παλιό καθεστώς. Και, ναι, είναι επίσης αλήθεια πως ήξεραν και που ήθελαν να πάνε. Αυτό που δεν ήξεραν ήταν το πώς(;).

Οι περισσότερες από αυτές τις χώρες ήταν αποφασισμένες να κινηθούν προς μια οικονομία της αγοράς. Έβλεπαν την ευημερία της Δυτικής Ευρώπης, της Βορείου Αμερικής και της Ανατολικής Ασίας και πίστευαν πως αν μιμηθούν το οικονομικό τους σύστημα, θα μπορέσουν κι αυτές να γνωρίσουν ανάλογη ευημερία. Αντιμετωπίζουν ένα δύσκολο πρόβλημα μετάβασης. Πώς να πάνε από το ένα σύστημα στο άλλο. Στόχος τους ήταν οι καρποί μιας οικονομίας της αγοράς, το κόστος όμως δεν το ήθελαν, για παράδειγμα την ακραία φτώχεια που χαρακτηρίζει πολλές από τις φτωχότερες οικονομίες της αγοράς, αφού βέβαια πολύ ορθώς πίστευαν ότι κάποιες από αυτές τις χώρες θα καταλήξουν έτσι. Μερικές συζητούσαν το ενδεχόμενο να ακολουθήσουν έναν τρίτο δρόμο, πράγμα που τελικά δεν έγινε(Stiglitz, 1994).

Σε αυτό το σημείο, σημαντικό ρόλο καλείται να διαδραματίσει η οικονομική θεωρία και οι οικονομολόγοι γενικότερα. Η οικονομική επιστήμη είναι προπάντων μία κοινωνική επιστήμη, η οποία, στην συγκεκριμένη περίπτωση, κλήθηκε να δώσει λύσεις σε εκατομμύρια ανθρώπους. Η απάντησή της, ή μάλλον η απάντηση της επικρατούσας ομάδας ανάμεσα στους οικονομολόγους σήμερα, ήταν το Washington Consensus. Το τρίπτυχο ‘Σταθεροποίηση-Φιλελευθεροποίηση-Ιδιωτικοποίηση’ εφαρμόστηκε στις περισσότερες υπό μετάβαση χώρες στο πρώτο στάδιο της μετάβασης. Επίσης, υπήρχαν χώρες που ακολούθησαν διαφοροποιημένες πολιτικές, ενώ, η Πολωνία, άλλαξε πολιτική μετά το πρώτο στάδιο της μετάβασης.

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να προσπαθήσει να εξηγήσει τις πολιτικές και τα αποτελέσματα της διαδικασίας της οικονομικής μετάβασης της Πολωνίας από την κεντρικά

σχεδιαζόμενη οικονομία στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς. Η περίοδος την οποία εξετάζει είναι η περίοδος 1989-1997, αφού προηγείται μία ανασκόπηση της τελευταίας δεκαετίας(1980-1989) του προηγούμενου καθεστώτος. Αρκετοί οικονομολόγοι έχουν διατυπώσει επιχειρήματα ώστε να εντοπίσουν πότε μπορούμε να πούμε ότι η μετάβαση έχει ολοκληρωθεί. Γνώμη μου είναι πως αυτό εξαρτάται καθαρά από την κάθε χώρα ξεχωριστά. Σίγουρα, με την είσοδο των χωρών αυτών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η μετάβασή τους έχει πια ολοκληρωθεί. Μήπως όμως κάποιων από αυτών ολοκληρώθηκε νωρίτερα; Και από τι εξαρτάται αυτό;

Οι απαντήσεις στις παραπάνω ερωτήσεις είναι καθαρά υποκειμενικές. Στην περίπτωση της Πολωνίας, θα συμφωνήσω με τον Slay(2000), ο οποίος οριοθετεί την ολοκλήρωση της μετάβασης το 1998. Πιστεύει, ότι η Πολωνία αποτελούσε μια μεσαίου μεγέθους, ανοιχτή, ημιανεπτυγμένη οικονομία της αγοράς, και ότι τα προβλήματα που είχε ήταν προβλήματα μίας 'κανονικής οικονομίας'. Επίσης, η Πολωνία το 1997 δέχθηκε πρόταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για ένταξη. Το μόνο αρνητικό που επεσήμανε η Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν ο ακόμα μεγάλος κρατικός της τομέας. Η συγκεκριμένη εργασία δεν έχει ως στόχο την παρουσίαση της σημερινής κατάστασης της Πολωνίας ή την μελλοντική της πορεία στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτό, από μόνο του θα μπορούσε να αποτελέσει μία πολύ ενδιαφέρουσα εργασία. Στόχος της εργασίας είναι η εξήγηση καθεαυτής της διαδικασίας της μετάβασης και η αξιολόγηση των πολιτικών που πάρθηκαν.

Η εργασία χωρίζεται σε έξι κεφάλαια. Το Πρώτο Κεφάλαιο αναφέρεται στα πολιτικά γεγονότα που οδήγησαν στην πτώση του προηγούμενου καθεστώτος. Το Δεύτερο Κεφάλαιο κάνει μία σύντομη περιγραφή της οικονομικής κατάστασης που επικρατούσε αμέσως μετά την πτώση του καθεστώτος. Το Τρίτο Κεφάλαιο παρέχει ένα θεωρητικό οικονομικό υπόβαθρο για τα θέματα της μετάβασης, όσον αφορά α)στην ορθόδοξη προσέγγιση, β)τον σχεδιασμό της ιδιωτικοποίησης και γ)τους θεσμικούς παράγοντες. Το Τέταρτο Κεφάλαιο εξετάζει την πρώτη χρονική περίοδο της μετάβασης, 1989-1992. Το Πέμπτο Κεφάλαιο εξετάζει την δεύτερη περίοδο της μετάβασης, 1993-1997. Τέλος, το Έκτο Κεφάλαιο συνοψίζει και προσαρμόζει ένα θεσμικό μοντέλο στα πλαίσια της Πολωνίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΟΥ ΟΔΗΓΗΣΑΝ ΣΤΗΝ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ

1.1 Εισαγωγή

Μετά την Άνοιξη της Πράγας τα δορυφορικά κομμουνιστικά καθεστώτα είχαν χάσει την εμπιστοσύνη των λαών τους, είχαν απωλέσει δηλαδή το νομιμοποιητικό τους στήριγμα. Η κατάσταση επιδεινώθηκε ακόμα περισσότερο εξαιτίας των σοβαρών οικονομικών προβλημάτων που ταλάνιζαν την περιοχή καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '70. Τα χαμηλά επίπεδα ανάπτυξης, καθώς και η πτώση βασικών κοινωνικών δεικτών, όπως η θνησιμότητα, προδιέγραφαν ένα ζοφερότερο μέλλον(Hobsbawm, 1994). Υπ' αυτές τις συνθήκες, είναι εύλογη η εμφάνιση ομάδων που αμφισβητούν τη σοβιετική κηδεμονία και τη γραφειοκρατική ακαμψία του συστήματος. Ωστόσο, εκτός από την περίπτωση της Πολωνίας, σε καμία χώρα δε συναντάμε σοβαρή μορφή οργανωμένης πολιτικής ή άλλης δημόσιας αντιπολίτευσης.

Στην Πολωνία η αντίδραση εξελίσσεται σε μόνιμο στοιχείο της δημόσιας ζωής και ξεφεύγει από το επίπεδο της προσωρινής αναταραχής διότι εξαπλώνεται ευρέως. Το αντιπολιτευτικό αυτό κίνημα οφείλει την ύπαρξή του σε τρεις βασικούς παράγοντες: Πρώτον, η κοινή γνώμη της χώρας, στην πλειοψηφία της, όχι μόνο έτρεφε αντιπάθεια προς το καθεστώς, αλλά παράλληλα διακατεχόταν από έναν αντρωσικό(και αντιεβραϊκό) και ρωμαιοκαθολικό, πολωνικό εθνικισμό. Δεύτερον, η Εκκλησία είχε σημαντική ισχύ, και τρίτον, η εργατική τάξη είχε ήδη δείξει την πολιτική της δύναμη με μαζικές απεργίες που πραγματοποίησε από τα μέσα της δεκαετίας του '50 και μετά. Αν σε όλα τα παραπάνω προσθέσουμε τη διακριτική, εώς και υποχωρητική, στάση του καθεστώτος απέναντι στις διάφορες αναταραχές από τη δεκαετία του '70 κι έπειτα, καθώς και την εκλογή του πρώτου Πολωνού Πάπα στην ιστορία, Karol Wojtyla, το 1978, ο οποίος έδωσε ακόμα μεγαλύτερο θάρρος στην Εκκλησία, τότε γίνονται εμφανή τα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει το καθεστώς(Hobsbawm, 1994).

Ωστόσο, θα ήταν λάθος να πιστέψουμε ότι κύρια αιτία για την κατάρρευση του καθεστώτος το 1989 ήταν η σθεναρή αντίσταση από πλευράς αντιπολίτευσης. Αντιθέτως, η αντιπολίτευση αντιμετώπιζε κι αυτή σοβαρά προβλήματα, εκ των οποίων το κυριώτερο ήταν η διάσπαση¹. Σήμερα, τείνουμε στο συμπέρασμα ότι «οι αλλαγές στην Πολωνία, και οπουδήποτε αλλού στην Ανατολική Ευρώπη, δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθούν χωρίς την άδεια της ΕΣΣΔ· ήταν η ήπια αντιμετώπιση από πλευράς Μόσχας που επέτρεψε σε αυτές τις αλλαγές να συμβούν»(Korbonski, 1999).

Το 1985, αναλαμβάνει καθήκοντα Γενικού Γραμματέα του Σοβιετικού Κομμουνιστικού Κόμματος της ΕΣΣΔ ο Μιχαήλ Γκορμπατσώφ, ο οποίος, συνειδητοποιώντας γρήγορα την αδυναμία της χώρας του να παίζει το ρόλο χωροφύλακα της περιοχής, κατόρθωσε να θέσει τέρμα στο Δεύτερο Ψυχρό Πόλεμο αντιπαράθεσης με τις ΗΠΑ που αιμορραγούσε την οικονομία. Το Αφγανιστάν δε θεωρείται τυχαία «το Βιετνάμ της Σοβιετικής Ένωσης»(Hobsbawm, 1994). Τότε εξαπολύει εκστρατεία για το μετασχηματισμό του σοβιετικού σοσιαλισμού με δύο συνθήματα: την περεστρόικα(οικονομικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις) και την γκλάστνοστ(διαφάνεια ή ελευθερία της πληροφόρησης). Ο εκρηκτικός αυτός συνδυασμός επρόκειτο να οδηγήσει στην πλήρη αποσύνθεση: το βιοτικό επίπεδο των πολιτών κατέρρευε, με αποτέλεσμα, ενώ η χώρα έβαινε προς ένα πλουραλιστικό εκλογικό σύστημα, την ίδια στιγμή να βυθίζεται στην οικονομική αναρχία(Hobsbawm, 1994). Καθώς παρακολουθούμε την κατάρρευση του ‘σοσιαλισμού’ στην Πολωνία και την ακόλουθη άνοδο της δημοκρατικής αντιπολίτευσης στην εξουσία, ας αναλογιστούμε τη στάση της Μόσχας –αίνιγμα, ακόμα και σήμερα- υπό το πρίσμα των αλλαγών που είχαν συντελεσθεί στο εσωτερικό της.

1.2 Δημοκρατική Αντιπολίτευση

Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η Πολωνία θεωρείται η χώρα με την ισχυρότερη αντιπολίτευση σε σύγκριση με τα υπόλοιπα μέλη του ανατολικού μπλοκ. Ήδη από το 1956, από κοινού με την Ουγγαρία, ήταν η πρώτη που προκάλεσε την ηγεμονία της Μόσχας. Παρ’ ότι διατηρήθηκε το κομμουνιστικό σύστημα, οι Πολωνοί κατόρθωσαν να ανεξαρτητοποιηθούν ως ένα βαθμό από το σταλινικό καθεστώς («πολωνικός δρόμος προς ‘τον σοσιαλισμό’»)(Berstein and Milza, 1992), αποκτώντας ειδικά πολιτικά και οικονομικά προνόμια.

¹ Βλέπε παράγραφο 1.3 και 1.5.

Το επόμενο βήμα για το σχηματισμό ισχυρής αντιπολίτευσης αποτέλεσαν οι αναταραχές του 1976, με τη συνδυασμένη αντίδραση από πλευράς διανοουμένων και εργατών. Οι μεν διανοούμενοι αντιτάχθηκαν, αποτελεσματικά, στα σχέδια του καθεστώτος Giersek για αναθεώρηση του Συντάγματος, η οποία ουσιαστικά θεσμοποιούσε τον έλεγχο του Πολωνικού Κομμουνιστικού Κόμματος επί της κοινωνίας και καθιστούσε αμετάκλητη τη σοβιετική παρουσία στην περιοχή. Παράλληλα, οι εργάτες αντέδρασαν οργισμένα στην απόφαση της κυβέρνησης να αυξήσει αυθαίρετα τις τιμές των τροφίμων. Καρπός της λαϊκής δυσαρέσκειας ήταν η ίδρυση της KOR(Αμυντική Επιτροπή Εργατών), η οποία προσέδωσε πολιτική έκφραση σε ένα κίνημα αρχικά αυθόρμητο. Όμως το ουσιαστικό αποτέλεσμα ήταν η ενοποίηση μιας μεγάλης μερίδας της κοινωνίας που ερχόταν πια σε ξεκάθαρη ρήξη με το κόμμα(Berstein and Milza, 1992). Επομένως, από τα μέσα της δεκαετίας του '70, το καθεστώς είχε να αντιμετωπίσει ένα πολιτικά οργανωμένο κίνημα, το οποίο είχε την υποστήριξη ικανότατων πολιτικά διαφωνούντων διανοουμένων, καθώς και την επιθετική στάση της Εκκλησίας, ιδίως μετά το 1978.

Κάπως έτσι οδηγούμαστε στη χρονολογία-κλειδί για τις μετέπειτα εξελίξεις, το 1980. Οι εντεινόμενες οικονομικές δυσκολίες, σε συνδυασμό με τη μονομερή απόφαση των αρχών να αυξήσουν τις τιμές των ειδών διατροφής, πυροδότησαν το καλοκαίρι νέες εργατικές κινητοποιήσεις. Η απεργία στα ναυπηγεία Λένιν του Gdansk επισημοποιεί την εμφάνιση της εργατικής τάξης στο προσκήνιο των εξελίξεων. Εκατομμύρια εργάτες, με την υποστήριξη της Εκκλησίας, οργανώνονται στο συνδικάτο «Αλληλεγγύη»(Solidarnosc), φορέα τον οποίο το καθεστώς αναγκάζεται να νομιμοποιήσει τον Αύγουστο του 1980. Η Αλληλεγγύη ουσιαστικά έπαιξε το ρόλο ενός δημόσιου αντιπολιτευτικού κινήματος εξοπλισμένου με το όπλο της μαζικής απεργίας(Hobsbawm, 1994). «ήταν μια αντικομμουνιστική κίνηση που αντικατόπτριζε μια κοινωνική κατάσταση, αλλά δεν είχε την πολυτέλεια ή τα μέσα για τη δημιουργία ενός καθαρού προγράμματος»(Sachs, 1993). Οι εξελίξεις της εποχής έδειξαν, αφενός, ότι το καθεστώς του κομμουνιστικού κόμματος της Πολωνίας βρισκόταν στα πρόθυρα εξάντλησης των ορίων του, και αφετέρου, ότι δεν ήταν δυνατόν να ανατραπεί με μόνο όπλο τη μαζική δράση(Hobsbawm, 1994).

Ωστόσο, η νομιμοποίηση της Αλληλεγγύης αποτελούσε, έστω και άτυπα, το πρώτο στάδιο προς την καθιέρωση ενός πλουραλιστικού συστήματος, το οποίο αμφισβητούσε το κομματικό μονοπώλιο στην κοινωνία. Η κατάσταση αυτή ξεπερνούσε αναμφίβολα τα όρια αντοχής του Κρεμλίνου. Έτσι, στην προσπάθειά τους να αποσείσουν τον κίνδυνο σοβιετικής επέμβασης, Εκκλησία και Κράτος επέβαλαν για λίγα χρόνια στρατιωτικό νόμο υπό την ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων της χώρας. Στόχος ήταν να διαλυθεί η Αλληλεγγύη, να αποκατασταθεί η πρωτοκαθεδρία του κόμματος και να αποτραπεί

η αιματοχυσία από την επαπειλούμενη ξένη κατοχή. Οι ηγέτες της Αλληλεγγύης φυλακίστηκαν, ωστόσο, στην πραγματικότητα η κυβέρνηση κλυδωνιζόταν: ήταν ανίκανη να αντιμετωπίσει τα σοβαρά οικονομικά προβλήματα της χώρας, ενώ δεν είχε τίποτε πλέον να αντιτάξει απέναντι σε μια αντιπολίτευση που παρέμεινε ζωντανή ως οργανωμένη έκφραση της κοινής γνώμης του έθνους(Hobsbawm, 1994).

Το Δεκέμβριο του 1982 οι αρχές οδηγήθηκαν σε συμβιβασμό και ανέστειλαν το στρατιωτικό νόμο, ελευθερώνοντας όσους είχαν συλληφθεί. Πλέον το αίτημα της αλλαγής δεν προκαλούσε μονάχα τις κινητοποιήσεις μιας δραστήριας μειοψηφίας, αλλά ολόκληρου του κοινωνικού σώματος(Berstein and Milza, 1992). Ωστόσο, η αντιπολίτευση αντιμετώπιζε αρκετά εσωτερικά προβλήματα, παρά την ισχυρή της παρουσία, τα οποία της στοίχισαν στις διαπραγματεύσεις του 1988².

1.3 Προβλήματα Αντιπολίτευσης

Το πιο σημαντικό πρόβλημα της αντιπολίτευσης ήταν οι διασπάσεις. Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '70, η γέννηση της KOR συνέπεσε με την εμφάνιση τουλάχιστον άλλων δύο αντικομμουνιστικών ομάδων: Κίνημα για την Υπεράσπιση των Ανθρώπινων και Αστικών Δικαιωμάτων(ROPCio) και Ομοσπονδία για μια Ανεξάρτητη Πολωνία(KPN). Και οι δύο αυτές ομάδες τοποθετούνταν δεξιότερα της KOR και ήταν εχθρικές απέναντί της. Επομένως, παραμονές της αλλαγής, η αντιπολίτευση ήταν διασπασμένη, με την KOR και την πλειοψηφία της Αλληλεγγύης να διατηρούν ένα οιονεί ενωμένο μέτωπο, έχοντας να αντιμετωπίσουν τους κομμουνιστές και την εχθρική δεξιά.

Παρόλο που οι αρχηγοί της διανοούμενης αντι-ελίτ ήταν αξιοσέβαστες προσωπικότητες με αξιοσημείωτη αντικομμουνιστική δράση, ήταν παράλληλα, πολύ άπειροι στην τέχνη της πολιτικής. Εδώ έγκειται άλλο ένα τρωτό σημείο της αντιπολίτευσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η στάση τους απέναντι στη Σοβιετική Ένωση: εκτός από παντελή άγνοια των αλλαγών που λάμβαναν χώρα στο Κρεμλίνο, πίστευαν επίσης σταθερά στη μονιμότητα του σοβιετικού συστήματος· δεν μπορούσαν να πιστέψουν ότι η Μόσχα ήταν δυνατό να αλλάξει και να επιτρέψει μεγαλύτερη αυτονομία στους πρώην δορυφόρους της(Korbonski, 1999).

² Βλέπε παράγραφο 1.5.

Οι ηγέτες της αντιπολίτευσης ένιωθαν επίσης εγκαταλελειμμένοι από τη Δύση. Η έναρξη της εκτόνωσης των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ Ανατολής και Δύσης, που συμβόλιζαν οι συναντήσεις κορυφής των Ρήγκαν, Μπους και Γκορμπασώφ, στα μέσα της δεκαετίας του '80, υπονοούσε με σαφήνεια ότι το μέλλον της Ανατολικής Ευρώπης δεν αποτελούσε πλέον βασική μέριμνα για τη Δύση. Μάλιστα η τελευταία είχε κατά καιρούς φτάσει να υπαινιχθεί ότι η περιοχή είχε καταντήσει μπελάς, αν όχι εμπόδιο, στην προσέγγιση μεταξύ Μόσχας και Ουάσινγκτον.

Την αντιπολίτευση αποδυνάμωναν άλλοι δύο λόγοι. Πρώτον, ένιωθε ότι είχε μικρή λαϊκή υποστήριξη: τα μέλη της Αλληλεγγύης, ενώ το 1981 απαριθμούνταν σε 10 εκατομμύρια, μειώθηκαν περίπου στο ¼, κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '80. Δεύτερον, οι επιδέξιοι πολιτικοί χειρισμοί του καθεστώτος Jaruzelski κατόρθωσαν να πείσουν ένα τμήμα της ελίτ να αλλάξει στρατόπεδο, επιφέροντας σημαντικό πλήγμα στην αντιπολίτευση (Korbonski, 1999).

Επομένως, στην αυγή του 1988 η κατάσταση δεν ήταν πολλά υποσχόμενη. Παρόλο που, σε σύγκριση με το υπόλοιπο ανατολικό μπλοκ, η Πολωνία μπορούσε να περηφανεύεται για την αντικομμουνιστική ελίτ της, η αντιπολίτευση ήταν διασπασμένη, δειλή και απαισιόδοξη³. Ήταν επίσης κατά πολύ απληροφόρητη σχετικά με τον αναπτυσσόμενο αναβρασμό στους κόλπους του κόμματος εξουσίας -ούτε εκεί έλειπαν οι διασπάσεις⁴- και ακόμη περισσότερο για τις εξελίξεις στο Κρεμλίνο. Συνεπώς, όταν περί τα τέλη του 1988 διαφάνηκε η απόφαση του Κομμουνιστικού Κόμματος να ανοίξει διάλογο με τις δυνάμεις της αντιπολίτευσης, οι αντίπαλες ελίτ βρέθηκαν προ εκπλήξεως και οι διαπραγματευτές τους, ακόμη και στις τελευταίες συνεδριάσεις της Στρογγυλής Τράπεζας⁵, παρέμειναν αμετάπειστοι για τη δυνατότητα κατάρρευσης του κομμουνισμού.

1.4 Η Στάση της ΕΣΣΔ

“Το πιο αξιοσημείωτο και λιγότερο αναμενόμενο γεγονός του 1989 ήταν, στην πραγματικότητα, η στάση και η αντίδραση της ΕΣΣΔ απέναντι στις αλλαγές που συνέβαιναν στην Ανατολική Ευρώπη... Η ‘ανεκτικότητα’ της ΕΣΣΔ μπορεί να θεωρηθεί ως το μεγάλο αίνιγμα του 1989” γράφει ο

³ Οι διασπάσεις στο εσωτερικό της αντιπολίτευσης φαίνονται ξεκάθαρα από το γεγονός ότι, στα μέσα της δεκαετίας του '80, περίπου 20 πολιτικά κόμματα υποστηρίζουν ότι υπήρχαν στο παρασκήνιο.

⁴ Το Κομμουνιστικό Κόμμα είχε διασπαστεί σε σκληροπυρηνικούς και μεταρρυθμιστές.

⁵ Γύρος Συζητήσεων.

Levescque (1997)(Korbonski, 1999). Πράγματι, η στάση της ΕΣΣΔ δεν εκπλήσσει μόνο τους σημερινούς μελετητές, αλλά υπήρξε απροσδόκητη ακόμα και για την πολωνική αντιπολίτευση.

Τον Ιούλιο του 1988 ο Γκορμπατσώφ επισκέπτεται την Πολωνία και συναντάται με τον Jaguzelski. Είναι πιθανό, στη διάρκεια αυτής της συνάντησης να αναπτύχθηκε προσωπική φιλία ανάμεσα στους δύο ηγέτες. Προφανώς, ο Jaguzelski ενημέρωσε τον Γκορμπατσώφ για τα σχέδιά του να νομιμοποιήσει την Αλληλεγγύη. Ο τελευταίος, όχι μόνο δεν αντιτάχθηκε, αλλά ζήτησε από τον Πολωνό ηγέτη να τον ενημερώνει για την εξέλιξη του ζητήματος.

Η προτεραιότητα της ΕΣΣΔ να διατηρηθεί η σταθερότητα στην περιοχή, με κάθε κόστος, υπογραμμίστηκε, επίσης, στη Σύνοδο Κορυφής ΗΠΑ-ΕΣΣΔ, καθώς οι Σοβιετικοί ζήτησαν το 1988 ειδική συνάντηση για να αναλυθεί η κατάσταση στην περιοχή της Ανατολικής Ευρώπης. Την αντιπροσωπεία των Σοβιετικών ηγείτο ο πολύ γνωστός οικονομολόγος, και στενός συνεργάτης του Γκορμπατσώφ, Oleg Bogomolon⁶. Το γεγονός από μόνο του αύξησε τη σημασία της συνάντησης(Korbonski, 1999). Η στάση των Σοβιετικών αντιπροσώπων εξέπληξε, καθώς φάνηκε ότι αναγνώριζαν την ύπαρξη οικονομικής κρίσης στην Ανατολική Ευρώπη και την αδυναμία τους να παράσχουν λύση. Υπογράμμισαν επίσης τη στρατηγική σημασία της περιοχής, ως μία πιθανή εστία σύγκρουσης ανάμεσα σε ΗΠΑ και ΕΣΣΔ. Εξαιτίας της αδυναμίας της ΕΣΣΔ να βοηθήσει οικονομικά την περιοχή, το βάρος επωμίζονταν οι ΗΠΑ. Στην εν λόγω συνάντηση οι Σοβιετικοί υπαινίχθηκαν επίσης ότι έβλεπαν με καλό μάτι μεταρρυθμιστικά τοπικά καθεστώτα, τα οποία θα ήταν έτοιμα και πρόθυμα να βελτιώσουν τις οικονομικές επιδόσεις των χωρών αυτών. Τέλος, το βασικό συμπέρασμα που προέκυψε ήταν ότι, η πολιτική σταθερότητα στην περιοχή της Ανατολικής Ευρώπης αποτελεί πρώτη προτεραιότητα.

Ως προς το πώς επέδρασαν, πρακτικά, οι αποφάσεις της Συνόδου, συγκεκριμένα στην περίπτωση της Πολωνίας, ήδη από το 1988 κυκλοφορούσαν φήμες ότι το Κρεμλίνο είχε τόση εμμονή με την ιδέα της σταθερότητας, ώστε άσκησε πίεση στο απρόθυμο Πολωνικό Κομμουνιστικό Κόμμα να ξεκινήσει συζητήσεις με την αντιπολίτευση.

⁶ Ο Bogomolon ήταν διευθυντής του Ινστιτούτου Οικονομίας του Παγκόσμιου Σοσιαλιστικού Συστήματος, το οποίο αποτελούσε σημαντική πηγή νέων ιδεών πολιτικής.

1.5 Η Περίοδος 1988-1989

Στις αρχές του 1988 τίποτα δεν προμήνυε τις δραματικές αλλαγές που επρόκειτο να συμβούν. Ωστόσο, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '80, ο Jaruzelski είχε πειστεί για την αναγκαιότητα μεταρρυθμίσεων και ακολούθησε μια πιο συναινετική πολιτική⁷. Η απουσία οποιασδήποτε λαϊκής αντίδρασης στην εν λόγω πολιτική οφειλόταν, πρώτον, στην άσχημη οικονομική κατάσταση των πολιτών, και δεύτερον, στην κούραση, την απογοήτευση και τον κυνισμό του πολωνικού λαού. Είναι αλήθεια πως οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες υποτίθεται ότι υλοποιούνταν από το 1982, δεν έριξαν τον πληθωρισμό ούτε ανέστρεψαν τη μείωση της βιομηχανικής παραγωγής. Αντιθέτως, ο Jaruzelski, κατόρθωσε να βελτιώσει την εικόνα της χώρας στο εξωτερικό, επανακτώντας, παράλληλα, τη θέση του σαν το δεύτερο σημαντικότερο μέλος του Συμφώνου της Βαρσοβίας⁸ (Korbonski, 1999).

Ένα από τα ελάχιστα αποτελέσματα που είχε η συναινετική πολιτική του Jaruzelski ήταν να μειώσει σημαντικά τη δύναμη της Αλληλεγγύης, με την προσχώρηση αρκετά μεγάλου αριθμού μελών της στο φίλα προσκείμενο προς την κυβέρνηση OPZZ, και παράλληλα, να κάμψει την επαναστατική διάθεση των Πολωνών. Ακόμα και οι ηγέτες της Αλληλεγγύης ήταν εκείνη την εποχή απαισιόδοξοι σχετικά με την έκβαση των αγώνων τους. Παραμονές της αλλαγής η αντιπολίτευση ήταν περισσότερο διασπασμένη από ποτέ: από τη μία μεριά ήταν η ομάδα του Walesa, ο οποίος είχε υψηλό προεπίτιμο, θεωρείτο χαρισματικός ηγέτης και υποστηριζόταν από έναν αριθμό συμβούλων, και από την άλλη, όσοι συμμετείχαν στις διαπραγματεύσεις του Αυγούστου του 1980 που γέννησαν την Αλληλεγγύη, οι οποίοι τον κατηγορούσαν για δικτατορικές μεθόδους (Korbonski, 1999). Τρίτος αντιπολιτευτικός παράγοντας ήταν οι αντικομμουνιστικές και εθνικιστικές ομάδες. Τέλος, δεν πρέπει να παραβλέψουμε το ρόλο της Εκκλησίας και του στρατού, των οποίων οι γνώμες δεν αγνοούνται ποτέ.

Αν και, όπως είδαμε, στις αρχές του 1988 ο συσχετισμός των πολιτικών δυνάμεων ευνοούσε τη συνέχιση του status quo, ήδη από τον Απρίλη φάνηκαν τα πρώτα σημάδια: ξεσπά σειρά απεργιών στη βόρεια και νότια Πολωνία, συγκεκριμένα, στο ναυπηγείο του Gdansk και στα χαλυβουργεία Λένιν στην Κρακοβία. Η δεύτερη μάλιστα, θα κατασταλεί βίαια. Οι απεργοί είχαν πολιτικά αιτήματα, ενώ εστίαζαν και στην κακή οικονομική κατάσταση. Παρά την καταστολή των απεργιών, ήταν θέμα χρόνου να ξεσπάσει και δεύτερο κύμα εργατικών αναταραχών. Τη στιγμή αυτή, ο Jaruzelski προβαίνει

⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αποτυχημένη προσπάθειά του για λαϊκό δημοψήφισμα, το 1987, με στόχο την προώθηση πολιτικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων. Το γεγονός αποδεικνύει τα ασημαντα αποτελέσματα των προσπαθειών του Jaruzelski να χτίσει γέφυρες με την κοινωνία.

⁸ Ενδεικτική της μεταστροφής του κλίματος είναι η επίσκεψη του τότε αντιπροέδρου των ΗΠΑ, George Bush, στην Πολωνία, ο οποίος συναντήθηκε και με τον Walesa, ηγέτη της Αλληλεγγύης.

σε μια κίνηση δραστική, αλλά αντιφατική: έχοντας τη στήριξη της Μόσχας, ανοίγει διάλογο με την Αλληλεγγύη. Οι λόγοι που τον ώθησαν σε αυτήν την απόφαση ήταν ο φόβος για νέες απεργίες, η επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης, το πλανώμενο φάντασμα μιας ακόμα σοβαρότερης λαϊκής αναταραχής και η σθεναρή υποστήριξη του Γκορμπατσώφ προς το πρόσωπό του.

Παρά τις προσπάθειες του Πολωνού ηγέτη, τον Αύγουστο ξεσπά νέο κύμα απεργιών στα ανθρακωρυχεία της Σιλεσίας, το οποίο εξαπλώθηκε βόρεια και ενίσχυσε την απόφαση του καθεστώτος να αρχίσει διαπραγματεύσεις με την αντιπολίτευση. Επειδή οι απεργίες του Αυγούστου ήταν πιο πολιτικοποιημένες και ελλόχευε ο κίνδυνος να εξαπλωθούν σε ολόκληρη τη χώρα, ο στενός συνεργάτης του Jaguzelski, στρατηγός Kiszczak, αποφασίζει να γίνει ‘Στρογγυλή Τράπεζα’, με τη συμμετοχή της Αλληλεγγύης. Το σημαντικότερο θέμα διαφωνίας μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης ήταν η επιμονή της τελευταίας για νομιμοποίηση της Αλληλεγγύης, ως όρος συμμετοχής στις διαπραγματεύσεις. Καθώς οι δύο πλευρές έμεναν αμετακίνητες στις θέσεις τους, το μέλλον των διαπραγματεύσεων ήταν αβέβαιο. Παρόλα αυτά, στις 9 Φεβρουαρίου ξεκινά η ‘Στρογγυλή Τράπεζα’.

Τον Απρίλιο του 1989 οι δύο πλευρές θα έρθουν σε συμφωνία, καθιερώνοντας πλουραλιστικό συνδικαλισμό –δηλαδή τη νομιμοποίηση της Αλληλεγγύης- και συστήνοντας νέους πολιτικούς θεσμούς. Το αποτέλεσμα όλων αυτών των αποφάσεων ήταν ο εκλογικός θρίαμβος της αντιπολίτευσης, τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου, και η επίσημη πλέον μετονομασία της χώρας σε ‘Δημοκρατία της Πολωνίας’, μετά από έξι μήνες (Berstein and Milza, 1992).

1.6 Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, θα επισημάνουμε δύο σημαντικά σημεία που προκύπτουν από την ιστορία. Κατ’ αρχάς, η συμφωνία για την έναρξη των διαπραγματεύσεων της ‘Στρογγυλής Τράπεζας’ ανάμεσα σε κυβέρνηση και Αλληλεγγύη δεν ήρθε εύκολα, καθώς έπρεπε πρώτα να ξεπεραστούν πολλά εμπόδια πριν οι δύο πλευρές αποφασίσουν να διαπραγματευτούν με ειλικρίνεια. Τέτοιου είδους διαπραγματεύσεις δεν είχαν ξανασυμβεί στο παρελθόν σε καμία άλλη χώρα του μπλοκ: ένα κυβερνών Κομμουνιστικό Κόμμα ποτέ δεν είχε δεχτεί να διαπραγματευτεί με σκοπό να μοιραστεί την εξουσία με μία οργάνωση η οποία μέχρι πρότινος ήταν παράνομη. Επομένως, η εμπειρία της Πολωνίας μπορούσε να διδάξει τις υπόλοιπες χώρες του μπλοκ, ώστε να αποφύγουν τα ίδια λάθη (Korbonski, 1999).

Δεύτερη παρατήρηση είναι ότι, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες κομμουνιστικές χώρες, η Πολωνία διέθετε ένα σημαντικό πλεονέκτημα όσον αφορά την επαύριο του 'σοσιαλιστικού' συστήματος. Η ισχυρή πολιτική της αντιπολίτευση αποτέλεσε στην πραγματικότητα και την εγγύηση ότι το σύστημα δε θα οδηγείτο στην καταστροφή από τη μια μέρα στην άλλη, αλλά θα αντικαθίστατο μέσα από μια διαδικασία διαπραγματεύσεων για την εξεύρεση συμβιβαστικών λύσεων και την επίτευξη μεταρρυθμίσεων(Hobsbawm, 1994).

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο

Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ 1980

2.1 Εισαγωγή

Η δεκαετία του 1980 άφησε την οικονομία της Πολωνίας με τεράστια προβλήματα. Στην ουσία, η οικονομική κατάσταση της χώρας ήταν καταστροφική(Myant, 1993). Τα κρατικά ταμεία ήταν άδεια, ο πληθωρισμός είχε μετατραπεί σε υπερπληθωρισμό, ενώ η παραγωγή ήταν χαμηλή και έπεφτε συνεχώς⁹(Kondratowicz and Okolski, 1993). Το δεύτερο μισό του 1989, το ποσοστό του πληθωρισμού ήταν παραπάνω από 2.000%, η μαύρη αγορά συναλλάγματος για το zloty(νόμισμα της Πολωνίας) ήταν περισσότερο από οχτώ φορές της επίσημης ισοτιμίας, ενώ υπήρχαν σοβαρές ελλείψεις σχεδόν σε όλα τα καταναλωτικά αγαθά(Kennedy(1997), Ghemawat and Kennedy(1999)). Η δεκαετία δεν είχε βιώσει καμία μεταρρύθμιση στους σύγχρονους τομείς της βιομηχανίας και δεν υπήρχαν σημάδια ανάκαμψης. Δεν υπήρχαν ελπίδες βελτίωσης της κατάστασης(Myant, 1993). Η κληρονομιά του προηγούμενου συστήματος εμπόδιζε την μεταμόρφωση της οικονομίας σε ένα αποτελεσματικό σύστημα ελεύθερης οικονομίας της αγοράς ικανό για διατηρήσιμη ανάπτυξη(Kondratowicz and Okolski, 1993).

2.2 Η Δομή της Πολωνικής Οικονομίας

Η πολωνική οικονομία, όπως και οι άλλες κεντρικά σχεδιαζόμενες οικονομίες, είχε κάποια συγκεκριμένα δομικά χαρακτηριστικά, διαφορετικά από αυτά των δυτικών οικονομιών, τα οποία πρέπει να έχουμε υπόψην μας για την ανάλυσή μας.

Ένα πρώτο χαρακτηριστικό ήταν η υπερβολική βιομηχανοποίησή(overindustrialization) της, σε σημείο που οι μη βιομηχανικοί τομείς, ειδικά οι υπηρεσίες, παρουσίαζαν έλλειψη πόρων. Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό ήταν ο μεγάλος αγροτικός της τομέας, ο οποίος, παρά το ότι είχε παραμείνει σε

⁹ Η παραγωγή το 1988 ήταν κατά 1% μικρότερη από ότι ήταν πριν μια δεκαετία(Myant, 1993).

ιδιώτες¹⁰ σε αντίθεση με τις λοιπές χώρες του Ανατολικού Μπλοκ, χαρακτηριζόταν από χαμηλή παραγωγικότητα. Επιπλέον, είχε υψηλές πολιτικές απαιτήσεις προς το κράτος, αφού βασιζόταν στις επιδοτήσεις(Sachs, 1993).

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά φαίνονται καλύτερα στον Πίνακα 2.1, ο οποίος συγκρίνει την διανομή της απασχόλησης και της παραγωγής ανά τομέα της οικονομίας της Πολωνίας με τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ για το έτος 1988(Sachs, 1993). Στο κατώφλι, λοιπόν, της οικονομικής της

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1
Distribution of employment and output by sector, Poland and OECD, 1988

	Poland	OECD
<hr/>		
Distribution of labor force (percent)		
Agriculture	29.0	6.1
Industry	36.5	33.3
Mining	3.3	0.9
Manufacturing	25.4	24.3
Construction	7.8	8.1
Services	34.0	60.9
Transport and communications	7.5	5.8
Distribution	8.9	19.1
Finance	2.2	8.1
Other	15.4	27.9
Distribution of GDP (percent)		
Agriculture	13.0	2.8
Industry	60.7	33.0
Services	26.3	64.1

Source: *Economist* (1990), pp. 36 and 196.

μετάβασης, η Πολωνία, παραμένει υψηλά αγροτική οικονομία, με περίπου πενταπλάσια ποσοστά σε αγροτική απασχόληση και σε αγροτική παραγωγή από τα αντίστοιχα των χωρών του ΟΟΣΑ(29% και 13% έναντι 6,1% και 2,8%). Από αυτό συμπεραίνουμε ότι στην Πολωνία, μέχρι το 1988, δεν είχε

¹⁰ Οι μικρές ιδιωτικές αγροτικές φάρμες αποτελούσαν το 76% της συνολικής αγροτικής γης(Dries and Swinnen, 2002).

πραγματοποιηθεί δημογραφική αλλαγή από την αγροτική απασχόληση στην μη αγροτική, χαρακτηριστικό εκσυγχρονισμού και οικονομικής ανάπτυξης. Αυτό φαίνεται καθαρά και από τον Πίνακα 2.2, όπου το μερίδιο της αγροτικής απασχόλησης στην Πολωνία ακριβώς πριν την μετάβαση(1989) είναι το μεγαλύτερο(26%) μαζί με της Ρουμανίας, αν εξαιρέσει βέβαια κανείς το 49% της Αλβανίας¹¹(Dries and Swinnen, 2002).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2
Pre-reform share of agr. in total employment (%)

Czech Republic	10
Hungary	18
Poland	26
Slovakia	12
Albania	49
Bulgaria	18
Romania	28
Slovenia	12
Estonia	12
Latvia	16
Lithuania	19
Belarus	19
Russia	13
Ukraine	20

Source: Swinnen, Dries, and Macours (2000).

Από τον Πίνακα 2.1 παρατηρούμε ότι εκτός από το υψηλό ποσοστό αγροτικής απασχόλησης και αγροτικής παραγωγής, υψηλό είναι και το ποσοστό της βιομηχανικής παραγωγής στο συνολικό

¹¹ Η Ελλάδα το 1960 είχε λίγο μεγαλύτερο ποσοστό από την Αλβανία του 1989(55%), ενώ η Πολωνία λίγο μικρότερο(43%)(Sachs, 1993).

Α.Εθν.Π.(60,7%), περίπου το διπλάσιο από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ. Αυτή η υπερβολική βιομηχανοποίηση της Πολωνίας ήταν χαρακτηριστικό των χωρών του Ανατολικού Μπλοκ, και ίσως η σημαντικότερη κληρονομιά του προηγούμενου καθεστώτος(Sachs, 1993). Το μοντέλο αυτό ανάπτυξης¹² βασιζόταν στην μακροχρόνια πεποίθηση ότι η συνεχής επέκταση της βαριάς βιομηχανίας¹³ μακροχρόνια θα παίζει αποφασιστικό ρόλο για την οικονομική αποτελεσματικότητα και την πολιτική υπεροχή έναντι της Δύσης(Kolodko, 2000). Το μερίδιο της απασχόλησης στην βιομηχανία είναι και αυτό υψηλό(36,5%), αλλά όχι και τόσο αξιοσημείωτο όσο το μερίδιο στη παραγωγή.

Το αποτέλεσμα της ύπαρξης μεγάλου αγροτικού και βιομηχανικού τομέα είναι ο αρκετά μικρός τομέας των υπηρεσιών. Υπήρχε έλλειψη απασχόλησης σε αρκετούς κλάδους των υπηρεσιών, όπως στις υπηρεσίες διανομής(Distribution) και στις χρηματοπιστωτικές(Finance), ενώ οι ελλείψεις σε βασικές υπηρεσίες που στις Δυτικές κοινωνίες χαρακτηρίζονται ως δεδομένες ήταν καθημερινές. Μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα την κατάσταση αυτή από ένα ανέκδοτο που κυκλοφορούσε εκείνη την εποχή. Ένας Πολωνός μαζεύει πολλά χρόνια λεφτά για να αγοράσει ένα αυτοκίνητο. Τελικά, παίρνει μια βαλίτσα με τα χρήματα που μάζεψε και πηγαίνει στο ‘γραφείο αυτοκινήτων’. Ο υπεύθυνος λοιπόν του λέει ότι θα παραλάβει το αυτοκίνητο σε δέκα χρόνια. Τότε ο άνθρωπος τον ρωτάει αν θα είναι έτοιμο πρωί ή απόγευμα. Ο υπεύθυνος λοιπόν έκπληκτος τον ρωτάει τι διαφορά θα είχε. Οπότε του απαντάει: “Μα αυτό θα κάνει όλη την διαφορά. Το πρωί περιμένω τον υδραυλικό!”(Sachs, 1993). Η Πολωνική οικονομία, λοιπόν, ήταν τελείως απομακρυσμένη από τον τομέα των υπηρεσιών, αλλά και από αυτόν της ελαφριάς βιομηχανίας, ενώ ήταν καθαρά προσανατολισμένη στην βαριά βιομηχανία, με το 45% του Α.Ε.Π. το 1989 να πηγαίνει στην μεταποίηση και το 11% στις κατασκευές(Kennedy, 1997).

Ένα τρίτο χαρακτηριστικό της δομής της πολωνικής οικονομίας ήταν το ότι το κράτος ασκούσε τεράστιο έλεγχο πάνω στην οικονομία. Περισσότερο από 80% της παραγωγής και 70% της απασχόλησης ελέγχονταν κατευθείαν από την κυβέρνηση¹⁴ ή μέσω άλλων κρατικά ελεγχόμενων οντοτήτων(Kennedy, 1997).

¹² Το Σταλινικό μοντέλο(Sachs, 1993).

¹³ “Όσο μεγαλύτερη η παραγωγή, τόσο το καλύτερο”(Kolodko, 2000, σελ. 275).

¹⁴ Για το 1985, η κρατική παραγωγή ήταν 81,7% και η απασχόληση στον κρατικό τομέα 71,5%(Sachs, 1993).

Ένα τέταρτο χαρακτηριστικό ήταν η υπερβολικά υψηλή βιομηχανική συγκέντρωση¹⁵ της Πολωνίας(Kennedy, 1997). Υπήρχε έλλειψη σε επιχειρήσεις μικρού και μεσαίου μεγέθους. Οι κεντρικοί σχεδιαστές προτιμούσαν να ελέγχουν μία μεγάλη επιχείρηση σε κάθε κλάδο, παρά χιλιάδες μικρές επιχειρήσεις. Επομένως, η δημιουργία τέτοιων επιχειρήσεων ‘γίγαντες’ ήταν στρατηγικός στόχος για το καθεστώς¹⁶. Ακριβώς πριν την έναρξη της διαδικασίας της μετάβασης, δεν υπήρχαν σχεδόν καθόλου μικρές κρατικές βιομηχανικές επιχειρήσεις στην Πολωνία. Το κλασικό μοντέλο της αγοράς των πολλών μικρών και ευέλικτων επιχειρήσεων που υπηρετούν τις μεγάλες δεν υπήρχε στην Πολωνία(Sachs, 1993).

Ένα πέμπτο χαρακτηριστικό ήταν ο καθορισμός των τιμών από τον ‘κεντρικό σχεδιαστή’, μέσω διαχειριστικού διατάγματος. Τελικά ο έλεγχος των τιμών κυριολεκτικά παραμόρφωσε την οικονομική δραστηριότητα στον μικρό, μη-αγροτικό ιδιωτικό τομέα, με τις ελλείψεις στα προϊόντα και τις ουρές στα μαγαζιά να κυριαρχούν παντού στο τέλος της δεκαετίας του ’80. (Kennedy(1997), Ghemawat and Kennedy(1999)).

Ένα έκτο χαρακτηριστικό ήταν ο προσανατολισμός του διεθνούς εμπορίου της Πολωνίας κατεξοχήν προς την Ανατολή(Sachs, 1993).

Ένα έβδομο χαρακτηριστικό, που αποτελεί και πολύ σημαντική δομική παραμόρφωση, ήταν ότι οι διευθυντές αφιέρωναν πολύ σημαντικό αριθμό πόρων για μη οικονομικούς σκοπούς. Στις κρατικές επιχειρήσεις συγκεκριμένα, οι αποφάσεις γύρω από την παραγωγή και την διανομή του προϊόντος και οι επενδυτικές αποφάσεις συχνά λαμβάνονταν με βάση πολιτικούς και όχι οικονομικούς λόγους(Ghemawat and Kennedy, 1999).

Τέλος, υπήρχε αρκετή ισότητα ανάμεσα στον λαό της Πολωνίας. Ήταν όλοι φτωχοί και χωρίς σχεδόν καθόλου πλούτο στα χέρια τους, εκτός από τις περιπτώσεις της ιδιωτικής γης και της ιδιοκτησίας σπιτιών. Όλος ο πλούτος βρισκόταν στα χέρια της κυβέρνησης με την μορφή των κρατικών επιχειρήσεων(Sachs, 1993).

¹⁵ *Industrial Concentration*: Κατάσταση στην οποία μεγάλο ποσοστό βιομηχανικών πωλήσεων ενός κλάδου καλύπτεται από πολύ μικρό αριθμό βιομηχανικών μονάδων.

¹⁶ Το 1988 υπήρχαν 4.922 βιομηχανικές επιχειρήσεις, εκ των οποίων οι 141(2,8%) παρήγαγαν το 50% της συνολικής βιομηχανικής παραγωγής(Kennedy, 1997).

2.3 Η Κρίση 1970-1989

Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, το οικονομικό σύστημα της Πολωνίας παρουσίασε πτώση στην παραγωγή(Sachs(1993), Kondratowicz and Okolski(1993)). Οι χαμηλές τιμές των αγροκτημάτων έκαναν τις τιμές των τροφίμων φθηνές για τους αστικούς εργάτες. Οι χαμηλές αυτές τιμές αύξησαν την κατανάλωση και μείωσαν την παραγωγή, με αποτέλεσμα την ανισορροπία στην αγορά, η οποία εντάθηκε με την αστικοποίηση-βιομηχανοποίηση(Kondratowicz and Okolski, 1993). Στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η Πολωνία έκανε ένα άνοιγμα στην Δύση για να εκσυγχρονίσει την τεχνολογία της, επομένως αύξησε τις εισαγωγές της. Η ιδέα πίσω από αυτήν την απόφαση ήταν απλή: η Πολωνία δεν χρειάζεται να αλλάξει το οικονομικό της σύστημα, αλλά να χρησιμοποιήσει καλύτερα(πιο τεχνολογικά ανεπτυγμένα) μηχανήματα(Sachs, 1993). Κατά αυτόν τον τρόπο, η Πολωνία θα γινόταν πιο αποτελεσματική, τα πιο εκσυγχρονισμένα πια προϊόντα που θα παρήγαγε θα έβρισκαν διέξοδο στην παγκόσμια αγορά, και έτσι θα επακολουθούσε οικονομική μεγέθυνση και οι καταναλωτές θα επωφελούνταν(Kondratowicz and Okolski, 1993). Τα αποτελέσματα όμως δεν ήταν τα αναμενόμενα. Η αύξηση της παραγωγικότητας δεν πραγματοποιήθηκε και έτσι δεν πραγματοποιήθηκε καμία αύξηση στις εξαγωγές προϊόντων προς τις Δυτικές αγορές. Έτσι, η Πολωνία δεν είχε την δυνατότητα να ξεπληρώσει το χρέος των 24 δισ. δολαρίων που είχε δημιουργηθεί το 1979 από τον δανεισμό της κατά την διάρκεια της δεκαετίας από τις δυτικές κυβερνήσεις και τράπεζες. Η χώρα, όπως ήταν αναμενόμενο, έπεσε σε κρίση(Sachs, 1993).

Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 η Πολωνία δεν μπορούσε να πάρει άλλα δάνεια, και έδινε μάχη για να καλύψει τις ήδη υπάρχουσες δόσεις. Οι εισροές κεφαλαίων σταμάτησαν και, σαν να μην έφτανε αυτό, πραγματοποιήθηκαν εκροές κεφαλαίων από την χώρα, δημιουργώντας μία περαιτέρω συμπίεση στην οικονομία. (Kondratowicz and Okolski, 1993). Οι εισαγωγές μειώθηκαν πάρα πολύ, λόγω της μη πρόσβασης στον διεθνή δανεισμό, και έτσι δημιουργήθηκαν ελλείψεις στα εργοστάσια από εισερχόμενες πρώτες ύλες και ενδιάμεσα προϊόντα. Όλα αυτά οδήγησαν στην δημιουργία ελλείψεων και στον λιανικό τομέα καταναλωτικών αγαθών. Μετά το τέλος του 1979, η οικονομία κατέρρευσε και τα επίπεδα διαβίωσης μειώθηκαν σημαντικά¹⁷(Sachs, 1993).

¹⁷ Το καθαρό εθνικό εισόδημα μειώθηκε κατά 2,3% το 1979 και κατά 4% το 1980(Kondratowicz and Okolski, 1993).

Η κρίση αυτή στο *ισοζύγιο πληρωμών*¹⁸ και η πτώση του εθνικού εισοδήματος δημιούργησε την ‘Αλληλεγγύη’ το 1980. Μετά από την απαγόρευσή της το 1981 και την επιβολή στρατιωτικού νόμου, η Κυβέρνηση προσπάθησε να σώσει την κατάσταση αλλά δεν τα κατάφερε. Κατά τον Myant(1993) υπάρχουν τρεις λόγοι που οι μεταρρυθμίσεις εμποδίστηκαν από τους ίδιους τους κατέχοντες της εξουσίας. Πρώτον, δεν υπήρχε περίπτωση οι ηγέτες του κόμματος να παραδεχθούν ότι οι ίδιοι αποτελούν μέρος του προβλήματος. Δεύτερον, ο συμβιβασμός για μεταρρυθμίσεις έγινε μεταξύ πολιτικών δυνάμεων που δεν θέλουν τις μεταρρυθμίσεις, και τρίτον, η αντίληψη ότι οι μεταρρυθμίσεις θα γίνουν στο πλαίσιο του υπάρχοντος συστήματος(Sachs, 1993). Κατά τον Sachs, η Κυβέρνηση δεν πίστευε ούτε στον ανταγωνισμό αλλά ούτε και στις ιδιωτικοποιήσεις, επομένως όλα αυτά δεν είχαν καμία τύχη. Η Κυβέρνηση αποφάσισε να φιλελευθεροποιήσει ένα ποσοστό 55% των τιμών, ώστε να επιτευχθεί γενική ισορροπία. Αντί για αυτό, ακολούθησαν αυξήσεις σε μισθούς και επιχορηγήσεις με αποτέλεσμα την περαιτέρω αύξηση των τιμών(φαύλος κύκλος), με τον πληθωρισμό να μετατρέπεται σε υπερπληθωρισμό στα τέλη της δεκαετίας(Myant, 1993).

2.4 Επιχειρήσεις και Νομενκλατούρα¹⁹

Την δεκαετία του 1980 δόθηκε μεγάλος βαθμός αυτονομίας στις επιχειρήσεις. Οι διευθυντές μπορούσαν να αποφασίσουν για το τι θα παράγουν, τι εισροές να αγοράσουν και από ποιόν και πού να πουλήσουν. Κάποια προτερήματα δόθηκαν επίσης και στα Συμβούλια των Εργατών. Το σημαντικότερο ήταν ότι μπορούν, μαζί με την Κυβέρνηση, να διαλέγουν ή να απορρίπτουν τους διευθυντές των επιχειρήσεων. Έτσι οι διευθυντές βρέθηκαν ανάμεσα στους εργάτες και στα όργανα του κόμματος. Από την μία μεριά εξαρτώνται απόλυτα από τα τελευταία αφού προτείνονται από αυτά, ενώ από την άλλη είναι ευάλωτοι στις απαιτήσεις των εργατών. Έπρεπε να μεσολαβούν στις διαμάχες ανάμεσα στους εργάτες και τις αρχές. Άλλη μία σοβαρή απασχόληση των διευθυντών ήταν η ενασχόλησή τους με την κάλυψη θέσεων εργασίας. Λόγω πολιτικής δυσaráσκειας πολλοί εργάτες πήγαιναν από την μία επιχείρηση στην άλλη προς αναζήτηση καλύτερου μισθού. Ο ανταγωνισμός

¹⁸ Το ισοζύγιο εισπράξεων και πληρωμών μεταξύ μιας χώρας και όλων των άλλων χωρών για ορισμένη χρονική περίοδο. Περιλαμβάνει όλες τις κρατικές και ιδιωτικές πληρωμές προς τις άλλες χώρες και όλες τις εισπράξεις από αυτές.

¹⁹ Τα υψηλότερα στην ιεραρχία μέλη του κόμματος και οι ανώτατοι διευθυντές των κρατικών επιχειρήσεων. Στην ουσία ήταν η ανώτερη κοινωνική τάξη, η οποία βέβαια ήταν και η μοναδική που είχε τεράστια πολιτική ισχύ και πλεονεκτήματα, καθώς και κύρος στον κοινωνικό ιστό(Mikhalev, 2000).

αυτός στην αγορά εργασίας δημιούργησε προβλήματα στους διευθυντές και τους έκανε αρκετά επιεικείς σε μισθολογικές απαιτήσεις(Kondratowicz and Okolski, 1993).

Την περίοδο 1987-1989 πραγματοποιήθηκε μία πολύ μεγάλη αύξηση των μισθών η οποία βασιζόταν στα παραπάνω χαρακτηριστικά. Τα νούμερα έδειχναν ότι οι αυξήσεις των μισθών²⁰ ήταν μεγαλύτερες από τις αυξήσεις των τιμών(Myant, 1993), επομένως θα ήταν λογικό να συμπεράνει κανείς ότι πραγματοποιήθηκε αύξηση στο βιοτικό επίπεδο των Πολωνών. Στην πραγματικότητα όμως δεν υπήρξε αύξηση της παραγωγικότητας η οποία θα μπορούσε να δικαιολογήσει την αύξηση των πραγματικών μισθών. Η αύξηση των μισθών οδήγησε σε τεράστια υπερβάλλουσα ζήτηση, η οποία δημιούργησε τεράστιες ελλείψεις σχεδόν σε όλα τα καταναλωτικά αγαθά. Στην ουσία οι άνθρωποι συνωστίζονταν στις ουρές²¹. Έτσι, η αγοραστική τους ισχύ μάλλον μειώθηκε, ενώ σίγουρα μειώθηκε το βιοτικό τους επίπεδο(Myant(1993), Sachs(1993)). Επίσης, πολλοί ήταν εκείνοι οι οποίοι στράφηκαν στην μαύρη αγορά, και αγόραζαν σε πληθωριστικές τιμές(Myant, 1993).

Η αποτυχία των μεταρρυθμίσεων της δεκαετίας του 1980 αποθάρρυνε όσους πίστευαν ότι το Κομμουνιστικό Κόμμα μπορούσε να ηγηθεί μίας μεταρρυθμιστικής κίνησης. Το αποτέλεσμα κατά τον Myant(1993, σελ. 68) ήταν “*a state of nothingness-neither plan nor market*”. Ενώ ο κρατικός τομέας παρέμενε προστατευόμενος, συμπληρώθηκε από τις πιο υποτυπώδεις μορφές της αγοράς, δουλεύοντας σε νόμιμη, ημινόμιμη αλλά και εξ ολοκλήρου παράνομη βάση. Η κριτική της ‘Αλληλεγγύης’ το 1988, ενώ βρισκόταν στην παρανομία, ήταν μάλλον σωστή. Ο κύριος εκφραστής της Marek Dabrowski πίστευε ότι πρέπει να δημιουργηθούν οι μηχανισμοί και οι θεσμοί μέσα από τους οποίους μπορεί να λειτουργήσει ένα γνήσιο σύστημα ελεύθερης αγοράς. Η βασική κριτική της ‘Αλληλεγγύης’ ήταν ότι χρησιμοποιήθηκε ένας μηχανισμός που δεν είναι της αγοράς, οι κεντρικά-αποφασιζόμενες αυξήσεις των τιμών, για να επιτευχθεί ισορροπία στην αγορά. Επίσης, διέκρινε ως βασικό εμπόδιο την απουσία πολιτικής αλλαγής(Myant, 1993).

Στα τέλη της δεκαετίας πραγματοποιήθηκε η ιδιωτικοποίηση της νομενκλατούρας, λόγω της οποίας ξέσπασε τεράστια δημόσια κατακραυγή(Sachs, 1993). Η διαδικασία που έλαβε χώρα είναι απλή. Ο διευθυντής μιας κρατικής επιχείρησης επενδύει μέρος από τα περιουσιακά στοιχεία της επιχείρησης²² σε μια νέα επιχείρηση στην οποία θα έχει άμεσο συμφέρον, δηλαδή θα είναι μέτοχός της.

²⁰ Οι πραγματικοί μισθοί αυξήθηκαν κατά 15% την περίοδο 1987-1988 και επιπλέον 9% την περίοδο 1988-1989(Sachs, 1993).

²¹ Έχει υπολογιστεί ότι κάθε νοικοκυριό ξόδευε κατά μέσο όρο δύο ώρες καθημερινά στην ουρά για την αγορά καθημερινών προϊόντων(Sachs, 1993).

²² Για παράδειγμα ένα κέντρο υπολογιστών, εγκαταστάσεις επισκευής ή γραφεία πωλήσεων(Kondratowicz and Okolski, 1993)

Συνήθως η τιμή τους ήταν πολύ μικρότερη από την πραγματική τους αξία(Myant(1993), Sachs(1993)). Ο υπάρχων εμπορικός νόμος επέτρεπε στους διευθυντές της κρατικής επιχείρησης να δημιουργήσουν μία εικονική εταιρεία²³, η οποία, χάρη στην σύντηξη με την κρατική επιχείρηση, μπορούσε να παρέχει στους διευθυντές πολύ μεγάλα μερίδια(Kondratowicz and Okolski, 1993). Έτσι λοιπόν οι διευθυντές άφηναν τις κρατικές επιχειρήσεις με τεράστιες ζημίες, τις οποίες κάλυπταν με νέα δάνεια από τις κρατικές τράπεζες. Επειδή η Κυβέρνηση φοβόταν την δημιουργία ανεργίας, έδινε πιστώσεις σε αυτές της επιχειρήσεις(Sachs, 1993).

Οι επιχειρήσεις αυτές ονομάστηκαν επιχειρήσεις της νομενκλατούρας και γεννήθηκαν από το αποσυντιθεμένο 'κομμουνιστικό' σύστημα, δίνοντας την ιδιοκτησία στην νομενκλατούρα(Myant, 1993). Στην Κυβέρνηση του Rakowski, ξεπήδησαν σαν τα 'μανιτάρια'(Kondratowicz and Okolski, 1993). Η κατάσταση αυτή αδυνάτισε περαιτέρω την διοίκηση των κρατικών επιχειρήσεων. Επιπλέον, οι νέοι αυτοί 'επιχειρηματίες', λόγω των ικανοτήτων τους και των προσωπικών τους διασυνδέσεων με ισχυρά μέλη του κόμματος, ήθελαν να διατηρήσουν το υπάρχον καθεστώς στην βιομηχανία. Οι εργάτες είχαν μειωμένα κίνητρα για δουλειά, ενώ η Κυβέρνηση αύξανε τους μισθούς των ανθρακωρύχων και άλλων στρατηγικών κλάδων, ενώ ήταν παντελώς αδιάφορη για τους υπόλοιπους. Οι μισθοί δεν σχετίζονταν με την ατομική αποδοτικότητα ενός εργαζόμενου, αλλά με την σημασία του κλάδου που η επιχείρηση ανήκει, με την οικονομική ισχύ της επιχείρησης και με τις ανεπίσημες συνδέσεις ανάμεσα σε έναν εργάτη και τον ανώτερό του(Kondratowicz and Okolski, 1993).

Ο Martin Myant(1993) απορρίπτει την όλη διαδικασία. Πρώτον, πιστεύει ότι αυτό που έγινε ήταν ηθικά κατακριτέο, ότι δεν αντιπροσώπευε πραγματική επιχειρηματικότητα και έτσι δεν μπορούσε να είναι η αρχή ενός σταθερού συστήματος αγοράς. Δεύτερον, πιστεύει ότι οι επιχειρήσεις αυτές δεν ασχολήθηκαν στην ουσία με την παραγωγή, αλλά υπήρχαν για να πετύχουν συγκεκριμένες εμπορικές συμφωνίες και γι' αυτό επιδείνωσαν την ανισορροπία της αγοράς. Τέλος, είναι αντίθετος προς το είδος της οικονομικής μεταμόρφωσης που έγινε με την δημιουργία αυτών των επιχειρήσεων.

Τις απόψεις του Myant φαίνεται να συμμερίζονταν οι Πολωνοί, αφού μέχρι το τέλος του 'κομμουνιστικού' καθεστώτος πίστευαν ότι οι 'κομμουνιστές'(τα μέλη του κόμματος) που κατέστρεφαν την οικονομία για 40 χρόνια ήθελαν τώρα να γίνουν οι κεφαλαιοκράτες για τα επόμενα 40. Η δημόσια κατακραυγή γύρω από την ιδιωτικοποίηση της νομενκλατούρας ήταν τόσο μεγάλη που δεν αποκλείεται να επιτάχυνε την πτώση του καθεστώτος(Sachs, 1993).

²³ Η εικονική αυτή εταιρεία μπορεί να είχε μόνο μία γραμματέα σε ένα μικρό δωμάτιο(Sachs, 1993).

2.5 Η Πρόκληση της Μετάβασης

Οι μεταρρυθμίσεις μέσα στα πλαίσια του πολιτικού συστήματος ήταν μάταιες και χειροτέρεψαν την κατάσταση. Η κρίση ήταν πολύ πιο βαθιά από εκείνες άλλων ‘σοσιαλιστικών’ χωρών. Η κατάσταση αυτή ήταν το αναμενόμενο αποτέλεσμα λανθασμένων πολιτικών (Kondratowicz and Okolski, 1993).

Γενικά το βιοτικό επίπεδο των Πολωνών ήταν χαμηλό σε σχέση με το Α.Εθν.Π. της Πολωνίας. Αυτό βέβαια έχει να κάνει και με το ότι το ‘κομμουνιστικό’ καθεστώς δεν έδινε ιδιαίτερη σημασία στην ικανοποίηση των καταναλωτικών αναγκών των ανθρώπων. Ο νόμος του Engels λέει ότι όσο πιο πλούσια είναι μια κοινωνία, τόσο λιγότερο είναι το ποσοστό του εισοδήματος που δαπανάται για τροφή. Το ποσοστό του προϋπολογισμού ενός νοικοκυριού που αντιστοιχούσε σε τροφή το 1989 για τις δυτικές κοινωνίες ήταν 15%. Στην Πολωνία, το 1976 ήταν 36,7%, ενώ το 1989 ήταν 36,9%. Η διαφορά στο βιοτικό επίπεδο είναι εμφανής. Επιπλέον, η Πολωνία χαρακτηριζόταν γενικά ως χαμηλόμισθη χώρα, πράγμα που δυσχέραινε ακόμα περισσότερο την κατάσταση. Το 1988, ο Πολωνός εργάτης έπρεπε να δουλέψει περισσότερο από τον Δυτικογερμανό 2 φορές για την αγορά ίδιας ποσότητας κρέατος, 7 φορές για την αγορά ενός αυγού, 4 φορές για την αγορά καθημερινών αγαθών, 9 φορές για την αγορά ενός συγκρίσιμου αυτοκινήτου και 13 φορές για την αγορά μιας έγχρωμης τηλεόρασης (Kondratowicz and Okolski, 1993).

Στο κατώφλι της πτώσης του ‘κομμουνιστικού’ καθεστώτος η οικονομία μαράζωνε, και το τεχνολογικό χάσμα διευρυνόταν. Η άρση των επιδοτήσεων στα προϊόντα οδήγησε σε ραγδαία αύξηση των τιμών, και, μαζί με τις αυξήσεις των μισθών που έχουμε ήδη αναφέρει, δημιουργήθηκαν τεράστιες ελλείψεις σχεδόν σε όλα τα καταναλωτικά αγαθά, ακόμα και σε εκείνα που πριν από την κρίση ήταν άφθονα, όπως κάποια διαρκή αγαθά και η βενζίνη, με επακόλουθο τις τεράστιες ουρές στα καταστήματα και την ανάπτυξη μαύρης αγοράς μέσω παράνομου εμπορίου. Όλη αυτή η διαδικασία μετέτρεψε τον πληθωρισμό σε υπερπληθωρισμό (Kondratowicz and Okolski (1993), Sachs (1993)). Κατά τον Kolodko²⁴ (1990) “ο πληθωρισμός στην Πολωνία δεν ήταν μία νομισματική διαδικασία με κοινωνικές επιπτώσεις, αλλά μία κοινωνική διαδικασία με νομισματικές επιπτώσεις” (Myant, 1993, σελ. 65). Παράλληλα, η Πολωνία υπέφερε από διεθνή χρηματοπιστωτικά προβλήματα. Το ισοζύγιο πληρωμών κατέρρεε αφού οι εξαγωγές δεν μπορούσαν να προλάβουν τις εισαγωγές, ενώ η συναλλαγματική ισοτιμία στην μαύρη αγορά ήταν πολλές φορές πάνω από την επίσημη. Το

²⁴ Βλέπε Kolodko, G. (1990), *Inflacja Reforma Stabilizacja*, Warsaw: Studencka Oficyna Wydawnicza ZSP.

σημαντικότερο όμως ήταν το ξένο χρέος της χώρας που ανερχόταν σε \$40 δισ. Από το 1979 που το χρέος της ήταν \$24 δισ. δεν είχε δανειστεί καθόλου. Η αδυναμία της όμως να πληρώσει τις δόσεις των δανείων αυτών την έφτασαν στο σημείο να χρωστάει εκτός από τα δάνεια της περιόδου 1970-1979(\$24 δισ.) και τους τόκους(\$16 δισ.) μέχρι το 1990(Sachs, 1993).

Τέλος, όλη αυτή η αρνητική κατάσταση είχε επηρεάσει το περιβάλλον και την υγεία των πολιτών. Η Πολωνία του 1989 είχε την μεγαλύτερη μόλυνση του αέρα σε ολόκληρη την Ευρώπη. Γι' αυτό ευθύνεται κατά πολύ η αχαλίνωτη μεγέθυνση του ενεργειακού τομέα που ήταν βασισμένος στον άνθρακα²⁵. Επίσης, βίωσε μόλυνση του αέρα, ελλείψεις σε καθαρό νερό, μείωση των δασών, απειλή προς εξαφάνιση ειδών πανίδας και διάβρωση του εδάφους. Η χώρα έγινε κάτι σαν σύμβολο περιβαλλοντικής διάρρηξης, με τη βαριά βιομηχανία(χάλυβας, τσιμέντο και χημικά εργοστάσια) να ευθύνεται για το 70% απόρριψης του νερού, κατά 80% για την μόλυνση των υδάτων και κατά 70% για την μόλυνση του αέρα(Zylicz, 1993). Αυτά βέβαια δεν μπορούσαν να μην έχουν αντίκτυπο στην υγεία των ανθρώπων. Ήταν πολλοί εκείνοι που έβγαιναν πρόωρα σε σύνταξη λόγω ασθενειών, ενώ αυξήθηκε ο δείκτης θνησιμότητας στις περιοχές με περισσότερο περιβαλλοντικό πρόβλημα. Οι αρνητικές αυτές επιδράσεις στο περιβάλλον μαζί με την πολιτική κατάσταση η οποία επικρατούσε δημιούργησαν άγχος στους ανθρώπους. Πολλοί από αυτούς ανέπτυξαν επιθετικές τάσεις και άλλη έπεσαν σε κατάθλιψη. Η απώλεια πίστης για το μέλλον ήταν ένα γενικευμένο σύμπτωμα(Kondratowicz and Okolski, 1993).

Κατά τους Kondratowicz και Okolski(1993) τρεις θα είναι οι προκλήσεις της νέας κυβέρνησης μετά την πτώση του 'κομμουνιστικού' καθεστώτος. Πρώτον, η διασφάλιση της επιβίωσης της οικονομίας μέσω της βελτίωσης της αποτελεσματικότητας της παραγωγής. Αυτό θα επιτευχθεί μέσω της μείωσης του αριθμοδείκτη ενέργεια/παραγωγή, της βελτίωσης της παραγωγικότητας της εργασίας²⁶, της εισαγωγής μοντέρνας τεχνολογίας και της δημιουργίας ανταγωνιστικής βιομηχανικής δομής. Δεύτερον, η επανατοποθέτηση του κοινωνικού οικοδομήματος και τρίτον, η βελτίωση του περιβάλλοντος και της υγείας των πολιτών ως προαπαιτούμενο οικονομικής ανάπτυξης.

²⁵ Στα τέλη του 1980, ο άνθρακας αποτελούσε το 82% της χρησιμοποιούμενης ενέργειας στην Πολωνία, σε αντίθεση με τις δυτικές χώρες οι οποίες χρησιμοποιούν πετρέλαιο, φυσικό αέρο και ατομική ενέργεια(Kondratowicz and Okolski, 1993).

²⁶ Στους βιομηχανικούς κλάδους της βενζίνης, της ενέργειας, της μεταλλουργίας και των τροφίμων η παραγωγικότητα της εργασίας το 1989 ήταν 20-30% μικρότερη από τα επίπεδα του 1985(Kondratowicz and Okolski, 1993).

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Τ Ρ Ι Τ Ο

Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΕ ΕΝΑ ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΓΟΡΑΣ

3.1 Οι Προϋποθέσεις²⁷

Για να πραγματοποιηθεί η μετάβαση από μία ρυθμιζόμενη οικονομία σε μία εύρυθμη οικονομία της αγοράς, απαιτείται η εκπλήρωση πέντε προϋποθέσεων:

- 1) Οι τιμές θα πρέπει να είναι αρκετά σταθερές και η μακροοικονομία θα πρέπει να πλησιάζει σχεδόν την ισορροπία. Η μακροοικονομική αστάθεια αποθαρρύνει την παραγωγική δραστηριότητα και έλκει την κυβερνητική παρέμβαση στις δυνάμεις της αγοράς.
- 2) Τα περισσότερα αγαθά και υπηρεσίες πρέπει να αγοραστούν και να πουληθούν μέσω των μηχανισμών της αγοράς και να κατανεμηθούν διαμέσου διοικητικών ρυθμίσεων, όπως άδεια εξαγωγών, ποσοτώσεις παραγωγικού αποτελέσματος, κυβερνητικές υπηρεσίες και δημόσιες επιχειρήσεις.
- 3) Πρέπει να υπάρχει ανταγωνισμός, είτε στο πλαίσιο της εγχώριας αγοράς είτε από το εξωτερικό, για να επιτευχθούν στόχοι παραγωγικότητας²⁸.
- 4) Οι σχετικές τιμές θα πρέπει να αντανακλούν σχετικές σπανιότητες στην οικονομία. Η εξασφάλιση 'σωστών τιμών' είναι ένας από τους κύριους στόχους των περισσότερων μεταρρυθμίσεων που είναι προσανατολισμένες στην αγορά.
- 5) Οι διευθυντές(managers) εταιρειών και γενικά όλοι οι φορείς λήψης αποφάσεων πρέπει να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στα σημάδια που εκπέμπει η αγορά. Οι εταιρείες πρέπει να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους, αυξάνοντας τις πωλήσεις τους ή

²⁷ Η παράγραφος είναι βασισμένη στο Gillis, M., Perkins, D., Roemer, M., Snodgrass, D., 1996. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ, Τόμος Α, Εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΩ(2002). Επομένως, δεν θα αναφέρεται η συγκεκριμένη πηγή. Αποτελεί την ορθολογική προσέγγιση της μετάβασης.

²⁸ Βασίζεται στην πρόταση των νεοκλασικών οικονομικών ότι οι αγορές δημιουργούν ανταγωνισμό, και ότι ο ανταγωνισμός τονώνει την ανάπτυξη της παραγωγικότητας.

μειώνοντας το κόστος τους, ή πρέπει γενικά να υιοθετήσουν στρατηγικές που προσεγγίζουν σε μεγάλο βαθμό τη μεγιστοποίηση του κέρδους.

Στην συνέχεια, ακολουθεί μία ανάλυση των πέντε παραπάνω προϋποθέσεων.

3.1.1 Μακροοικονομική Σταθεροποίηση (macroeconomic stabilization)

Η μακροοικονομική σταθεροποίηση αναφέρεται κυρίως στην μετρίαση του πληθωρισμού και στην σταθερότητα της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Η άνοδος του πληθωρισμού δημιουργεί πολλά προβλήματα σε μία οικονομία, αφού οδηγεί σε στρεβλώσεις των σχετικών τιμών και των αποφάσεων που λαμβάνονται με βάση αυτές. Για παράδειγμα, τα πραγματικά επιτόκια συχνά γίνονται αρνητικά, με συνέπεια την μείωση των μακροπρόθεσμων κεφαλαίων για επενδύσεις. Οι στρεβλώσεις αυτές που δημιουργεί ο πληθωρισμός, καθώς και η αβεβαιότητα για τα μελλοντικά ποσοστά πληθωρισμού, κάνουν τους ανθρώπους να αποκτήσουν γη, χρυσό ή και άλλα στοιχεία που οι τιμές τους αυξάνονται με τον πληθωρισμό. Όταν υπάρχει ταχύς πληθωρισμός, οι επιχειρηματίες και οι διευθυντές αφιερώνουν περισσότερο χρόνο προσπαθώντας να βγάλουν κέρδη από τον πληθωρισμό και δαπανούν αντίστοιχα λιγότερη ενέργεια για μια περισσότερο αποτελεσματική παραγωγή.

Η αναγκαιότητα της μακροοικονομικής σταθερότητας έγκειται στο ότι είναι απαραίτητη για την προαγωγή της οικονομικής ανάπτυξης. Αυτό φαίνεται στο σχήμα 3.1. Γενικά, καμία χώρα με ταχύ πληθωρισμό δεν ήταν σε θέση να προκαλέσει μεγέθυνση του κατά κεφαλήν εισοδήματος, ενώ αντιστρόφως, όλες οι χώρες με ταχύτατη ανάπτυξη είχαν χαμηλά ποσοστά πληθωρισμού.

Το ίδιο συμβαίνει και με τις τιμές συναλλάγματος. Ο οικονομολόγος Stanley Fischer του MIT, συγκέντρωσε δεδομένα για 80 χώρες σε διάστημα 25 ετών (1960-1985). Οι παλινδρομήσεις του απέδειξαν ότι ο υψηλότερος πληθωρισμός, τα υψηλότερα ελλείμματα του προϋπολογισμού και οι περισσότερο υπερτιμημένες τιμές συναλλάγματος έχουν στενή σχέση με τη μειωμένη οικονομική μεγέθυνση²⁹.

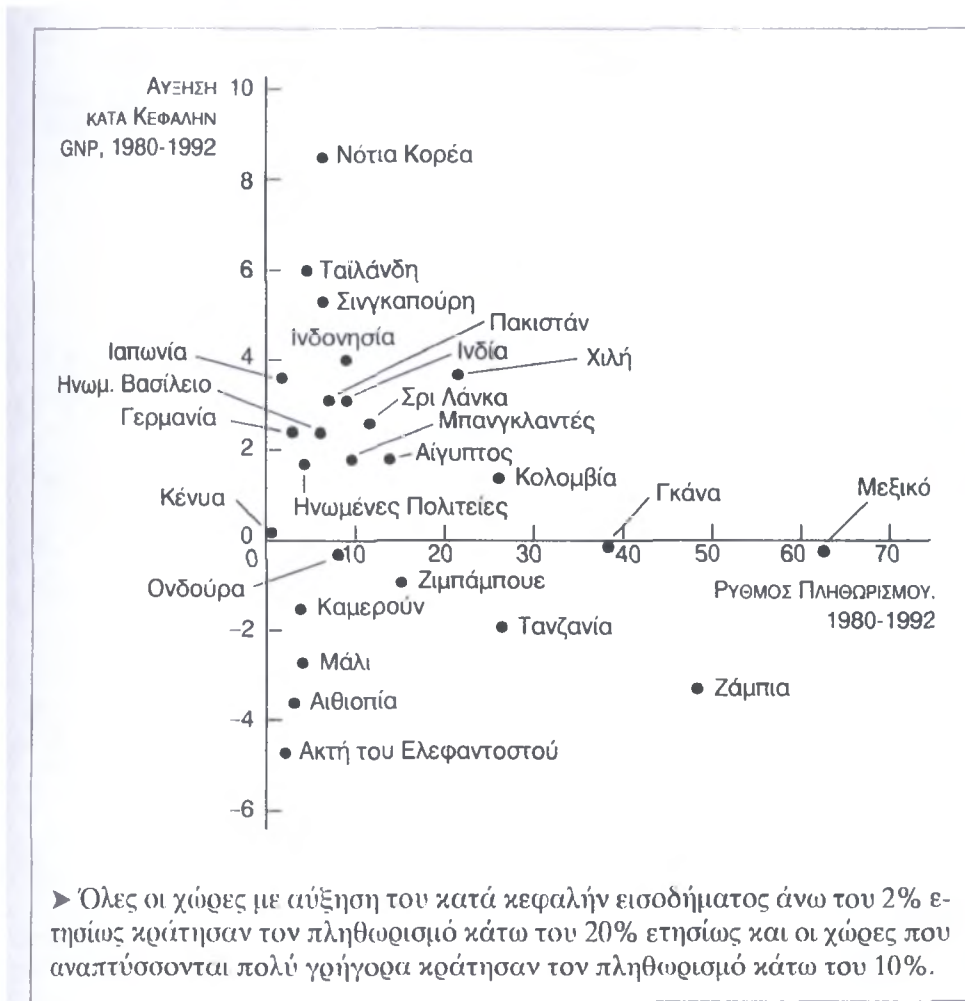
Για την ανακοπή του πληθωρισμού και την διόρθωση των ανισορροπιών που συνδέονται με αυτόν, κυρίως ελλείμματα στον κυβερνητικό προϋπολογισμό και στο ισοζύγιο πληρωμών, σχεδιάζονται τα προγράμματα σταθεροποίησης. Πολύ συχνά το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο συνεργάζεται με μία χώρα για την εισαγωγή ενός τέτοιου πακέτου σταθεροποιητικών πολιτικών. Η βάση στην οποία στηρίζεται ένα τέτοιο πακέτο είναι ότι ο πληθωρισμός προκαλείται όταν η προσφορά

²⁹ Βλέπε Stanley Fischer, "The Role of Macroeconomic Factors in Growth", *Journal of Monetary Economics*, 32(1993).

χρήματος αυξάνει γρηγορότερα από την ζήτηση. Ένα τέτοιο τυπικό πρόγραμμα περιλαμβάνει τα εξής: 1) Μείωση του ελλείμματος του κυβερνητικού προϋπολογισμού με υψηλότερους φόρους και περιορισμό των δαπανών. 2) Η Κεντρική Τράπεζα θέτει περιοριστικούς στόχους στην κυβέρνηση και τις εμπορικές τράπεζες για τον έλεγχο της αύξησης της προσφοράς χρήματος. 3) Κατάργηση των ελέγχων των τιμών, ώστε οι αγορές να μπορούν να μειώσουν τις στρεβλώσεις των σχετικών τιμών.

ΣΧΗΜΑ 3.1

Πληθωρισμός και Οικονομική Μεγέθυνση, 1980-1992

4) Τίθενται στόχοι για τον περιορισμό των αυξήσεων των μισθών. Εάν οι μισθοί αυξάνονται ταχύτερα από την παραγωγικότητα, ανεβάζουν το κόστος παραγωγής, συμβάλλοντας έτσι στον πληθωρισμό.

Για τον παραπάνω σκοπό το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο προσφέρει δάνεια, που ονομάζονται πιστώσεις έκτακτης ανάγκης, για τρία ή τέσσερα έτη με μεσαία επιτόκια. Ωστόσο, η εκταμίευση του δανείου, καθώς και η ελάφρυνσή του, έχει σχέση με την επιτυχημένη εφαρμογή των μέτρων που έχουν σχεδιαστεί για την σταθεροποίηση της οικονομίας. Οι όροι που θέτει το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο είναι γνωστοί ως υποθετικότητες(conditionalities).

Είναι αδιαμφησβήτητο γεγονός ότι τα σταθεροποιητικά πακέτα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου είναι ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα ανάμεσα στους οικονομολόγους. Οι περισσότεροι αποδέχονται ότι οι ανισορροπίες, και κυρίως τα ελλείμματα προϋπολογισμού, πρέπει να διορθωθούν και να χαλιναγωγηθεί ο πληθωρισμός ώστε να διατηρηθούν η οικονομική μεγέθυνση και ανάπτυξη. Ωστόσο, ένα ζήτημα είναι η ταχύτητα προσαρμογής. Η σταθεροποίηση είναι πιθανό να απαιτήσει αύξηση της ανεργίας και μείωση του εισοδήματος για ορισμένες ομάδες, όπως τελικά έγινε σε όλες τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης στην αρχή της διαδικασίας της μετάβασης. Δεν είναι λίγοι οι οικονομολόγοι που έχουν κατακρίνει το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο για τις πολιτικές του σε διάφορες χώρες(Myant(1993), Krugman(1999)³⁰, Kolodko(1999), Lavigne(2000), Stiglitz(2002)). Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο βασικός σκοπός του είναι να παίζει τον ρόλο του παγκόσμιου ρυθμιστή της οικονομικής πολιτικής, δρώντας κυρίως προς το συμφέρον του G-7³¹, για την διατήρηση μίας ‘ορθής διεθνούς οικονομικής τάξης’. Οι υπηρεσίες του καλούνται όταν αυτή η ‘τάξη’ διακιβεύεται(Gomulka, 1995).

3.1.2 Διαρθρωτική Προσαρμογή – Φιλελευθεροποίηση(Structural Adjustment – Liberalization)

Αρχικά, ένα σημαντικό βήμα είναι να καταστούν διαθέσιμα όσο το δυνατόν περισσότερα αγαθά για να αγοραστούν στην αγορά, και όχι μέσα από μηχανισμούς κατανομής της κυβερνητικής γραφειοκρατίας. Γι’ αυτό ένα σημαντικό στοιχείο στην μεταρρύθμιση του εμπορίου είναι η κατάργηση των κυβερνητικών ποσοστώςσεων στις εισαγωγές. Στις κεντρικά σχεδιαζόμενες οικονομίες – οικονομίες εντολών – εάν μια επιχείρηση χρειαζόταν περισσότερη εισροή από ένα είδος, έπρεπε να

³⁰ Ειδικά για τις περιπτώσεις των χωρών της Λατινικής Αμερικής και της Νοτιοανατολικής Ασίας, βλέπε Πωλ Κρούγκμαν, Η Μεγάλη Κάμψη, Εκδόσεις Καστανιώτη(2000).

³¹ Η αποκαλούμενη λέσχη των 7 πιο πλούσιων χωρών του κόσμου. Περιλαμβάνει τις Η.Π.Α., την Ιαπωνία, την Γερμανία, την Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ιταλία και τον Καναδά. Οι αρχηγοί των κρατών συνεδριάζουν κάθε χρόνο, σε μία από τις πρωτεύουσες των χωρών μελών, για να επισκοπήσουν την κατάσταση και να λάβουν κοινές αποφάσεις για τα διεθνή οικονομικά προβλήματα. Από το 1998 συμμετέχει και η Ρωσία ως παρατηρητής(G-8).

απευθυνθεί στους αρμόδιους του κεντρικού σχεδιασμού ή στην κυβερνητική υπηρεσία για να αυξηθεί η κατανομή. Η προμήθεια της συγκεκριμένης εισροής από την αγορά ήταν αδύνατη από την στιγμή που δεν υπήρχε μία τέτοια αγορά.

Η κατάργηση ελέγχων που επιβάλλονται στην παραγωγή, την εμπορευματοποίηση και την κατανάλωση αποτελεί κεντρικό χαρακτηριστικό των πακέτων διαρθρωτικών προσαρμογών. Οι μεταρρυθμίσεις που δίνουν τέλος στους ελέγχους ονομάζονται φιλελευθεροποίηση – αποκανονικοποίηση.

Η εξέταση της Jukka Pirttila(2001) της σχέσης μεταξύ δημοσιονομικής πολιτικής και δομικών μεταρρυθμίσεων στις οικονομίες υπό μετάβαση, με την χρήση ενός panel data από 25 χώρες, έδειξε ότι η φιλελευθεροποίηση των τιμών είχε τεράστια θετική επίδραση στη δημοσιονομική συμπεριφορά, η οποία εξηγείται πιθανώς από την μειωμένη χρήση καταναλωτικών επιχορηγήσεων³².

3.1.3 Εγγυημένος Ανταγωνισμός

Ο ανταγωνισμός είναι η δύναμη που πιέζει τους πάντες να τα καταφέρουν καλύτερα. Οι κρατικές επιχειρήσεις είναι συχνά αναποτελεσματικές εν μέρει, γιατί το κράτος πολύ συχνά τους παραχωρεί μονοπωλιακό έλεγχο της αγοράς του. Με το μονοπωλιακό αυτό έλεγχο μπορούν να ορίσουν τις τιμές σε αρκετά υψηλά επίπεδα, για να καλύψουν το υψηλό τους κόστος και για να μπορούν να πουλήσουν αγαθά κατώτερης ποιότητας. Τα μεταρρυθμιστικά προγράμματα, λοιπόν, επιχειρούν να εισαγάγουν τον ανταγωνισμό στις αγορές όπου είναι περιορισμένος ή απουσιάζει. Σε μεγάλες χώρες ή σε βιομηχανίες με ελάχιστες οικονομίες κλίμακας, μπορούν να υπάρξουν πολλές εταιρείες σε οποιαδήποτε βιομηχανία. Ο ανταγωνισμός μεταξύ αυτών των εγχώριων επιχειρήσεων μπορεί να υποστηριχτεί με την κατάργηση αδειών για εισαγωγές ή επενδύσεις, την κατάργηση των ελέγχων στις τιμές ή γενικά την κατάργηση οποιασδήποτε κυβερνητικής παρέμβασης που δίνει σε ορισμένες επιχειρήσεις πλεονεκτήματα έναντι άλλων. Στην περίπτωση που η εγχώρια αγορά είναι μικρή και οι εγχώριες εταιρείες αδυνατούν να ανταγωνιστούν με σθένος, ο μόνος βιώσιμος ανταγωνισμός έρχεται από το εξωτερικό με την μορφή ανταγωνιστικών εισαγωγών. Η φιλελευθεροποίηση του ελέγχου των εισαγωγών και η μείωση των δασμών παρέχουν το ανταγωνιστικό ερέθισμα για βελτίωση της παραγωγικότητας. Γενικά, οι βιομηχανίες που οικοδομούνται πίσω από τείχη που τις προστατεύουν από τις ξένες εισαγωγές, μπορεί ποτέ να μην είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν τον διεθνή ανταγωνισμό.

³² Η έρευνα έδειξε ότι τα αποτελέσματα είναι ευαίσθητα σε αλλαγές στο δείγμα κάθε χώρας και στην εξεταζόμενη περίοδο.

Κατά τον Joseph Stiglitz(1994), το ζήτημα του ανταγωνισμού θέτει ένα ιδιαίτερο σύνολο προβλημάτων για τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Κεντρικό θέμα της διαδικασίας της μετάβασης είναι ο ρυθμός ιδιωτικοποίησης. Οι υποστηρικτές της γρήγορης ιδιωτικοποίησης έχουν, κατά την γνώμη του, μια μυθοποιημένη άποψη για τις διαδικασίες της αγοράς. Θεωρούν ότι, οι αγορές γρήγορα οδηγούν τους πόρους στα χέρια αυτών που μπορούν να τους χρησιμοποιήσουν πιο αποτελεσματικά. Ο ίδιος πιστεύει ότι χρειάζονται πολύ περισσότερα πράγματα από έναν ‘ασυγκράτητο ανταγωνισμό’ για να μπορέσουν οι αγορές να δουλέψουν αποτελεσματικά, άποψη που με βρίσκει σύμφωνο. Για παράδειγμα, πρέπει να λειτουργούν καλά οι χρηματοπιστωτικές αγορές, και πρέπει να υπάρχει ένα νομικό πλαίσιο για τον χειρισμό των χρεοκοπιών και την εφαρμογή των συμβάσεων. Επίσης, απαραίτητο είναι και ένα σύνολο νόμων που θα εξασφαλίζει την βιωσιμότητα του ανταγωνισμού.

Γενικά, σε όλες τις χώρες, υπάρχουν ισχυρές πολιτικές πιέσεις για προστασία από τον ανταγωνισμό, τόσο από τον εξωτερικό όσο και από τον εσωτερικό. Οι ηγέτες των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης είχαν γαλουχηθεί με ιδεολογίες οι οποίες τόνιζαν τα πλεονεκτήματα του συντονισμού μέσα στα κρατικά μονοπώλια και τα μειονεκτήματα των αγορών. Οι δυνάμεις του μη ανταγωνισμού μπορεί να ενισχυθούν περαιτέρω εξαιτίας των στενών προσωπικών εργασιακών σχέσεων που έχουν πιθανώς δημιουργηθεί από τότε που όλη η βιομηχανία ήταν ένα ενιαίο κρατικό μονοπώλιο. Έτσι, απαιτείται μία ισχυρή αντιμονοπωλιακή νομοθεσία, είναι πολύ πιο εύκολο να εφαρμοστεί πριν αρχίσει η διαδικασία ιδιωτικοποίησης. Μόλις αυτή αρχίσει, θα αναδυθούν ισχυρά διαπλεκόμενα συμφέροντα που θα προσπαθήσουν να περιορίσουν το εύρος του ανταγωνισμού(Stiglitz, 1994).

3.1.4 Κίνηση προς τις Τιμές Σπανιότητας

Ενώ ο ανταγωνισμός δημιουργεί το ερέθισμα για να μεγιστοποιήσουν οι εταιρείες τα κέρδη και να βελτιώσουν την παραγωγικότητα, οι σχετικές τιμές είναι οι ενδείξεις που λένε στις εταιρείες πώς να διαχειριστούν τους πόρους τους για να κερδίσουν τις περισσότερες ανταμοιβές. Εάν οι σχετικές τιμές αντανακλούν τις πραγματικές σπανιότητες στην οικονομία, οι εταιρείες που μεγιστοποιούν τα κέρδη και οι καταναλωτές που μεγιστοποιούν την ωφέλειά τους θα ενεργήσουν αυτομάτως για να εκμεταλλευτούν στο έπακρο τους πόρους της οικονομίας. Αυτό ονομάζεται στατική αποτελεσματικότητα. Όταν οι τιμές της αγοράς καθορίζουν αυτές τις κατανομές των σπάνιων και άφθονων πόρων, μπορεί να επιτευχθεί μια μεγαλύτερη αξία παραγωγικού αποτελέσματος για

οποιαδήποτε δεδομένη δαπάνη σε εισροές. Κύριως στόχος των μεταρρυθμίσεων που αφορούν τις διαρθρωτικές αλλαγές είναι η μείωση ή η κατάργηση των στρεβλώσεων που προκαλούνται από τον κρατικό έλεγχο.

Γενικά, η κατάργηση των στρεβλώσεων των τιμών που προκαλούνται από την παρέμβαση του κράτους θα αυξήσει την ευημερία του. Πόσο όμως βελτιώνεται η ευημερία; Η απάντηση δεν είναι εύκολη. Από τις πρώην κεντρικά σχεδιαζόμενες οικονομίες μόνο η Κίνα και το Βιετνάμ αποκόμισαν ξεκάθαρα οφέλη, που είχαν την μορφή υψηλών ρυθμών μεγέθυνσης, ενώ στη Ρωσία και το μεγαλύτερο μέρος της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, μεγάλες υφέσεις ακολούθησαν τις μεταρρυθμίσεις των τιμών. Αυτό αποδείχθηκε από την παρακάτω μελέτη δύο οικονομολόγων.

Οι Geard Roland και Thierry Verdier προσπάθησαν να εξηγήσουν αν η ταχύτητα της φιλελευθεροποίησης των τιμών είχε κάποια επίδραση στο μέγεθος της πτώσης της παραγωγής για τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Τα συμπεράσματά τους είναι ότι η ραγδαία φιλελευθεροποίηση μπορεί να αντικατασταθεί από μία σταδιακή φιλελευθεροποίηση στα πρότυπα της κινεζικής φιλελευθεροποίησης των τιμών με την χρήση ενός διπλού συστήματος τιμολόγησης. Με βάση αυτό το σύστημα, όλες οι τιμές φιλελευθεροποιήθηκαν, αλλά οι επιχειρήσεις διατάχθηκαν να διατηρήσουν τους παραγωγικούς δεσμούς για δεδομένη παραγωγή σε μη φιλελευθεροποιημένες τιμές. Μια τέτοια σταδιακή φιλελευθεροποίηση μπορεί να αποφύγει την κατάρρευση της παραγωγής και την προσωρινή πτώση των επενδύσεων που δημιουργεί η πολιτική της ραγδαίας φιλελευθεροποίησης (Roland and Verdier, 1999).

3.1.5 Ανταπόκριση στα Σημάδια της Αγοράς

Πολύ σημαντικές είναι οι μεταρρυθμίσεις που ωθούν τους παραγωγούς να ενεργήσουν σύμφωνα με τις ενδείξεις της αγοράς. Οι παραγωγοί θα πρέπει να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη μειώνοντας το κόστος ή αυξάνοντας τις πωλήσεις. Γενικά, οι ιδιοκτήτες μιας εταιρείας προσπαθούν να κερδίσουν υψηλά εισοδήματα για τους εαυτούς τους. Τι συμβαίνει όμως αν η επιχείρηση ανήκει στο κράτος και τα διοικητικά στελέχη διορίζονται στις θέσεις αυτές από την κυβέρνηση, όπως στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης;

Στις κρατικές επιχειρήσεις τα διευθυντικά στελέχη που διορίζονται από την κυβέρνηση συχνά λαμβάνουν τις οδηγίες να κρατήσουν χαμηλά τις τιμές για να βοηθήσουν τους καταναλωτές, να προσλάβουν περισσότερα άτομα από όσα χρειάζονται, να επενδύσουν και να κινηθούν σε λιγότερο αναπτυγμένες, άρα και λιγότερο κερδοφόρες, περιοχές, να συμβάλουν στις πολιτικές εκστρατείες του

κυβερνώντος κόμματος και πολλά άλλα. Τα κέρδη και η αποτελεσματικότητα δεν αποτελούσαν ένα συγκεκριμένο στόχο.

Ένα σημαντικό πρόβλημα ήταν ότι οι κρατικές επιχειρήσεις ανήκαν σε όλους τους κατοίκους της χώρας. Αυτό συνήθως σημαίνει ότι κανένα άτομο ή ομάδα ατόμων δεν αισθάνεται πραγματικό αίσθημα ιδιοκτησίας. Στη δεκαετία του 1980, ο Έλληνας πρωθυπουργός Ανδρέας Παπανδρέου, δηλωμένος σοσιαλιστής, έθεσε σαν έναν από τους κύριους στόχους της κυβέρνησής του την ‘κοινωνικοποίηση των κρατικοποιημένων επιχειρήσεων’, αναγνωρίζοντας απερίφραστα ότι η παλαιότερη άποψη πως η εθνικοποίηση μιας επιχείρησης θα έκανε τους στόχους της επιχείρησης να συμπέσουν με το ‘εθνικό συμφέρον’, όπως και αν οριζόταν αυτό, δεν είχε αντίκρισμα στην πραγματικότητα. Δεν κατάφερε όμως ποτέ να βρει έναν μηχανισμό κινήτρων για να το κάνει (Stiglitz, 1994). Επιπλέον, πολύ σημαντικό είναι το πρόβλημα της γραφειοκρατίας³³, το οποίο εφάπτεται με τις κρατικές επιχειρήσεις.

Ζήτημα ζωτικής σημασίας λοιπόν είναι η ύπαρξη δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Τα δικαιώματα ιδιοκτησίας πρέπει να είναι σαφώς καθορισμένα, αποκλειστικά και μεταβιβάσιμα μέσω πώλησης ή εκμίσθωσης. Το θεώρημα του Coase λέει ότι το μόνο που πρέπει να κάνει το κράτος είναι να ορίσει σαφώς τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα. Αν γίνει αυτό, τότε η οικονομική αποτελεσματικότητα θα έρθει ως φυσιολογική συνέπεια. Επομένως, με βάση την άποψη του Coase, το πρώτο πράγμα που θα έπρεπε να κάνουν οι πρώην κεντρικά σχεδιαζόμενες οικονομίες είναι να ιδιωτικοποιήσουν (Stiglitz, 1994).

Η ιδιωτικοποίηση, όμως, δεν είναι πάντα απαραίτητη για την δημιουργία των απαιτούμενων δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Η επαρχία Γκουντάνγκ της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας γνώρισε αναπτυξιακούς ρυθμούς άνω του 12% ετησίως για παραπάνω από μία δεκαετία (από το 1979 έως το 1992). Στο επίκεντρο της ανάπτυξης βρίσκονται δημόσιες επιχειρήσεις οι οποίες ανήκουν στους δήμους, στις επαρχίες και σε άλλους τοπικούς οργανισμούς. Οι αξιωματούχοι της τοπικής αυτοδιοίκησης φέρονται ως επιχειρηματίες που έχουν ως στόχο την μεγιστοποίηση του κέρδους, ενώ το σύνολο των κατοίκων της πόλης βλέπει ολοκάθαρα την σχέση μεταξύ της αποτελεσματικότητας της τοπικής επιχείρησης και των δικών του προσωπικών ανταμοιβών³⁴ (Stiglitz, 1994).

Ανεξάρτητα από το αν είναι η ιδιωτικοποίηση αναγκαία ή όχι, από μόνη της δεν αρκεί ποτέ. Η ιδιωτικοποίηση που δημιουργεί ασφαλή και μεταβιβάσιμα δικαιώματα ιδιοκτησίας, αλλά δεν κάνει τίποτα για να υποχρεώσει τις εταιρείες να ανταγωνιστούν, δεν θα δημιουργήσει αποτελεσματικές

³³ Για μια ανάλυση του υποδείγματος του γραφειοκράτη, βλέπε *Ιωάννης Βαβούρας, Οικονομική Πολιτική, σελ. 183, Εκδόσεις Παπαζήση.*

³⁴ Ίσως κάτι τέτοιο να αναζητούσε ο Ανδρέας Παπανδρέου περί “κοινωνικοποίησης”.

εταιρείες που να είναι ικανές να στηρίζουν την υψηλή μεγέθυνση της παραγωγικότητας. Από αυτό προκύπτει το πολύ σημαντικό θέμα του σχεδιασμού της ιδιωτικοποίησης.

3.2 Σχεδιασμός της ιδιωτικοποίησης³⁵

Τα προγράμματα ιδιωτικοποιήσεων πρέπει να προσπαθήσουν να εξασφαλίσουν οικονομική αποτελεσματικότητα επιτυγχάνοντας ταυτόχρονα τη μεγαλύτερη δυνατή πρόσοδο για το κράτος και εξασφαλίζοντας ότι και άλλοι κοινωνικοί στόχοι επιδιώκονται αποτελεσματικά.

3.2.1 Ταχύτητα της Ιδιωτικοποίησης

Ένα κρίσιμο θέμα είναι η ταχύτητα της ιδιωτικοποίησης. Η απελευθέρωση των τιμών, η εκκαθάριση των ισολογισμών, η δημιουργία αγορών κεφαλαίου και η δημιουργία ενός νομικού πλαισίου που να επιβάλει την εφαρμογή των συμβάσεων και τη βιωσιμότητα του ανταγωνισμού θα πρέπει να προηγούνται, να συμβαδίζουν ή να ακολουθούν την ιδιωτικοποίηση; Αυτοί που πιστεύουν στη γρήγορη ιδιωτικοποίηση βλέπουν την άμεση διανομή μετοχών ή ένα σύστημα δελτίων για την αγορά μετοχών σαν τη μόνη πρακτική λύση.

Από την άλλη μεριά, αυτοί που υποστηρίζουν την αργή ιδιωτικοποίηση έχουν επίσης συναντήσει ανυπέρβλητα πρακτικά προβλήματα στη στρατηγική τους. Καθώς η κυβέρνηση εξαγγέλει την πρόθεσή της να ιδιωτικοποιήσει, τα κίνητρα των διευθυντών για ‘καλή’ συμπεριφορά αμβλύνονται. Βλέπουν να τελειώνει γρήγορα η απασχόλησή τους και να ενισχύονται τα κίνητρά τους για αμέλεια, ή ακόμα και για κλοπή των περιουσιακών στοιχείων της επιχείρησης, όπως αναφέρθηκε στο Κεφάλαιο 2. Αυτό το ενδεχόμενο είναι που επιβάλλει ίσως την γρήγορη ιδιωτικοποίηση.

Είναι αλήθεια πως ένα μεγάλο τμήμα της συζήτησης για το χρονοδιάγραμμα της ιδιωτικοποίησης βασίζεται στην αντιστάθμιση των πολιτικών κρίσεων σχετικά με τις πολιτικές επιπτώσεις μιας υπερβολικά γρήγορης ιδιωτικοποίησης με την επακόλουθη ανεργία, με τις επιπτώσεις μίας υπερβολικά αργής ιδιωτικοποίησης και της πιθανότητας να εξασθενήσει, εν τω μεταξύ, η πορεία προς την ιδιωτικοποίηση.

³⁵ Η παράγραφος είναι βασισμένη στον Joseph Stiglitz, 1994. Σοσιαλισμός προς ποιά Κατεύθυνση;, Οικονομίες σε Μετάβαση, εκδόσεις Επιστημονική Βιβλιοθήκη Κριτική(1998). Επομένως, δεν θα αναφέρεται η συγκεκριμένη πηγή.

3.2.2 Επανακεφαλαιοποίηση της Βιομηχανίας

Οι επιχειρήσεις κληρονομούν χρέη και περιουσία από το προηγούμενο καθεστώς. Οι χρηματοπιστωτικές όμως σχέσεις του προηγούμενου καθεστώτος δεν έχουν μεγάλη σχέση με αυτές του καπιταλισμού. Δυστυχώς, τα κληρονομημένα χρηματοπιστωτικά στοιχεία του ενεργητικού και του παθητικού δεν προσφέρουν πληροφορίες για τις δυνατότητες μιας εταιρείας, αφού έχουν συγκεντρωθεί με εντελώς διαφορετικούς κανόνες. Επιπλέον συσκοτίζουν και τα σήματα που εκπέμπουν οι μηχανισμοί της αγοράς σε σχέση με τη σημερινή επίδοση της επιχείρησης. Έτσι, η μελλοντική επιτυχία ή αποτυχία των επιχειρήσεων μπορεί να εξαρτάται τόσο από την τυχαία αποτίμηση αυτών των απαιτήσεων, όσο και από την αποτελεσματικότητα της διαχείρισης αυτών των επιχειρήσεων. Ο εκτεταμένος δανεισμός μεταξύ επιχειρήσεων (ήπιος εισοδηματικός περιορισμός) σημαίνει ότι η περιουσία όλων των επιχειρήσεων είναι στενά συνυφασμένη. Το αν οι επιχειρήσεις μπορέσουν να πάρουν πίσω αυτές τις οφειλές εξαρτάται από την κυβερνητική πολιτική.

Η όλη κατάσταση μειώνει την πειστικότητα της κυβερνητικής δέσμευσης για μη παροχή επιδότησης σε περίπτωση αδυναμίας πληρωμών. Αν βέβαια η αδυναμία αυτή της επιχείρησης δεν οφείλεται σε δικιά της υπαιτιότητα, αλλά σε υπαιτιότητα των οφειλετών της, τότε υπάρχει πειστικό επιχείρημα για κρατική παρέμβαση. Η ύπαρξη όμως μεγάλων δανείων δυσκολεύει την κυβέρνηση να διακρίνει καλά την πηγή της αδυναμίας πληρωμών.

3.2.3 Σκληροί Εισοδηματικοί Περιορισμοί και Μηχανισμός Επιλογής στην Διαδικασία της Μετάβασης

Οι σκληροί εισοδηματικοί περιορισμοί είναι σημαντικοί για τους μηχανισμούς επιλογής μέσω των οποίων κρίνεται όχι μόνον ποιά επιχείρηση θα επιβιώσει, αλλά και ποιά επιχείρηση θα πάρει πρόσθετους πόρους για να αναπτυχθεί. Όσες δεν μπορούν να περάσουν το τεστ της αγοράς (σκληροί εισοδηματικοί περιορισμοί), ξεσκαρτάρονται.

Είναι αλήθεια ότι η διαδικασία αυτή είναι από την φύση της προβληματική. Ικανές εταιρείες μπορεί να αποτύχουν στο τεστ της αγοράς ως αποτέλεσμα κακής τύχης, και κακές εταιρείες μπορεί να το περάσουν από τύχη. Στην οικονομία της αγοράς όμως, η διαδικασία του ξεσκαρταρίσματος με την βοήθεια των σκληρών εισοδηματικών περιορισμών είναι σημαντική επειδή βελτιώνει τη μέση ποιότητα. Αυτοί που ξεσκαρτάρονται είναι, κατά μέσο όρο, χαμηλότερης ποιότητας από αυτούς που επιβιώνουν.

Βέβαια, η κερδοφορία μπορεί να μην είναι καλός δείκτης της πραγματικής αξίας των στοιχείων του ενεργητικού εάν οι τιμές τους δεν αντικατοπτρίζουν την πραγματική σπανιότητά τους, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Στην περίοδο της μετάβασης, οι τιμές της αγοράς είναι πιθανόν να αποκλίνουν από τις μακροχρόνιες αξίες ισορροπίας. Η κερδοφορία, σε τρέχουσες τιμές αγοράς, μπορεί κατά συνέπεια να είναι κακός δείκτης τόσο της ικανότητας διαχείρισης όσο και της πραγματικής συμβολής της επιχείρησης στο κοινωνικοοικονομικό προϊόν.

3.2.4 Τα Μετοχικά Δελτία(Voucher Schemes)

Δελτία συμμετοχής στο εταιρικό κεφάλαιο κρατικών επιχειρήσεων που ιδιωτικοποιούνται. Χρησιμοποιήθηκαν σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και στην Ρωσία κατά την διάρκεια της μετάβασης. Συνήθως μοιράζονται δωρεάν στο κοινό. Μπορούμε να τα θεωρήσουμε αρνητικές εφάπαξ μεταβιβάσεις κεφαλαίου – μεταβιβάσεις πλούτου από το δημόσιο τομέα προς τους ιδιώτες. Κατά τον Stiglitz, ο διαμοιρασμός του εθνικού κεφαλαίου μέσω δελτίων θα απαιτήσει την επιβολή υψηλότερων, παραμορφωτικών φόρων στο μέλλον.

3.2.5 Η Διατήρηση από το Κράτος μεγάλου Μετοχικού Μεριδίου

Ακόμα και αν το κράτος πουλήσει τις δικές του απαιτήσεις μέσω, για παράδειγμα, ενός πλειστηριασμού, είναι μάλλον απίθανο να μπορέσει να ιδιοποιηθεί τη συνολική αναμενόμενη παρούσα προεξοφλημένη αξία της ροής των εσόδων. Ένα μεγάλο μειονέκτημα λοιπόν της ιδιωτικοποίησης είναι η απώλεια δυνητικών προσόδων από το κράτος. Το μεγάλο της πλεονέκτημα είναι η ενισχυμένη δέσμευση της κυβέρνησης να σκληρύνει τους εισοδηματικούς περιορισμούς, συν βέβαια τα πλεονεκτήματα της ιδιωτικής διαχείρισης. Σταθμίζοντας τα μειονεκτήματα και τα πλεονεκτήματα, η άριστη λύση δεν είναι αναγκαστικά μία ‘λύση γωνίας’: όλα ιδιωτικά ή όλα δημόσια. Το κράτος μπορεί κάλλιστα να κρατήσει ένα μεγάλο μειοψηφικό μερίδιο. Με αυτό το τρόπο ο αγοραστής μιας επιχείρησης θα αναγκαστεί να καταφύγει σε μικρότερο χρέος, αφού απαιτείται λιγότερο χρήμα για την αγορά της επιχείρησης.

3.2.6 Χρηματοδότηση της Ιδιωτικοποίησης

Για το θέμα αυτό υπήρχε μεγάλη σύγχυση. Υπήρξαν ερωτήματα για το ποιος διαθέτει τα κεφάλαια για να αγοράσει τις επιχειρήσεις. Το πρόβλημα αυτό θα λυθεί μέσω της χρηματοδότησης που μπορεί να δώσει το ίδιο το κράτος. Το κράτος θα δανείσει στις εταιρείες λεφτά για να αγοράσουν την

επιχείρηση και μετά θα πάρει πίσω τα λεφτά του. Πρόκειται για απλή λογιστική εγγραφή χωρίς άμεσες μακροοικονομικές επιπτώσεις.

3.2.7 Εταιρική Διοίκηση(Governance Management)

Με την εταιρική διοίκηση ο έλεγχος της κάθε εταιρείας δίνεται σε μία εταιρεία χαρτοφυλακίου(holding company), της οποίας η ευθύνη θα είναι να διαχειρίζεται επιχειρήσεις. Τα άτομα θα έχουν μετοχές στις εταιρείες χαρτοφυλακίου και αυτές θα ανταγωνίζονται μεταξύ τους για να μεγιστοποιούν την αξία των μετοχών τους στην αγορά.

Το πρόβλημα που γεννιέται από την παραπάνω διαδικασία είναι ποιος ελέγχει τον ελεγκτή. Υπάρχουν δύο λύσεις για αυτό. Η μία είναι η *από κοινού διακυβέρνηση*. Είναι μία “αμοιβαία” παρακολούθηση, όπου το κάθε μέλος της ομάδας ελέγχει τα άλλα μέλη της. Στην ουσία, αυτή είναι η περίπτωση των σύγχρονων εταιρειών, όπου οι μέτοχοι, οι δανειστές, οι προμηθευτές, οι πελάτες και οι εργαζόμενοι είναι όλοι μέτοχοι και ασκούν κάποια επιρροή στις αποφάσεις που παίρνει η εταιρεία. Η δεύτερη είναι η χρησιμοποίηση των τραπεζών ως ελεγκτικών οργάνων. Οι τράπεζες μπορεί να ασκούν πιο αποτελεσματικό έλεγχο από τους μετόχους ή τους κατόχους ομολόγων. Επειδή τα περισσότερα δάνεια των τραπεζών είναι βραχυπρόθεσμα, οι τράπεζες μπορούν να αποσύρουν γρήγορα τα κεφάλαιά τους εάν πιστεύουν ότι η εταιρεία συμπεριφέρεται ‘ανορθόδοξα’.

3.2.8 Η Διαδικασία Πλειστηριασμού

Πολύ σημαντικό θέμα αποτελεί η οργάνωση της πώλησης των επιχειρήσεων έτσι ώστε να μεγιστοποιηθεί η εισπραττόμενη αξία. Ως προς αυτή την οπτική γωνία, η διαδικασία του πλειστηριασμού έχει ένα σημαντικό μειονέκτημα, αυτό της ασύμμετρης πληροφόρησης. Η διοίκηση της επιχείρησης διαθέτει μεγαλύτερη γνώση και περισσότερα στοιχεία για την πραγματική αξία του ενεργητικού της. Εάν οι υποψήφιοι αγοραστές πιστεύουν ότι υπάρχουν σημαντικές ασυμμετρίες στην πληροφόρηση, τότε θα είναι μικρή η διάθεσή τους για έντονη διεκδίκηση κατά τον πλειστηριασμό.

Δύο από τα σημαντικότερα καθοριστικά στοιχεία για την επιτυχία της διαδικασίας του πλειστηριασμού, σχετικά με τη μεγιστοποίηση της αξίας της πώλησης, είναι να εξασφαλιστεί η διαφάνεια του παιχνιδιού και να μεγαλώσει ο αριθμός των παικτών, στοιχεία βέβαια που συνδέονται μεταξύ τους. Μια προσπάθεια για διαφάνεια γίνεται μέσα από μία διαδικασία κατά την οποία οι υποψήφιοι αγοραστές έχουν πρόσβαση στα βιβλία της εταιρείας, μια διαδικασία που συνήθως διεκπεραιώνεται από ένα τρίτο αμερόληπτο μέρος, για παράδειγμα μία τράπεζα επενδύσεων.

3.2.9 Η Κατάργηση των Θεσμικών Αβεβαιοτήτων και το Πλεονέκτημα της Απελευθέρωσης των Τιμών

Οι υποψήφιοι αγοραστές είναι πιθανόν να αποστρέφονται τον κίνδυνο. Όσο μεγαλύτερος είναι ο κίνδυνος που αισθάνονται, τόσο λιγότερο πρόθυμοι θα είναι να αγοράσουν. Εάν η πορεία της κυβερνητικής πολιτικής δεν είναι σαφής, οι κίνδυνοι που διαβλέπουν θα είναι μεγαλύτεροι. Τα θεσμικά θέματα του ανταγωνισμού, του εμπορίου, των πιστώσεων και της φορολογικής πολιτικής έχουν όλα τους μία σημαντική επίπτωση στην κερδοφορία της επιχείρησης και, στο μέτρο που δεν έχουν λυθεί, εκθέτουν τους υποψήφιους σε ένα μεγάλο βαθμό αβεβαιότητας.

Μια ιδιαίτερα σημαντική πλευρά της κυβερνητικής πολιτικής είναι η απελευθέρωση των τιμών. Εάν οι τιμές δεν είναι στο επίπεδο ισορροπίας τους, οι αγοραστές μπορεί να αγοράσουν την εταιρεία περισσότερο για να κερδοσκοπήσουν απέναντι στην τιμή των περιουσιακών της στοιχείων παρά για να ενισχύσουν την αποτελεσματικότητα με την οποία διοικείται η εταιρεία. Ο νικητής του πλειστηριασμού μπορεί να μην είναι ο καλύτερος διευθυντής, αλλά ο πιο αισιόδοξος σε σχέση με τη μελλοντική τιμή των στοιχείων αυτών. Παρ' όλο που αυτό το πρόβλημα εμφανίζεται στην περίπτωση του πλειστηριασμού κάθε επιχείρησης, είναι ιδιαίτερα οξύ όταν οι τιμές απέχουν πολύ από την ισορροπία.

Η παραπάνω ενότητα περί σχεδιασμού της ιδιωτικοποίησης βασίζεται στην ιδιωτικοποίηση των μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων, και όχι στην διαδικασία ιδιωτικοποίησης των μικρών επιχειρήσεων, που αποτελεί σίγουρα ευκολότερο έργο.

Η ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων είναι απλώς ένας τρόπος για να επιτευχθεί μια οικονομία της αγοράς. Ένας άλλος τρόπος είναι η δημιουργία νέων επιχειρήσεων (generic private sector). Αυτός ο δεύτερος τρόπος μπορεί να είναι και σημαντικότερος από τον πρώτο για την επιτυχημένη μετάβαση μίας χώρας στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς, όπως στο παράδειγμα της Πολωνίας, κάτι που θα αναλύσουμε στα Κεφάλαια που ακολουθούν (Sachs(1993), Kennedy(1997), Winiecki(2000), Kolodko(2000), Slay(2000), Stiglitz(2002)).

3.3 Η Νέα Θεσμική Προσέγγιση της Μετάβασης

3.3.1 Ο North, οι Θεσμοί και το Path Dependence³⁶

Ο ρόλος των θεσμών είναι πάρα πολύ σημαντικός, από την στιγμή που ανάλογα με τον τρόπο που εξελίσσονται, σχηματίζουν την οικονομική επίδοση, καθορίζοντας το κόστος συναλλαγής και παραγωγής. Χωρίζονται στους επίσημους κανόνες(νόμοι) και τους ανεπίσημους περιορισμούς. Ενώ οι επίσημοι κανόνες μπορούν να αλλάξουν ‘εν μία νυκτί’ από την πολιτεία, οι ανεπίσημοι περιορισμοί αλλάζουν πολύ αργά. Γενικά οι θεσμοί διαφέρουν από τους οργανισμούς. Οι πρώτοι αποτελούν τους κανόνες του ‘παιχνιδιού’, ενώ οι δεύτεροι είναι ομάδες ανθρώπων οι οποίοι βρίσκονται μαζί για την εκτέλεση μιας συγκεκριμένης λειτουργίας(North, 1997).

Η θεσμική προσέγγιση της μετάβασης χρησιμοποιεί τον όρο *Path Dependence* (ή *Lock-in*), εννοώντας την δυσκολία αλλαγής θεσμικού πλαισίου για την αλλαγή του καθεστώτος, αφού εξαρτάται κατά πολύ από τυχαία γεγονότα, τα οποία επηρεάζουν το αποτέλεσμα(Kyriazis and Zouboulakis, 2005). Ο λόγος είναι ότι οι οργανισμοί μιας οικονομίας και οι ομάδες κοινών συμφερόντων που δημιουργούνται από αυτούς, είναι το αποτέλεσμα του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου. Οι επακόλουθες συμπληρωματικότητες, οι *οικονομίες φάσματος*³⁷ και οι εξωτερικότητες επηρεάζουν την αλληλεξάρτηση ανάμεσα στους υπάρχοντες κανόνες, τους συμπληρωματικούς ανεπίσημους περιορισμούς και τα ενδιαφέροντα των μελών των οργανισμών που δημιουργήθηκαν ως συνέπεια του θεσμικού πλαισίου. Οποιοδήποτε θεσμικό πλαίσιο δημιουργεί οργανισμούς και ομάδες κοινών συμφερόντων που η ευημερία τους εξαρτάται στο συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο(North, 1997).

Οι οικονομολόγοι έχουν ξεχωρίσει τρεις διαφορετικούς τομείς lock-in: Πρώτον, τον θεσμικό, ο οποίος εξετάζει την δυσκολία αλλαγής των συμπεριφορών και των αξιών που είχαν δημιουργηθεί από το ‘κομμουνιστικό’ καθεστώς. Δεύτερον, τον τεχνολογικό, ο οποίος εξετάζει την δυσκολία μιας επιχείρησης να μάθει να χρησιμοποιεί μια νέα τεχνολογία, σημαντικά διαφορετική από αυτήν που χρησιμοποιούσε. Για παράδειγμα, το κόστος συναλλαγής της εισαγωγής νέων τεχνολογιών μπορεί να είναι πολύ υψηλό για κάποιες επιχειρήσεις. Τέλος, τον χωρικό(γεωγραφικό), ο οποίος εξετάζει τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα μιας χώρας κάποια δεδομένη χρονική περίοδο όσον αφορά την τοποθεσία της(Kyriazis and Zouboulakis, 2005).

³⁶ Στα ελληνικά μπορεί να αποδοθεί ως ‘εξάρτηση διαδρομής’.

³⁷ Economies of scope: Στρατηγική που αποβλέπει όχι στη δημιουργία οικονομιών κλίμακος, αλλά στην παροχή εξειδικευμένων ή έντονα διαφοροποιημένων υπηρεσιών, ιδίως στον τραπεζικό τομέα.

Για την ανάλυση της έννοιας της τεχνολογίας, ο North(1997, σελ. 9) χρησιμοποιεί το παράδειγμα της δεύτερης οικονομικής επανάστασης³⁸ που πραγματοποιήθηκε το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Η επανάσταση αυτή ήταν η συνέπεια αλλαγών στο απόθεμα γνώσης(stock of knowledge) που δημιουργήθηκε από την εξέλιξη και εφαρμογή των σύγχρονων επιστημών, ως αποτέλεσμα της σύζευξης επιστήμης και τεχνολογίας. Οι χώρες που κατάφεραν να ενσωματώσουν αυτές τις νέες τεχνολογίες³⁹ τους ήταν αυτές που πέτυχαν εκπληκτική οικονομική μεγέθυνση για 150 χρόνια τώρα(δυτικές οικονομίες).

Η συμπεριφορά, γενικά, και η οικονομική συμπεριφορά ειδικότερα, επηρεάζεται από πρότυπα αξιών, ηθικούς φραγμούς και έθιμα. Αξίες όπως εμπιστοσύνη, πίστη και αλήθεια, αυξάνουν την αποτελεσματικότητα των οικονομικών συστημάτων(Kyriazis and Zouboulakis, 2005). Ο Jan Winiiecki(2000) τονίζει την σημασία ενός διευρυμένου θεσμικού πλαισίου που θα περιλαμβάνει, ελευθερίες(κάθε είδους), νόμους και γενική εμπιστοσύνη.

Πρώτον, ένα γενικό πλαίσιο πολιτικών ελευθεριών, και όχι μόνο η ελευθερία της επιχειρηματικότητας, είναι αναγκαίο για να δηλώσει στους εν δυνάμει επιχειρηματίες ότι είναι πολιτικά ασφαλείς, υπό την έννοια ότι δεν θα καταδιωχθούν, όπως στο παρελθόν, για την επιδίωξη κερδών από την λειτουργία της επιχείρησής τους. Δεύτερον, η εφαρμογή του νόμου αποτελεί ένα αναγκαίο συστατικό οικονομικής ανάπτυξης και ενδυνάμωσης των περιουσιακών δικαιωμάτων. Η απουσία της, λόγω αδυναμίας του κράτους να διεκπεραιώσει τον βασικό του ρόλο, οδηγεί στην αύξηση του συναλλακτικού κόστους. Τέλος, η έννοια της εμπιστοσύνης, με την ευρύτερη, ως η σταθερότητα της βασικής πολιτικο-οικονομικής τάξης(Winiiecki, 2000, σελ. 510-511).

Σημαντικό ρόλο στην εν λόγω διαδικασία έχει η έννοια της ιδεολογίας -αν και στην νεοκλασική θεωρία δεν παίζει κανέναν ρόλο(North, 1997, σελ. 13)- η οποία μειώνει το συναλλακτικό κόστος και κατευθύνει την οικονομική συμπεριφορά. Τί εννοούμε όμως με τον όρο ιδεολογία; Κατά τον North(1981, σελ. 94), “οι ιδεολογίες αποτελούν διανοητικές απόπειρες να εξηγηθούν λογικά τα συμπεριφορικά στερεότυπα ατόμων και ομάδων”. Υπάρχουν τρεις πλευρές της ιδεολογίας: Πρώτον, η ιδεολογία είναι μια φειδωλή μέθοδος με την οποία τα άτομα εξοικειώνονται με το περιβάλλον τους και εφοδιάζονται με μια ‘κοσμοθεώρηση’ έτσι ώστε να απλουστευτεί η διαδικασία λήψης αποφάσεων. Δεύτερον, η ιδεολογία είναι άρρηκτα συνυφασμένη με ηθικές κρίσεις για τη δικαιοσύνη του κόσμου

³⁸ Για περαιτέρω ανάλυση, βλέπε North(1981).

³⁹ Ο Karl Marx ήταν ο πρώτος ο οποίος σημείωσε την αναγκαιότητα αναδόμησης των κοινωνιών για να κατανοήσουν την δυναμική των νέων τεχνολογιών, κι όμως το σύστημα που εμπνεύστηκε από τις ιδέες του απέτυχε στην επίτευξη του παραπάνω στόχου(North, 1997, σελ. 9).

που αντιλαμβάνεται το κάθε άτομο. Αυτή η κατάσταση συνεπάγεται τη γνώση δυνατών εναλλακτικών λύσεων. Μια δεοντολογική κρίση περί της ορθής διανομής του εισοδήματος αποτελεί σημαντικό μέρος μιας ιδεολογίας. Τρίτον, τα άτομα μεταβάλλουν την ιδεολογική τους τοποθέτηση όταν η εμπειρία τους δεν συμφωνεί με την ιδεολογία τους. Σε αυτή τη περίπτωση προσπαθούν να αναπτύξουν μια νέα σειρά εκλογικεύσεων που να ταιριάζουν καλύτερα με την εμπειρία τους. Ο North(1981, σελ. 96) δίνει μεγάλη σημασία στην κρίση των ανθρώπων γύρω από την δικαιοσύνη του συστήματος, αφού αντιλαμβάνεται ότι αποτελούν σύμφυτο μέρος της ατομικής ιδεολογίας. Οι αντιλήψεις των ατόμων για την δικαιοσύνη του συστήματος μπορούν να αλλάξουν λόγω μεταβολών των σχετικών τιμών⁴⁰, και έτσι θα μεταβληθεί η ιδεολογική τους άποψη, με αποτέλεσμα να αλλάξει η οικονομική τους συμπεριφορά. Οι διαχρονικές όμως οικονομικές μεταβολές δεν συνέβησαν μόνο λόγω της μεταβολής των σχετικών τιμών, όπως τονίζεται στα νεοκλασικά μοντέλα, αλλά και λόγω της ανάπτυξης των ιδεολογικών απόψεων που έκαναν άτομα και ομάδες να έχουν αντίθετες απόψεις⁴¹ σχετικά με το δίκαιο ή μη της κατάστασής τους, και να δραστηριοποιηθούν για να τις εφαρμόσουν. Κατά αυτό το τρόπο, ο Marx θεωρούσε ότι η ιδεολογική συνείδηση εξαρτάται από τη θέση κάποιου στην παραγωγική διαδικασία, και αυτή η κατανόηση αποτέλεσε σημαντική συνεισφορά για την ερμηνεία της δημιουργίας της ταξικής συνείδησης. Τέλος, η ιδεολογία που πιστεύει στην δικαιοσύνη του συστήματος πετυχαίνει την μείωση του κόστους των συναλλαγών, από την στιγμή που συμβαδίζει με τους κανόνες και τα νομικά πλαίσια αυτού(North, 1981).

Παράλληλα με την έννοια της ιδεολογίας, ο North(1997, σελ. 13-14) τονίζει την σημασία της κουλτούρας. Τα υποκειμενικά μοντέλα που δημιουργούν οι άνθρωποι για να αποκρυπτογραφήσουν το το περιβάλλον, είναι αποτέλεσμα, κατά ένα μέρος της ανάπτυξης της επιστημονικής γνώσης, και κατά ένα μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς της κάθε κοινωνίας. Στο σημείο που η ανάπτυξη της επιστημονικής γνώσης καθορίζει τις επιλογές, η ορθολογική προσέγγιση θα είναι η σωστή στην ανάλυση της οικονομικής συμπεριφοράς. Από την αρχή όμως της κοινωνικοποίησης του ανθρώπου, οι άνθρωποι δημιούργησαν μύθους, ταμπού, θρησκείες και δόγματα για να ερμηνεύσουν πράγματα που δεν βοηθάει η επιστημονική εξήγηση, και ακόμα συνεχίζουν να το κάνουν. Η κουλτούρα είναι μια αξία φορτωμένη με στερεότυπα συμπεριφοράς που έχουν κληθεί να λύσουν διάφορα 'τοπικά' προβλήματα,

⁴⁰ Για παράδειγμα, μεταβολή των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων που αρνείται στα άτομα την πρόσβαση σε πόρους, επιδείνωση των όρων ανταλλαγής σε μια αγορά συντελεστών, επιδείνωση της σχετικής εισοδηματικής κατάστασης μιας ομάδας του εργατικού δυναμικού(North, 1981, σελ. 97).

⁴¹ Για παράδειγμα, οι μαρξιστές γράφουν την οικονομική ιστορία ως μια ιστορία ταξικής πάλης, ενώ οι ιδεολόγοι της ελεύθερης αγοράς τη γράφουν ως την ανάπτυξη αποτελεσματικών αγορών(North, 1981, σελ. 99).

είτε αυτά είναι κοινωνικά, πολιτικά ή οικονομικά. Σε όλες τις κοινωνίες παρατηρείται ένα εξελισσόμενο ανεπίσημο πλαίσιο που χαρακτηρίζει, αλλά και επηρεάζει, τις ανθρώπινες σχέσεις. Αυτό το πλαίσιο αποτελεί το βασικό 'απόθεμα κεφαλαίου' (capital stock) που καθορίζει την κουλτούρα μιας κοινωνίας. Έτσι, η κουλτούρα δεν παίζει μόνο έναν ρόλο στον σχηματισμό των επίσημων κανόνων, αλλά επίσης φανερώνει την σημασία των ανεπίσημων περιορισμών που είναι μέρος της σύνθεσης των θεσμών.

Έχουμε ήδη από την αρχή αυτής της παραγράφου διαχωρίσει τους θεσμούς σε επίσημους κανόνες και ανεπίσημους περιορισμούς. Και οι δύο αυτές υποομάδες παίζουν τον δικό τους σημαντικό και ξεχωριστό ρόλο στην διαδικασία της μετάβασης από την κεντρικά σχεδιαζόμενη οικονομία προς μία ελεύθερη οικονομία της αγοράς. Απαραίτητη η δημιουργία επίσημων κανόνων οι οποίοι θα καθορίζουν και θα διασφαλίζουν σωστά τα περιουσιακά δικαιώματα, την αποτελεσματική λειτουργία του ανταγωνισμού, την αποκέντρωση των μηχανισμών λήψης αποφάσεων και την εξάλειψη των αποτυχιών. Κατά τον North(1997, σελ. 12), η αντίληψη ότι η ιδιωτικοποίηση αποτελεί το μόνο που χρειάζεται μία χώρα υπό μετάβαση για να εισέλθει στο μονοπάτι της ανάπτυξης, είναι ' *a travesty of institutional reasoning that reflects the primitive understanding of most economists about the nature of institutions*'. Ο North σωστά υπογραμμίζει ότι η δημιουργία αποτελεσματικών αγορών είναι μια πολύπλοκη διαδικασία, για την οποία οι οικονομολόγοι δεν γνωρίζουν και πολλά πράγματα.

3.3.2 Ένα Μοντέλο Θεσμικής Αλλαγής

Για τους ανεπίσημους περιορισμούς αναφέραμε παραπάνω αρκετά πράγματα(εμπιστοσύνη, ιδεολογία, κουλτούρα). Οι N. Kyriazis και M. Zouboulakis(2005), χρησιμοποιώντας ένα πολύ επιτυχημένο μοντέλο βασισμένο στην θεωρία παιγνίων, επιδίωξαν να εξηγήσουν με βάση την νέα θεσμική προσέγγιση τους λόγους των διαφορετικών πορειών των χωρών υπό μετάβαση. Ακολουθεί μία συνοπτική παρουσίαση-εξήγηση του μοντέλου⁴² της σταδιακής αλλαγής.

Το 'κομμουνιστικό' καθεστώς αποτελεί το παλιό παιχνίδι, ενώ η οικονομία της αγοράς το νέο. Σκοπός των παιχτών είναι η μετάβαση από το ένα παιχνίδι στο άλλο. Την χρονική περίοδο 0, όλοι οι παίχτες παίζουν το παλιό παιχνίδι, επομένως η συνολική ευημερία δημιουργείται μόνο από το παλιό παιχνίδι. Την χρονική περίοδο 1 το νέο παιχνίδι αρχίζει να δημιουργείται. Σε αυτή την περίοδο, οι παίχτες που παίζουν το παλιό παιχνίδι είναι περισσότεροι από αυτούς που παίζουν το νέο. Έστω ότι οι

⁴² Γίνεται η υπόθεση ότι ο αριθμός των παιχτών δεν μεταβάλλεται κατά την διάρκεια του παιχνιδιού, και ότι οι παλιοί παίχτες παίζουν το παλιό παιχνίδι ισοδύναμα σωστά. Για περαιτέρω ανάλυση βλέπε το ίδιο το άρθρο.

νέοι παίχτες είναι h , τότε θα υπάρχει ένα ποσοστό S αυτών των παικτών οι οποίοι θα παίζουν το νέο παιχνίδι καλά, ενώ οι υπόλοιποι $(1-S)$ θα το παίζουν άσχημα διότι δεν θα έχουν ακόμα προσαρμοστεί στις απαιτήσεις του νέου παιχνιδιού. Την χρονική περίοδο 2, κάποιοι από τους παλιούς παίχτες αποφάσισαν, ή αναγκάστηκαν από τις περιστάσεις, να προχωρήσουν στο νέο παιχνίδι. Η αλλαγή των παικτών από τον έναν τύπο παιχνιδιού στον άλλον ανά χρονική περίοδο συμβολίζεται \dot{I}_{t+1} . Ανάμεσα στους παίχτες που παίζουν τώρα το νέο παιχνίδι, άλλαξε και ο αριθμός των καλών και κακών παιχτών. Κάποιοι από τους κακούς παίχτες της πρώτης χρονικής περιόδου απόκτησαν πια εμπειρία και ικανότητες ώστε να γίνουν καλοί, ενώ είναι πιθανό κάποιοι από αυτούς που έπαιζαν το παλιό παιχνίδι την πρώτη περίοδο, μπορεί να έγιναν κατευθείαν καλοί, υιοθετώντας τις πρακτικές των προηγούμενων ή μαθαίνοντας από τα λάθη τους. Την τρίτη, και τελευταία, χρονική περίοδο, οι περισσότεροι από το παλιό παιχνίδι έχουν ενσωματωθεί πλέον στο καινούριο και το παίζουν καλά. Εν τέλει, η οικονομία έχει αρχίσει να λειτουργεί αποτελεσματικά στο νέο καθεστώς.

Με βάση το μοντέλο των Kyriazis και Zouboulakis(2005), τα δύο χαρακτηριστικά μιας επιτυχημένης μετάβασης είναι α)το ποσοστό που αλλάζουν οι παίχτες τύπο παιχνιδιού, δηλαδή το πόσο γρήγορα μεταβαίνουν από το παλιό καθεστώς στο νέο⁴³, και β)το ποσοστό των καλών νέων παιχτών έναντι των κακών, το πόσο γρήγορα δηλαδή οι νέοι παίχτες προσαρμόζονται στο νέο καθεστώς ώστε να γίνουν καλοί παίχτες⁴⁴:

α) $\dot{I}_{t+\theta}$, όπου $\theta=1, \dots, u$ χρονικές περιόδους

β) $S_{t+\theta} / (1 - S_{t+\theta})$

Επομένως, το ποσοστό ολοκληρωμένης μετάβασης g από το παλιό σύστημα στο νέο, είναι:

$$g_{t+\theta} = [S_{t+\theta} / (1 - S_{t+\theta})] * (h + \dot{I}_{t+\theta})$$

Το συμπέρασμα είναι ότι ο χρόνος της μετάβασης εξαρτάται από τα δύο παραπάνω ποσοστά, τα οποία με την σειρά τους εξαρτώνται περισσότερο από πολιτισμικούς και θεσμικούς παράγοντες, και λιγότερο από επιτυχημένες ή λιγότερο επιτυχημένες μακροοικονομικές και σταθεροποιητικές πολιτικές. Οι μακροοικονομικές πολιτικές χρειάζονται ως προς την καταπολέμηση του υπερπληθωρισμού(Sachs, 1993), αλλά είναι λιγότερο σημαντικές για την εγκαθίδρυση οικονομικής μεγέθυνσης, η οποία βασίζεται σε θεσμικούς(Stiglitz, 2002) και πολιτισμικούς παράγοντες(North,

⁴³ Μπορεί να ονομαστεί ποσοστό ταχύτητας αλλαγής.

⁴⁴ Μπορεί με την σειρά του να ονομαστεί ποσοστό ταχύτητας προσαρμογής.

1997)(Kyriazis and Zouboulakis, 2005). Το ποσοστό ταχύτητας αλλαγής(βλέπε υποσημείωση 43) επηρεάζεται από την προ-‘κομμουνιστική’ ιστορία μιας χώρας, από το αν δηλαδή ο πληθυσμός της χώρας είχε πριν την επιβολή του ‘κομμουνιστικού’ καθεστώτος καπιταλιστική παράδοση. Η κληρονομιά αυτή θα επηρεάσει το πληθυσμό μιας χώρας μπροστά στις νέες θεσμικές επιλογές και επιλογές πολιτικής. Θα καθορίσει το εύρος της αντίστασης στους κανόνες της αγοράς που θα δημιουργηθεί λόγω συνηθειών, εθίμων, ιδεολογιών, και γενικά των ανεπίσημων περιορισμών που έχουμε ήδη αναφέρει(Winiiecki, 2000). Τέλος, το ποσοστό ταχύτητας προσαρμογής(βλέπε υποσημείωση 44) επηρεάζεται από το αν κατά την διάρκεια του ‘κομμουνιστικού’ καθεστώτος υπήρχαν κάποια στοιχεία της ελεύθερης αγοράς, ή αν δημιουργήθηκαν κάποιες δομικές μεταρρυθμίσεις προς την κατεύθυνση της οικονομίας της αγοράς κατά την διάρκειά του(Kyriazis and Zouboulakis, 2005). Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η Πολωνία, η οποία είχε ιδιωτικό αγροτικό τομέα κατά την διάρκεια του προηγούμενου καθεστώτος(Dries and Swinnen, 2002).

Πολλοί οικονομολόγοι τονίζουν την σημασία, αλλά και την δυσκολία της θεσμικής αναδόμησης στην διαδικασία της μετάβασης, για την επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης(North(1997), Kolodko(1999, 2000), Stiglitz(1994, 2002), Kyriazis and Zouboulakis(2005)). Για να πετύχει, θα πρέπει να υπάρξει αλλαγή και στις δύο ομάδες θεσμών, και όπως αναφέραμε στην αρχή της παραγράφου, η αλλαγή των ανεπίσημων περιορισμών είναι εκ φύσεως μία αργή διαδικασία. Κατά τον North(1997, σελ. 16), αν οι θεσμοί των οικονομιών δεν έχουν αποτέλεσμα στο path dependence και αν η ορθολογικότητα χρησιμοποίησης των μέσων πολιτικής χαρακτηρίζει τον τρόπο που λαμβάνονται οι επιλογές, τότε οι θεσμοί δεν θα έχουν σημασία, και ο σχεδιαστής της πολιτικής μπορεί εν μία νυκτί να επιβάλει αποτελεσματικούς κανόνες πάνω σε μία οικονομία, καθώς και εν μία νυκτί να σταματήσει την πορεία της προς μία παραγωγική οικονομία. Αυτές, κατά τον North, είναι οι ασαφείς πεποιθήσεις πάνω στις οποίες βασίζεται η νεοκλασική αιτιολόγηση της απάντησης της ιδιωτικοποίησης ως την λύση στα προβλήματα των οικονομιών σε μετάβαση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ: 1989-1992

4.1 Εισαγωγή

Το παρακάτω ανέκδοτο κυκλοφορούσε στην Βαρσοβία στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και αναφέρεται στην προοπτική της πολωνικής οικονομίας:

Ερώτηση: Πώς μπορεί η Πολωνία να βγει από την οικονομική κρίση;

Απάντηση: Υπάρχουν δύο πιθανά σενάρια ανάρρωσης. Το ‘Φυσικό’ και το ‘Υπερφυσικό’.

Ερώτηση: Ποιά είναι η διαφορά ανάμεσα στα δύο αυτά σενάρια;

Απάντηση: Το ‘Φυσικό’ σενάριο θα πραγματοποιηθεί εάν ο Πάπας εμφανιστεί στον Θεό και τους αγγέλους του για να βάλουν με την Θεία Πρόνοια την πολωνική οικονομία στο σωστό δρόμο. Το ‘Υπερφυσικό’ σενάριο θα πραγματοποιηθεί εάν οι Πολωνοί σχεδιάσουν την ανάρρωσή τους από μόνοι τους (Slay, 2000, σελ. 49).

Είναι αλήθεια πως από το 1992 και μετά η οικονομική ανάκαμψη της Πολωνίας χαρακτηρίστηκε ως ‘Υπερφυσική’. Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή.

Στις 12 Σεπτεμβρίου του 1989, ο Tadeusz Mazowiecki γίνεται ο πρώτος μη-κομμουνιστής Πρωθυπουργός της μεταπολεμικής Πολωνίας με την Κυβέρνηση της Αλληλεγγύης. Μπροστά στο δύσκολο έργο της οικονομικής, αλλά και πολιτικής, μετάβασης της χώρας του στο σύστημα της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς, ο Mazowiecki βρήκε αυτό που αναζητούσε στο πρόσωπο ενός σεβαστού οικονομολόγου, του Leszek Balcerowicz. Ο τελευταίος διορίστηκε Υπουργός Οικονομικών. Ο Balcerowicz θεωρείται ο αρχιτέκτονας της οικονομικής πολιτικής που ακολούθησε η Πολωνία κατά την πρώτη φάση της οικονομικής της μετάβασης. Πώς όμως επιλέχτηκε η συγκεκριμένη πολιτική;

4.2 Επιλογή Πολιτικής – Ο Ρόλος του Jeffrey Sachs

Στα μέσα του Ιουλίου του 1989, ο οικονομολόγος Jeffrey Sachs, γνωστός από την συμβολή του ως οικονομικός σύμβουλος σε άλλες αναπτυσσόμενες χώρες⁴⁵, έστειλε στην ηγεσία της Αλληλεγγύης ένα μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα, μετά από δικιά της παρότρυνση. Του ζήτησαν να δημιουργήσει ένα πρόγραμμα ταχείας και περιεκτικής αλλαγής που να ξεκινάει με την εξής φράση: ‘‘With this program, Poland will jump to the market economy’’.(Sachs, 1993, σελ. 43-44).

Ο Balcerowicz προετοιμαζόταν χρόνια για αυτήν την ευκαιρία και είχε μαζί του μία καλή ομάδα οικονομικών συμβούλων. Η άποψή του για το πώς θα έπρεπε να προχωρήσει η Πολωνία δεν απείχε πάρα πολύ από το πρόγραμμα του Sachs, και έτσι στις 22 Αυγούστου του 1989 κάλεσε αυτόν και τον συνεργάτη του Lipton να δουλέψουν μαζί με την ομάδα του για το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα της Πολωνίας, πρόγραμμα το οποίο πήρε και το όνομά του(The Balcerowicz Plan).

Η άποψη του Sachs ήταν ότι η Πολωνία έπρεπε να πραγματοποιήσει ένα ξαφνικό και αποφασιστικό ‘σάλτο’ προς την οικονομία της αγοράς. Κατά την γνώμη του δεν υπήρχε εναλλακτική λύση. Τα βασικά σημεία της πρότασής του ήταν η εγκαθίδρυση τιμών αγοράς, η σταθεροποίηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας, η άρση των επιδοτήσεων, η επίτευξη ισοσκελισμένου προϋπολογισμού και το άνοιγμα στο ξένο και το εγχώριο κεφάλαιο. Έπρεπε να γίνει έλεγχος του πληθωρισμού μέσω αυστηρών εισοδηματικών περιορισμών για τις επιχειρήσεις, έλεγχος των μισθών και καταπολέμηση του χρέους της χώρας. Για όλα αυτά θα βοηθούσαν τα πακέτα σταθεροποίησης του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, στα οποία θα αναφερθούμε στη συνέχεια(Myant, 1993).

Εκείνη την περίοδο στην Πολωνία υπήρχαν αρκετοί που ήταν αντίθετοι στις απόψεις του Sachs. Πίστευαν ότι τα πακέτα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, που χρησιμοποιήθηκαν στην Λατινική Αμερική, δεν ταιριάζουν με την περίπτωση της Πολωνίας. Ήταν υπέρ μίας πιο σταδιακής στρατηγικής με πιο ενεργό ρόλο του κράτους στην μετάβαση, κάτι σαν το Σουηδικό μοντέλο της Σοσιαλδημοκρατίας⁴⁶, ή μίας σταδιακής μετάβασης που θα ενσωμάτωνε δομικές και θεσμικές αλλαγές παράλληλα με την φιλελευθεροποίηση των τιμών από την αρχή(Myant, 1993). Η κυβέρνηση όμως δεν ήθελε να ακούσει για κυβερνητική παρέμβαση στην οικονομία μέσω ενεργούς δημοσιονομικής πολιτικής(κεϋνσιανισμός). Την ίδια άποψη, εκτός από την κυβέρνηση της Πολωνίας, συμμερίζονταν οι

⁴⁵ Για παράδειγμα Αργεντινή, Βολιβία, Βενεζουέλα(Myant, 1993).

⁴⁶ Ο κεντρικός αναδιανεμητικός μηχανισμός πόρων του κράτους είναι καθοριστικός. Επικρατεί καθολική κάλυψη των αναγκών, ενώ η πλήρης απασχόληση και η ισότητα αποτελούν μόνιμους στόχους της κοινωνικής πολιτικής. Η αρχή της καθολικότητας των παροχών συνδέεται με την ιδιότητα του πολίτη και όχι με τη θέση της εργασίας ή την ανάγκη(Σακελλαρόπουλος, 1999, σελ. 34).

περισσότερες ξένες δυτικές κυβερνήσεις και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Αυτή η υπερβολικά φιλελεύθερη⁴⁷ στάση εκφραζόταν επίσης από την παντελή έλλειψη βιομηχανικής πολιτικής⁴⁸ από την κυβέρνηση (Kokoszczyński and Kondratowicz, 1993). Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα από την στάση του Υπουργού Βιομηχανίας της κυβέρνησης του Balcerowicz και του μεγαλύτερου υποστηρικτή του Tadeusz Sygryjczyk, επιχειρηματίας και ένθερμος υποστηρικτής της ελεύθερης αγοράς, του οποίου σαφής θέση ήταν ότι η μόνη καλή πολιτική είναι η μη πολιτική (Myant, 1993).

Ο Sachs, αντίθετα, πίστευε ότι η Πολωνία, και παράλληλα όλες οι υπό μετάβαση χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, θα έπρεπε να έχει ως στόχο να γίνει όπως τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διέκρινε ότι όλα αυτά τα κράτη έχουν έναν βασικό πυρήνα καπιταλιστικών θεσμών, αλλά από εκεί και πέρα υπάρχουν αρκετά υπομοντέλα μέσα σε αυτά τα κράτη. Κατά την γνώμη του, λοιπόν, ο στόχος θα πρέπει καταρχήν να είναι η όσο πιο γρήγορη δημιουργία των κοινών καπιταλιστικών θεσμών, και στην συνέχεια θα μπορούσε να επιλέξει, για παράδειγμα, ανάμεσα στο Σκανδιναβικό Σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο, τον Θατσερισμό ή το Γερμανικό κορπορατιστικό μοντέλο⁴⁹ (Sachs, 1993).

Τελικά, οι απόψεις του Jeffrey Sachs θριάμβευσαν, και ο Balcerowicz τις έκανε πράξη δημιουργώντας το πρόγραμμα που πήρε και το όνομά του.

4.3 Σχέδιο Balcerowicz

Ο στόχος του σχεδίου Balcerowicz ήταν η ταχεία μετάβαση σε μια καπιταλιστική οικονομία δυτικού τύπου, βασισμένη στην ιδιωτική ιδιοκτησία και τις ελεύθερες αγορές. Απορρίφθηκε εξ αρχής ο ‘ τρίτος δρόμος’, ανάμεσα στον καπιταλισμό και τον υπαρκτό σοσιαλισμό, ως πείραμα⁵⁰ (Slay, 2000). Το βασικό πρόβλημα της Πολωνίας ήταν ο υπερπληθωρισμός, ο οποίος έπρεπε να μετριαστεί άμεσα.

⁴⁷ Η καθημερινή σημερινή της ονομασία είναι νεοφιλελευθερισμός.

⁴⁸ Προωθείται με κρατικά μέτρα, επιδοτήσεις κλπ. Με σκοπό την αύξηση της αποδοτικότητας, της τεχνολογικής ανάπτυξης, της απασχόλησης κλπ. σε επιλεγμένους τομείς.

⁴⁹ Για περαιτέρω ανάλυση των μοντέλων αυτών, καθώς και των ιστορικών καταβολών τους, βλέπε Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος, 1999. Αναζητώντας το νέο κοινωνικό κράτος, στο Η Μεταρρύθμιση του Κοινωνικού Κράτους, επιμέλεια Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος, Εκδόσεις Επιστημονική Βιβλιοθήκη Κριτική.

⁵⁰ Όπως αναφέρουν οι επικριτές του, δεν μπορεί να είσαι ‘ ολίγον έγκυος’ (Stiglitz, 1994).

Το μόνο θετικό παράδειγμα μετρίασης του πληθωρισμού από την Λατινική Αμερική είναι η Βολιβία⁵¹ την δεκαετία του 1980, η οποία είχε κινηθεί πιο γρήγορα και πιο δραστικά ενάντια στον πληθωρισμό. Κατά τα πρότυπα της Βολιβίας δημιουργήθηκε το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα της Πολωνίας.

Το πρόγραμμα περιείχε πέντε κύριους πυλώνες πολιτικής(Sachs, 1993). Πρώτον, μακροοικονομική σταθεροποίηση. Για την επίτευξή της το πρόγραμμα περιείχε ένα πακέτο νομισματικών και δημοσιονομικών μέτρων σχεδιασμένα για να μειώσουν αποφασιστικά το ποσοστό επέκτασης των πιστώσεων από την Εθνική Τράπεζα της Πολωνίας προς την κυβέρνηση και τις επιχειρήσεις. Με αυτή τη διαδικασία είναι πιθανή η επίτευξη σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας, καθώς και σταθερών εγχώριων τιμών.

Δεύτερον, φιλελευθεροποίηση. Κάτω από αυτόν τον γενικό τίτλο περιλαμβάνεται όλο το εύρος των ενεργειών που χρειάζονται για να διασφαλίσουν την σωστή λειτουργία των αγορών. Περιλαμβάνει την άρση του κεντρικού σχεδιασμού, την άρση των γραφειοκρατικών ελέγχων πάνω στις τιμές, στο διεθνές εμπόριο και στην χρήση των πρώτων υλών, και την εγκαθίδρυση ενός νομικού περιβάλλοντος που θα περιλαμβάνει εμπορικό δίκαιο και ένα σύστημα ένδικης διευθέτησης των συμβολαίων. Με δύο λόγια, η έννοια της φιλελευθεροποίησης, όπως την δίνει ο Sachs, είναι “να βγάλει τους κεντρικούς σχεδιαστές από το νέο παιχνίδι”(1993, σελ. 46). Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της φιλελευθεροποίησης είναι η ραγδαία εισαγωγή του ελεύθερου εμπορίου. Με το άνοιγμα της πολωνικής οικονομίας στο εμπόριο, οι μεταρρυθμιστές ήθελαν να πετύχουν αρκετούς στόχους. Μακροχρόνια, ήθελαν να πετύχουν την βελτίωση της αποτελεσματικότητας της οικονομίας μέσω της αύξησης της εξιδείκευσης. Βραχυχρόνια, θα χρησιμοποιούσαν το διεθνές εμπόριο για να εγκαθιδρύσουν τον ανταγωνισμό στις εγχώριες βιομηχανίες.

Τρίτον, η ιδιωτικοποίηση, δηλαδή η μεταβίβαση των κρατικών επιχειρήσεων στον ιδιωτικό τομέα. Ίσως το πλέον δύσκολο πραγματοποιήσιμο στάδιο της μετάβασης. Η διεθνής εμπειρία μέχρι εκείνη την στιγμή δεν βοηθούσε, αφού η ιδιωτικοποίηση τόσο μεγάλου αριθμού κρατικών επιχειρήσεων μίας χώρας δεν είχε συμβεί ξανά. Επιπλέον, αποτελούν πολιτικές με μεγάλο πολιτικό ρίσκο.

Τέταρτον, η δημιουργία ενός κοινωνικού ‘δικτύου ασφαλείας’, επαρκές για την νέα οικονομία της αγοράς, με σημαντικότερο βέβαια από όλα την δημιουργία ενός συστήματος επιδομάτων κατά της ανεργίας, το οποίο δεν υπήρχε στο παλαιότερο καθεστώς. Στις άλλες περιοχές της κοινωνικής

⁵¹ Για μία ανάλυση της σταθεροποίησης της Βολιβίας, βλέπε Gillis, M., Perkins, D., Roemer, M., Snodgrass, D., 1996, Τόμος Α, σελ. 198-199).

πολιτικής, έπρεπε να γίνει ένας μακροχρόνιος σχεδιασμός των συστημάτων εκπαίδευσης, συντάξεων και υγείας.

Ο πέμπτος, και τελευταίος, πυλώνας του σχεδίου Balcerowicz ήταν η κινητοποίηση διεθνούς χρηματοδότησης για να στηρίξουν την διαδικασία μεταμόρφωσης της οικονομίας. Συγκεκριμένα, για τα θέματα υποστήριξης του ισοζυγίου πληρωμών και του δημόσιου χρέους, καθώς και για την ανάπτυξη ενός πλαισίου συνεργασίας μέσω των διεθνών οργανισμών με την Ευρωπαϊκή Ένωση(Sachs, 1993).

Ο Balcerowicz δεν έδωσε διάρκεια στην μετάβαση, υποστήριξε όμως ότι οι δυσκολίες θα διαρκέσουν μήνες και όχι χρόνια. Το σχέδιο Balcerowicz σχεδιάστηκε και εφαρμόστηκε με την χρηματική και τεχνική βοήθεια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου(Myant, 1993).

4.4 Ο Ρόλος του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου

Το φθινόπωρο του 1989 η Πολωνία έστειλε ένα γράμμα στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, στο οποίο περιγράφονταν οι στόχοι της Αλληλεγγύης. Οι στόχοι ήταν η οικονομική μεγέθυνση της παραγωγής και η βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης των πολιτών, καθώς και η βελτίωση της εξωτερικής θέσης της χώρας μεσοπρόθεσμα. Η προτεινόμενη στρατηγική του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου για την επίτευξη αυτών των στόχων ήταν η εκτεταμένη και ραγδαία φιλελευθεροποίηση των τιμών και του εμπορίου, η μακροοικονομική πειθαρχία και η πραγματοποίηση δομικών και θεσμικών μεταρρυθμίσεων προσανατολισμένων προς την αγορά, ειδικά η ιδιωτικοποίηση(Gomulka(1995), Rodlauer(1995)). Η προτεινόμενη αυτή στρατηγική⁵² ονομάστηκε Washington Consensus από τον John Williamson, και περιγράφει το πακέτο μέτρων που προτείνει το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο στις υπό μετάβαση χώρες(Lavigne, 2000). Ο Williamson σε άρθρο⁵³ του το 1990, παρουσιάζει τα δέκα σημεία κλειδιά του Washington Consensus:

⁵² Washington Consensus: Stabilization, Liberalization, Privatization(Stiglitz, 2002).

⁵³ Βλέπε Williamson, J., 1990. What Washington means by policy reform. In: Williamson, J. (Ed.), *Latin American adjustment: how much has happened?* Institute for International Economics, Washington, DC.

- 1) Δημοσιονομική πειθαρχία. Το έλλειμμα του προϋπολογισμού πρέπει να είναι αρκετά μικρό ώστε να μην χρειάζεται η προσφυγή σε *πληθωριστική φορολογία*⁵⁴ για την χρηματοδότησή του.
- 2) Προτεραιότητες δημοσίων δαπανών. Αλλαγή κατεύθυνσης των δαπανών από πολιτικά ευαίσθητα θέματα σε παραμελημένα πεδία με υψηλές οικονομικές αποδόσεις και το ενδεχόμενο να βελτιωθεί η διανομή του εισοδήματος.
- 3) Φορολογική μεταρρύθμιση. Εμπεριέχει την διεύρυνση της *φορολογικής βάσης*⁵⁵ και τη μείωση των *οριακών φορολογικών συντελεστών*⁵⁶.
- 4) Χρηματοπιστωτική φιλελευθεροποίηση. Ονομαστικά επιτόκια που καθορίζει η αγορά.
- 5) Συναλλαγματική ισοτιμία. Οι χώρες χρειάζονται μία ενοποιημένη συναλλαγματική ισοτιμία, ορισμένη σε ένα ανταγωνιστικό επίπεδο που να βοηθάει την ραγδαία μεγέθυνση των μη παραδοσιακών εξαγωγών και να διασφαλίζει στους εξαγωγείς ότι αυτή η ανταγωνιστικότητα θα διατηρηθεί και στο μέλλον.
- 6) Φιλελευθεροποίηση εμπορίου. Οι ποσοτικοί εμπορικοί περιορισμοί πρέπει να μετατραπούν σε δασμούς, και αυτοί πρέπει να μειωθούν σταδιακά μέχρι να φτάσουν το 10%.
- 7) Ξένες άμεσες επενδύσεις. Οι περιορισμοί σε ξένες επιχειρήσεις πρέπει να ακυρωθούν. Ξένες και εγχώριες επιχειρήσεις πρέπει να ανταγωνίζονται με τους ίδιους όρους.
- 8) Ιδιωτικοποίηση. Οι κρατικές επιχειρήσεις πρέπει να ιδιωτικοποιηθούν.
- 9) Απελευθέρωση αγορών. Η κυβέρνηση πρέπει να καταργήσει οποιονδήποτε περιορισμό εμποδίζει τον ανταγωνισμό.
- 10) Περιουσιακά δικαιώματα. Το νομικό σύστημα πρέπει να παρέχει ασφαλή περιουσιακά δικαιώματα.

(Kolodko, 1999, σελ. 237)

Αποτελεί την ορθόδοξη προσέγγιση της μετάβασης⁵⁷, βασισμένο στην κυρίαρχουσα Νεοκλασική Σχολή(Lavigne, 2000).

⁵⁴ Σε περιόδους πληθωρισμού, η ονομαστική αξία των αγαθών και των εισοδημάτων μεγαλώνει. Έτσι, ακόμα και η χαμηλόμισθοι που δεν υποχρεώνονται σε υποβολή δήλωσης, με τις πληθωριστικές αποδοχές υποχρεώνονται πλέον στην υποβολή δήλωσης και αρχίζουν να φορολογούνται.

⁵⁵ Η αντικειμενική βάση πάνω στην οποία επιβάλλεται ο φόρος. Π.χ. στην περίπτωση κεφαλικού φόρου η φορολογική βάση είναι το άτομο, στην περίπτωση του φόρου εισοδήματος το φορολογητέο εισόδημα, ενώ στην περίπτωση των ακινήτων η αποτίμηση της αξίας του από τον αρμόδιο υπάλληλο.

⁵⁶ Marginal Tax Rate: Συντελεστής φόρου που επιβάλλεται για κάθε πρόσθετη μονάδα εισοδήματος.

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο είναι ένας οργανισμός του οποίου κύρια μέριμνα είναι η επίτευξη χαμηλού πληθωρισμού. Επομένως, η παγκόσμια αξιοπιστία του εξαρτάται από το πόσο καταφέρνει να απαλλάξει τις χώρες τις οποίες βοηθάει από τον υψηλό πληθωρισμό(Gomulka, 1995). Η άποψή του είναι ότι ο χαμηλός πληθωρισμός είναι απαραίτητος, αν και συμφωνεί ότι δεν είναι επαρκής, για την επιτυχημένη μετάβαση σε μια οικονομία της αγοράς, επειδή οι πληθωριστικές πιέσεις στην αρχή της μετάβασης τείνουν να είναι αρκετά ισχυρές έναντι των παραμορφώσεων των τιμών και των ελλείψεων που επικρατούσαν(Rodlauer, 1995). Αυτό ήταν και ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα σημεία γύρω από την στρατηγική του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Αν και η κυβέρνηση της Πολωνίας διαφωνούσε με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο σε επιμέρους ζητήματα, όπως την μέθοδο αναδιάρθρωσης των επιχειρήσεων ή την διαδικασία ιδιωτικοποίησης, συμφωνούσαν ότι χρειαζόνταν γρήγορες πολιτικές για την φιλελευθεροποίηση των τιμών και του ξένου εμπορίου, για την επιβολή περιοριστικής μακροοικονομικής πολιτικής, για να πειθαρχήσουν οι επιχειρήσεις και να σταθεροποιηθούν οι φιλελευθεροποιημένες τιμές, και για την εγκαθίδρυση μιας διαδικασίας γρήγορης ιδιωτικοποίησης(Gomulka, 1995).

Το πρόγραμμα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου αφορά την δημοσιονομική($BD = pG - T$), την νομισματική(r), την εξωτερική(e και R) και την εισοδηματική(w) πολιτική, όπου BD το δημοσιονομικό έλλειμμα, p το επίπεδο των τιμών, G οι δημόσιες δαπάνες, T τα καθαρά κυβερνητικά έσοδα, r το πραγματικό επιτόκιο, e η συναλλαγματική ισοτιμία, R τα καθαρά διεθνή συναλλαγματικά αποθέματα και w το επίπεδο των μισθών. Λόγω της γρήγορης σταθεροποίησης, το επίπεδο των μισθών w διατηρείται σταθερό μέσω εισοδηματικής πολιτικής. Σε αυτήν τη περίπτωση, και κάτω από καθεστώς σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας, τα w και r σχηματίζονται εξωγενώς, κι έτσι οι τιμές όλων των άλλων μεταβλητών σχηματίζονται με βάση τις τιμές αυτών των δύο. Συγκεκριμένα, και δοθέντος του επιπέδου των δημόσιων δαπανών G , οι τιμές των w και e σχηματίζουν το επίπεδο των τιμών, το δημοσιονομικό έλλειμμα, τα καθαρά διεθνή συναλλαγματικά αποθέματα, καθώς και την τραπεζική πίστωση προς την κυβέρνηση και τις επιχειρήσεις, και την ζήτηση χρήματος(Gomulka, 1995, σελ. 324-325).

Βασικοί πυλώνες για την επίτευξη του προγράμματος για την Πολωνία το 1989-1991, ήταν η συναλλαγματική ισοτιμία και το επίπεδο των μισθών. Τα κριτήρια κλειδιά για την Πολωνία είναι τα εξής:

- 1) Ανώτατο όριο στις ονομαστικές αυξήσεις των μισθών.

⁵⁷ Βλέπε Κεφάλαιο 3, παράγραφος 3.1.

- 2) Ανώτατο όριο στην συσσωρευτική πίστωση του τραπεζικού συστήματος προς την κυβέρνηση και τις επιχειρήσεις.
- 3) Ανώτατο όριο στο κυβερνητικό έλλειμμα.
- 4) Ανώτατο όριο στην αθροιστική μεγέθυνση των καθαρών εγχώριων δανείων του τραπεζικού συστήματος.
- 5) Κατώτατο όριο στο επίπεδο των *καθαρών διεθνών συναλλαγματικών αποθεμάτων*⁵⁸.
- 6) Ανώτατο όριο στο καθαρό ξένο χρέος.

Η συμφωνία περιλαμβάνει επίσης τη χρήση συγκεκριμένων εργαλείων πολιτικής, για παράδειγμα την επιβολή ποσοτικών περιορισμών στο εμπόριο για την υπεράσπιση της συναλλαγματικής ισοτιμίας (Wellisz, Kierzkowski and Okolski, 1993). Τα παραπάνω κριτήρια είναι ακριβώς τα ίδια με τα δεδομένα κριτήρια ενός τυπικού προγράμματος του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Κατά τον Gomulka (1995, σελ. 328), η μόνη κύρια διαφορά ήταν ότι τα προγράμματα αυτά του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου προς τις υπό μετάβαση χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης ήταν πιο ευέλικτα ως προς την πραγματοποίησή τους.

Το πρόγραμμα που ακολούθησε η Πολωνία ονομάστηκε *θεραπεία σοκ* (Shock Therapy) ή η *προσέγγιση της μεγάλης έκρηξης* (Big Bang). Ως τέτοια μπορούν να χαρακτηριστούν επίσης τα προγράμματα της Τσεχίας και της Σλοβακίας, της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας (Rodlauer, 1995, σελ. 98).

4.5 Η 'Θεραπεία Σοκ' Αρχίζει

Το πρόγραμμα τίθεται σε εφαρμογή την 1^η Ιανουαρίου του 1990, με πρωταρχικό στόχο τον έλεγχο του πληθωρισμού, όσο πιο γρήγορα γίνεται, μέσα από την ισορροπία της αγοράς. Σταθεροποίηση και φιλελευθεροποίηση σημαίνει ευκολότερη πρόσβαση στην αγορά εγχώριων και ξένων προμηθευτών, σκληρότεροι εισοδηματικοί περιορισμοί για τις επιχειρήσεις, λιγότερος κεντρικός πατερναλισμός και δυνατότερες πιέσεις στις κρατικές επιχειρήσεις για αναδιάρθρωση (Slay, 2000). Ο Balcerowicz, ο οποίος δημιούργησε το πρόγραμμα, ήταν ο κύριος υπεύθυνος για την οικονομική

⁵⁸ Διεθνώς αποδεκτά μέσα πληρωμών μεταξύ των κεντρικών τραπεζών για την τακτοποίηση του ισοζυγίου πληρωμών (δολάρια, λίρες, μάρκα, Ευρώ, κτλ.).

πολιτική. Το πρώτο πράγμα που έγινε ήταν η φιλελευθεροποίηση περίπου όλων των τιμών⁵⁹ για να εξαφανιστούν οι ελλείψεις και να λειτουργήσουν οι αγορές. Την ίδια στιγμή, για να μειωθεί το έλλειμμα του προϋπολογισμού και να τερματιστούν οι πληθωριστικές πιέσεις, οι περισσότερες επιδοτήσεις στα προϊόντα, ειδικότερα στα τρόφιμα και στην βιομηχανία, σταμάτησαν(Sachs(1993), Rodlauer(1995)).

Όσον αφορά την μακροοικονομική σταθεροποίηση, οι δημοσιονομικές, νομισματικές και εισοδηματικές πολιτικές που ακολουθήθηκαν ήταν σημαντικά περιοριστικές. Η δημοσιονομική πολιτική βασίστηκε στην βραχυχρόνια μείωση των εξόδων μαζί με μέτρα για την αύξηση των εσόδων. Η μείωση των εξόδων ήρθε μέσα από την άρση των περισσότερων επιδοτήσεων στις επιχειρήσεις, ενώ η αύξηση των εσόδων⁶⁰ προήλθε από τον φόρο κύκλου εργασιών(Φ.Π.Α.) και τον φόρο επί των καθαρών κερδών των επιχειρήσεων(Wellis, Kierzkowski and Okolski, 1993).

Η νομισματική πολιτική σχεδιάστηκε για να ικανοποιήσει τους στόχους του χαμηλού πληθωρισμού και του ισοζυγίου πληρωμών, με την βοήθεια της εγχώριας πίστωσης και της προσφοράς χρήματος(M3⁶¹)(Rodlauer, 1995). Οι φτηνές πιστώσεις προς την βιομηχανία σταμάτησαν και αυξήθηκε απότομα το προεξοφλητικό επιτόκιο⁶². Η Εθνική Τράπεζα της Πολωνίας θα έθετε το προεξοφλητικό επιτόκιο σε μηνιαία βάση, υπολογίζοντας τις αλλαγές στο επίπεδο των τιμών, τις κινήσεις του όγκου των ξένων νομισματικών καταθέσεων, το επίπεδο των καθαρών διεθνών συναλλαγματικών αποθεμάτων και την καθαρή εγχώρια πίστωση, καθώς και άλλους χρηματοπιστωτικούς παράγοντες. Η αύξηση του ονομαστικού προεξοφλητικού επιτοκίου από 7% τον Δεκέμβριο του 1989 σε 36% τον Ιανουάριο του 1990, ανέβασε όλα τα επιτόκια. Αποτέλεσμα ήταν οι επιχειρήσεις να χρεωθούν με επιτόκιο 50-70% για όλα τα ανεξόφλητα δάνεια. Για να αποφύγουν τις πληρωμές μείωσαν τις αθροιστικές τραπεζικές τους υποχρεώσεις, με αποτέλεσμα την μείωση των τραπεζικών πιστώσεων(Wellis, Kierzkowski and Okolski, 1993).

Τέλος, η εισοδηματική πολιτική βασίστηκε στους ελέγχους των μισθών για τις κρατικές επιχειρήσεις. Ορίστηκε ένας φόρος επί των αυξήσεων των μισθών πάνω από ένα προαποφασισμένο

⁵⁹ Στις αρχές του 1990 φιλελευθεροποιήθηκε το 90% των τιμών(Slay, 2000).

⁶⁰ Περισσότερο από το 85% των εσόδων το 1989 μαζεύτηκαν από φόρους(Wellis, Kierzkowski and Okolski, 1993, σελ. 35).

⁶¹ Προσφορά χρήματος με την ευρύτερη έννοια. Περιλαμβάνει σύνολο νομίσματος και καταθέσεις όψεως, ταξιδιωτικές επιταγές, ρέπος, συμφωνίες επαναγοράς εντός 24 ωρών, καταθέσεις χρηματαγοράς, μερίδια αμοιβαίων κεφαλαίων, καταθέσεις ταμειυτηρίου, προθεσμιακές καταθέσεις βραχυπρόθεσμες είτε μακροπρόθεσμες και συμφωνίες επαναγοράς μεσομακροπρόθεσμης διάρκειας.

⁶² Το επιτόκιο που εφαρμόζει η Κεντρική Τράπεζα κατά την αναπροεξόφληση του χαρτοφυλακίου των εμπορικών τραπεζών. Αποτελεί την βάση για τα άλλα επιτόκια και προστατεύει εν μέρει την αξία του νομίσματος.

ποσοστό, μερικώς συμπεριλαμβανομένου του πληθωρισμού, ο οποίος ονομάστηκε 'ropiwiek'. Ο φόρος αυτός θεωρήθηκε ότι, παρά το ότι ήταν ένα σκληρό μέτρο, αποτελούσε ένα απαραίτητο συστατικό μακροοικονομικής πολιτικής υπο συνθήκες σχεδόν ολοκληρωτικής κρατικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής(Myant, 1993). Ταυτόχρονα, ήταν γενικά αποδεκτή η πεποίθηση ότι τέτοιοι περιορισμοί, όπως ο 'ropiwiek', είναι οικονομικά αναποτελεσματικοί και όχι πολιτικά δημοφιλείς. Αργά ή γρήγορα, ο φόρος αυτός θα έπρεπε να αποσυρθεί. Εντούτοις, την οικονομική αναποτελεσματικότητα του φόρου αυτού αύξησε η επιβολή του από την κυβέρνηση και στον ιδιωτικό τομέα, παρόλο που η λογική του ήταν η απουσία ιδιωτικής ιδιοκτησίας στις μεγάλες κρατικές επιχειρήσεις, αφού η κυβέρνηση δεν ήθελε να φανεί ότι 'τιμωρεί' τον δημόσιο τομέα. Το αποτέλεσμα αυτής της κίνησης ήταν ο περιορισμός ανάπτυξης του ιδιωτικού τομέα. Μετά από έναν χρόνο, ο 'ropiwiek' αφαιρέθηκε εντελώς από τον ιδιωτικό τομέα(Sachs, 1993).

Μαζί με την φιλελευθεροποίηση των τιμών πραγματοποιήθηκε και η φιλελευθεροποίηση του εμπορίου. Ο σκοπός αυτής της κίνησης ήταν η διεύρυνση της αγοράς μέσω του εξωτερικού ανταγωνισμού(Ghemawat and Kennedy, 1999). Στην πολωνική βιομηχανία κυριαρχούσαν, όπως έχει ήδη αναφερθεί στα προηγούμενα κεφάλαια, γιγαντιαίες κρατικές επιχειρήσεις οι οποίες ήταν μονοπώλιο, ή έστω ολιγοπώλιο στον τομέα τους. Το ερώτημα λοιπόν που βασάνιζε τους μεταρρυθμιστές κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1980, ήταν πώς θα μπορούσαν να φιλελευθεροποιήσουν τις τιμές σε ένα τόσο μονοπωλιακό περιβάλλον. Το αποτέλεσμα θα ήταν η ταυτόχρονη δημιουργία τιμών και κερδών μονοπωλίου με τεράστιες αρνητικές πολιτικές αλλά και οικονομικές συνέπειες. Με την φιλελευθεροποίηση του εμπορίου, το πρόβλημα αυτό λύνεται. Οι γιγάντιες μονοπωλιακές επιχειρήσεις της Πολωνίας είναι 'μικροί παίκτες' μέσα στην ευρωπαϊκή αγορά. Ο διεθνής ανταγωνισμός θα παρείχε τον ανταγωνισμό στην εσωτερική αγορά που οι πολωνικές επιχειρήσεις δεν θα μπορούσαν να παρέχουν στην αρχή(Sachs, 1993). Οι διεθνείς σχετικές τιμές, μέσα από το σύστημα του ελεύθερου εμπορίου, θα βοηθούσαν στον σχηματισμό των εγχώριων τιμών και ο ανταγωνισμός των εισαγωγών θα περιόριζε τα μονοπωλιακά κέρδη(Rodlauer, 1995).

Για την εισαγωγή του ελεύθερου εμπορίου, είναι αναγκαία δύο βήματα. Το πρώτο, είναι ο περιορισμός των φραγμών του εμπορίου με την σταθεροποίηση αρκετά χαμηλών δασμών, πράγμα που έγινε στην Πολωνία. Ταυτόχρονα, αποσύρθηκαν αρκετοί περιορισμοί στις ξένες επιχειρηματικές συναλλαγές, οι οποίοι υπήρχαν από παλιά(Ghemawat and Kennedy, 1999). Το δεύτερο, είναι η

μετατρεψιμότητα⁶³ του νομίσματος της Πολωνίας για εμπορικούς σκοπούς, έτσι ώστε οι εγχώριες επιχειρήσεις να μπορούν να μετατρέψουν τα zloty τους σε δολάρια για να πραγματοποιήσουν εισαγωγές(Sachs, 1993). Οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την δημιουργία ανταγωνισμού στις εγχώριες αγορές, στις οποίες κυριαρχούσαν μεγάλα κρατικά μονοπώλια, ήταν η απότομη υποτίμηση του zloty και η εισαγωγή της εσωτερικής μετατρεψιμότητάς του(Michalek, 1993).

Η μετατρεψιμότητα του νομίσματος, στην πραγματικότητα, είναι μία πολύ απλή διαδικασία, η οποία απαιτεί την άρση του ρόλου του κράτους στην αγορά ξένου συναλλάγματος. Το δύσκολο είναι η επίτευξη σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας. Η μετατρεψιμότητα του νομίσματος εγγυάται τον ορισμό της τιμής από τις δυνάμεις της αγοράς ξένου συναλλάγματος, αλλά όχι απαραίτητα τη σταθερή τιμή για ξένο συνάλλαγμα. Για την επίτευξη σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας απαιτείται πολύ περιοριστική νομισματική πολιτική. Η περιοριστική αυτή νομισματική πολιτική σε συνδυασμό με μία *κυμαινόμενη συναλλαγματική ισοτιμία*⁶⁴ υποχρεώνει την τιμή αγοράς του ξένου συναλλάγματος να παραμείνει σταθερή. Ένα περαιτέρω βήμα θα είναι η *διατιμημένη συναλλαγματική ισοτιμία*⁶⁵. Σε αυτή την περίπτωση η Κεντρική Τράπεζα πουλάει και αγοράζει ξένο συνάλλαγμα σε σταθερή ισοτιμία. Αυτό όμως μπορεί να γίνει μόνο όταν η επιλεγόμενη τιμή είναι κοντά στην κυμαινόμενη, και εάν η νομισματική πολιτική διατηρηθεί έτσι, ώστε η κυμαινόμενη να διατηρηθεί σταθερή(Sachs, 1993).

Με την έναρξη του προγράμματος του Balcerowicz, η Πολωνία έθεσε την συναλλαγματική ισοτιμία έναντι του δολαρίου ελάχιστα υποτιμημένη από την τιμή⁶⁶ που επικρατούσε στην μαύρη αγορά. Την 1^η Ιανουαρίου του 1990, η επίσημη συναλλαγματική ισοτιμία της Πολωνίας για όλες τις εμπορικές συναλλαγές ήταν 9.500 zl/d. Η επίσημη αυτή υποτίμηση έφερε αρκετά πλεονεκτήματα στην Πολωνία: προστάτεψε τους εγχώριους παραγωγούς από υπερβολικές εισαγωγές κατά τα πρώτα κρίσιμα χρόνια της μετάβασης, και ενίσχυσε τις εξαγωγές σε μια στιγμή όπου η εγχώρια ζήτηση ήταν μειωμένη και τα διεθνή συναλλαγματικά αποθέματα χαμηλά. Το σημαντικότερο μειονέκτημά της ήταν η δημιουργία ενός χάσματος ανάμεσα στις παγκόσμιες τιμές και τις τιμές των εγχώριων εμπορεύσιμων αγαθών(Gomulka, 1995).

⁶³ Η ύπαρξη αγοράς ξένου συναλλάγματος στην οποία αγοραστής και πωλητές συναλλάσσονται σε μια τιμή που διαμορφώνουν οι δυνάμεις της αγοράς(Sachs, 1993, σελ. 51).

⁶⁴ Αυξομειώση της ισοτιμίας ενός νομίσματος σε σχέση με άλλα νομίσματα ανάλογα με την προσφορά και τη ζήτηση.

⁶⁵ Σχετικώς σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία που προσαρμόζεται κατά διαστήματα. Οι δοσοληψίες διενεργούνται με βάση ορισμένη σχέση ανταλλαγής δύο νομισμάτων που καθορίζεται από αμφότερες τις κυβερνήσεις των ενδιαφερομένων χωρών με διάφορες ρυθμίσεις.

⁶⁶ Την τελευταία εβδομάδα του Δεκεμβρίου του 1989, η τιμή της επίσημης συναλλαγματικής ισοτιμίας ήταν 5.560 zl/d, ενώ η τιμή στην μαύρη αγορά ήταν 8.000-9.000 zl/d(Wellisz, Kierzkowski and Okolski, 1993).

Όπως αναφέρθηκε στην αρχή, ο στόχος του προγράμματος του Balcerowicz ήταν η μετάβαση από την κατάσταση ελλείψεων και υπερπληθωρισμού σε κατάσταση ισορροπίας και σταθερών τιμών. Μετά το τέλος του 1991, μπορούμε να πούμε ότι ο στόχος επιτεύχθει;

4.6 Τα Αποτελέσματα των Πολιτικών στην Οικονομία και τους Πολίτες

Τα θετικά αποτελέσματα του προγράμματος έγιναν γρήγορα εμφανή στους πολίτες της Πολωνίας. Ο υπερπληθωρισμός και οι ελλείψεις τερματίστηκαν⁶⁷, ενώ ενθαρρύνθηκε μία δομική αλλαγή από την βαριά βιομηχανία στην ελαφριά και στον τομέα των υπηρεσιών (Sachs, 1993). Βασικές επιτυχίες του προγράμματος, η εγκαθίδρυση ισορροπίας της αγοράς, η διατήρηση σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας, η επίτευξη πλεονάσματος στο εμπορικό ισοζύγιο και η αντιστροφή του ελλείμματος του προϋπολογισμού. Πλέον η Πολωνία, έγινε οικοδεσπότης για αλλοδαπούς εργάτες από την Ε.Σ.Σ.Δ. και τις άλλες διάδοχες Δημοκρατίες. Ως προς αυτό τουλάχιστον το θέμα, έμοιαζε λίγο περισσότερο με αναπτυσσόμενη χώρα (Myant, 1993).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1

Poland: Main economic indicators

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Real GDP (% change)	0.2	-11.6	-7.2	2.6	3.8	5.2	7.0	6.0
Rate of inflation (yearly average)	251.1	585.8	70.3	43.0	35.3	32.2	27.8	19.9
Industrial production	-0.5	-24.2	-11.9	3.9	6.3	12.1	9.4	8.5
Employment (millions)	17.0	16.3	15.3	14.7	14.3	14.5	14.7	15.0
Unemployment (labour force)	(% 0.0	6.3	11.8	13.6	15.7	16.0	14.9	13.6

Source. GUS. authors' calculations.

⁶⁷ Το συμπέρασμα που βγήκε από εκείνη την περίοδο ήταν ότι με τον τερματισμό των ελλείψεων στα τρόφιμα, οι αυξήσεις των τιμών μπορούν να γίνουν αποδεκτές (Myant, 1993, σελ. 92).

Τελικά, το πρόγραμμα του Balcerowicz κατέληξε να είναι αρκετά αμφιλεγόμενο στα μάτια των πολιτών της χώρας για διάφορους λόγους, τους οποίους θα προσπαθήσουμε να φωτίσουμε με την βοήθεια του Πίνακα 4.1 (Barbone, Marchetti and Paternostro, 1999, σελ. 159).

4.6.1 Το Βιομηχανικό Προϊόν (Industrial Production)

Ένα από τα βασικά θέματα που έκανε το πρόγραμμα του Balcerowicz αρκετά αμφιλεγόμενο ήταν η τεράστια πτώση του βιομηχανικού προϊόντος, ειδικά τον πρώτο χρόνο της μετάβασης (Myant, 1993), όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 4.1. Υπήρχε η γνώμη τότε ότι αυτή η δραματική όπως χαρακτηρίστηκε πτώση σηματοδοτούσε ύφεση, ή ακόμα και κρίση. Η γνώμη του Sachs (1993) ήταν εμφανώς διαφορετική. Βασιζόταν στο επιχείρημα της υπερβιομηχανοποίησης των οικονομιών των χωρών που γεννήθηκαν από τον σταλινισμό, όπως έχουμε αναφέρει σε προηγούμενο κεφάλαιο, την ύπαρξη δηλαδή πολύ μεγάλου βιομηχανικού τομέα σε σχέση με τους άλλους τομείς της οικονομίας. Γι' αυτό, όταν πραγματοποιείται η μετάβαση σε μια οικονομία της αγοράς, η βιομηχανική παραγωγή μειώνεται, ενώ η μη βιομηχανική αυξάνεται, και ειδικότερα το εμπόριο και ο τομέας των υπηρεσιών. Η διαδικασία αυτή είναι, κατά τον Sachs, επιθυμητή, και δεν φανερώνει μία βαθιά κρίση όπως πολλοί ισχυρίζονταν. Σε μία κεντρικά σχεδιαζόμενη οικονομία, το βασικό μέγεθος με το οποίο ταύτιζαν την οικονομική ανάπτυξη ήταν η βιομηχανία.

Επίσης αποδεικνύεται ότι η μείωση αυτή του βιομηχανικού προϊόντος δεν πραγματοποιήθηκε μόνο στην Πολωνία, αλλά σε όλες τις υπό μετάβαση χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, είτε ακολούθησαν την θεραπεία σοκ είτε ακολούθησαν μια πιο σταδιακή πορεία, όπως η Ουγγαρία. Αυτό φαίνεται καθαρά από τον Πίνακα 4.2 (Sachs, 1993, σελ. 76), όπου η Πολωνία, μαζί με την Ουγγαρία, είχε την μικρότερη μείωση του βιομηχανικού προϊόντος, αλλά είναι και η μόνη που το 1992 αντιμετωπίζει μία ανάρρωση.

Το 1990 η Πολωνία πραγματοποιεί την μεγαλύτερη πτώση στο βιομηχανικό προϊόν και από τις πέντε χώρες για οποιονδήποτε χρόνο (-24,2). Η πτώση του 1991 είναι μέτρια, και δικαιολογείται από την κατάρρευση των παραδοσιακών εξαγωγών προς την Σοβιετική αγορά, ενώ το 1992 έχει ήδη μπει στην ανάρρωση.

Γενικά τα επιχειρήματα του Sachs είναι πειστικά. Εντούτοις, ο Πίνακας 4.2 γεννά κάποια ερωτήματα. Από τον Πίνακα παρατηρούμε ότι τον πρώτο χρόνο της μετάβασης η πτώση στην Πολωνία ήταν μακράν η μεγαλύτερη από τις υπόλοιπες χώρες. Την δεύτερη χρονιά, η πτώση ήταν αμελητέα μπροστά σε αυτή των άλλων χωρών, και μπορούμε να βγάλουμε το συμπέρασμα ότι σίγουρα

η χώρα βρισκόταν σε καλύτερη θέση από την Βουλγαρία, την Ρουμανία, αλλά και από την Τσεχοσλοβακία. Όσον αφορά στην Ουγγαρία, της οποίας η μετάβαση ήταν πιο σταδιακή, η συνολική αλλαγή στο βιομηχανικό προϊόν είναι ακριβώς ίδια με την περίοδο 1990-1992, ενώ αν μετρήσουμε μόνο την πτώση, είναι μικρότερη στην Ουγγαρία. Επίσης, το ότι η πτώση μετριάζεται σε περισσότερα χρόνια από ότι στην Πολωνία, δημιουργεί πιο ήπια αποτελέσματα στους πολίτες της χώρας. Η ύφεση βέβαια υπήρχε και αντικατοπτριζόταν στο μείωση του Α.Ε.Π., όπως θα δούμε στην παρακάτω παράγραφο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2

Industrial production in Eastern Europe, 1989-92				
	1990	1991	1992	Cumulative change 1989-1992
Poland	-24.2	-11.9	3.5	-30.1
Bulgaria	-12.6	-23.3	-15.0	-43.0
Czechoslovakia	-3.5	-21.2	-10.6	-32.0
Hungary	-4.5	-19.1	-9.8	-30.3
Romania	-19.0	-22.7	-22.0	-51.2

Source: 1990-91 from United Nations Economic Commission for Europe, *Economic Bulletin for Europe*, Vol. 44, 1992, Table 1.3.1, p. 26. 1992 from national sources.

4.6.2. Η Πτώση του Α.Ε.Π.

Οι προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου όσον αφορά την πορεία του Α.Ε.Π. δεν πραγματοποιήθηκαν. Οι προβλέψεις ήταν για περίπου 3,5% μείωση το 1990 και για άμεση επαναφορά του με περίπου 3,5% αύξηση το 1991 (Gomulka, 1995, σελ. 329). Όπως παρατηρούμε στον Πίνακα 4.1, η πτώση του 1990 ήταν παραπάνω από τριπλάσια από την αναμενόμενη (11,6%), ενώ συνεχίστηκε και το 1991. Όπως μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε στον Πίνακα 4.3 (Roland and Verdier, 1999, σελ. 3), όλες οι χώρες σε μετάβαση αντιμετώπισαν μία ύφεση στα πρώτα στάδια της μετάβασής τους. Ένας πρώτος υπεύθυνος είναι τα προγράμματα λιτότητας⁶⁸ που εφαρμόστηκαν από τις κυβερνήσεις των χωρών σε συνεργασία με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Slay, 2000), και ειδικά η ραγδαία

⁶⁸ Περιοριστικές δημοσιονομικές και νομισματικές πολιτικές.

φιλευθεροποίηση των τιμών(Roland and Verdier, 1999), μέτρα τα οποία οδήγησαν στην απότομη πτώση της εγχώριας ζήτησης που πραγματοποιήθηκε σε όλες τις χώρες στο αρχικό στάδιο της μετάβασης(Rodlauer, 1995). Ο δεύτερος υπεύθυνος για την πτώση του Α.Ε.Π. είναι η επίδραση δύο εξωτερικών παραγόντων: Πρώτον, η κατάρρευση της COMECON⁶⁹, και δεύτερον, ο πόλεμος στον Περσικό Κόλπο. Και οι δύο αυτοί λόγοι κυριολεκτικά κατέστρεψαν τις εξαγωγές της Πολωνίας, αφού αντικατόπτριζαν το χάσιμο των αγορών και των δύο περιοχών⁷⁰(Kokoszczyński and Kondratowicz, 1993).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.3

Real GDP growth in Central and Eastern Europe (% change)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Poland	0.2	-11.6	-7.6	2.6	3.8	5.0
Hungary	0.7	-3.5	-11.9	-3.0	-0.9	2.0
Czech Republic	1.4	-0.4	-14.2	-6.4	-0.9	2.6
Slovakia	1.4	-0.4	-14.5	-7.0	-4.1	4.8
Russia			-13.0	-19.0	-12.0	-15.0
Ukraine	4.0	-3.0	-12.0	-17.0	-17.0	-23.0
Bulgaria	0.5	-9.1	-11.7	-7.3	-2.4	1.4
Romania	-5.8	-5.6	-12.9	-10.0	1.3	3.4

Source: EBRD (1995).

Όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 4.3, η μείωση του Α.Ε.Π. που πραγματοποιήθηκε στην Πολωνία ήταν η μικρότερη από όλες τις υπό μετάβαση χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Η Πολωνία μαζί με την Ουγγαρία είχαν μείωση 19,2% και 19,3% αντίστοιχα, ενώ ακολουθούν η Τσεχία με 21,9%, η Σλοβακία με 26%, η Βουλγαρία με 30,5% και η Ρουμανία με 34,3%. Η Ρωσία και η Ουκρανία μέχρι

⁶⁹ Council for Mutual Economic Assistance: Συμβούλιο αμοιβαίας οικονομικής βοήθειας των χωρών του πρώην ανατολικού συνασπισμού. Βασίζεται στην εισήγηση του υπουργού των εξωτερικών της ΕΣΣΔ, V. Molotov(Molotov Plan) και αποτέλεσε απάντηση στο σχέδιο Marshal.

⁷⁰ Της Μέσης Ανατολής και του Ιράκ, λόγω των οικονομικών κυρώσεων και του εμπάργκο. Επίσης, αυξήθηκαν οι τιμές εισαγωγής πετρελαίου(Slay, 2000, σελ. 54).

και τα μέσα της δεκαετίας του 1990 δεν είχαν επιστρέψει στο μονοπάτι της ανάπτυξης. Σε σύγκριση με την Ουγγαρία, παρατηρούμε ότι η τελευταία επέστρεψε στον δρόμο της ανάρρωσης δύο χρόνια μετά την Πολωνία(το 1994). Κι όμως βίωσε την ίδια ποσοστιαία πτώση του Α.Ε.Π. σε τέσσερα χρόνια, ενώ η Πολωνία μόλις σε δύο. Ίσως αυτό το γεγονός να μην έκανε την πτώση του Α.Ε.Π. τόσο αισθητή στους πολίτες της Ουγγαρίας από ότι σε αυτούς της Πολωνίας. Το ερώτημα που γεννιέται είναι αν τελικά θα ήταν προτιμότερες πιο σταδιακές πολιτικές μακροοικονομικής σταθεροποίησης, ειδικότερα στην περίπτωση της Πολωνίας όπου οι υψηλές τιμές δημιούργησαν περαιτέρω προβλήματα στην ζήτηση. Σε αυτό θα αναφερθούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

4.6.3 Ο Πληθωρισμός

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, βασικός στόχος του προγράμματος ήταν ο έλεγχος του πληθωρισμού μέσα από την ισορροπία της αγοράς. Αυτό θα σήμαινε αρχική αύξηση των τιμών, αλλά μετά θα επικρατούσε σταθερότητα. Οι προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, όμως, δεν πραγματοποιήθηκαν. Ο πληθωρισμός, αν και μειωνόταν, ήταν υψηλότερος από τις προβλέψεις και από τον Σεπτέμβρη του 1990 άρχισε να αυξάνεται επικίνδυνα(Myant, 1993). Για τον Ιανουάριο του 1990 η πρόβλεψη ήταν 45%, ενώ στην πραγματικότητα ο πληθωρισμός ήταν 79,6%. Για το πρώτο τρίμηνο του 1990 η πρόβλεψη ήταν 75%, ενώ στην πραγματικότητα παρουσιάστηκε πληθωρισμός 133%(Gomulka, 1995). Η αύξηση από χρόνο σε χρόνο ισοδυναμούσε με 345%, αντίθετα με την πρόβλεψη για 87%-95%. Το 1991 οι τιμές αυξήθηκαν ακόμα κατά 60%(Wellisz, Kierzkowski and Okolski, 1993).

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 4.1, ο υπερπληθωρισμός τερματίστηκε μετά τον πρώτο χρόνο της μετάβασης. Παρόλα αυτά, δεν κατάφερε να φτάσει σε ικανοποιητικά επίπεδα(10%-15%), αλλά διατηρήθηκε αρκετά υψηλός σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και με κάποιες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης⁷¹, μέχρι το 1997(Kokoszczyński and Kondratowicz, 1993).

4.6.4 Συναλλαγματική Ισοτιμία και Εμπορικό Ισοζύγιο

Δύο σημαντικά λάθη του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου ήταν ότι κράτησε την συναλλαγματική ισοτιμία σταθερή για περισσότερους μήνες από ότι ήταν αναγκαίο, και ότι αύξησε τους δασμούς στις εισαγωγές τον Αύγουστο του 1991, και όχι στις αρχές του έτους όπως είχε προγραμματιστεί(Gomulka, 1995). Η διατήρηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας σε υποτιμημένο

⁷¹ Τσεχία, Σλοβακία, Σλοβενία, Κροατία(Slay, 2000, σελ. 51).

επίπεδο για μεγάλο διάστημα συνέβαλε στην διατήρηση του πληθωρισμού σε υψηλά επίπεδα. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, το εγχώριο νόμισμα δεν θα είναι ποτέ στα σωστά επίπεδα(Kokoszczyński and Kondratowicz, 1993).

Το 1990, οι εισαγωγές μειώθηκαν σημαντικά, παρά την φιλελευθεροποίηση του εμπορίου και την σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία. Η μείωση των εισαγωγών ήταν συνέπεια της απότομης μείωσης της πραγματικής συναθροιστικής ζήτησης⁷², αποτελέσματος των περιοριστικών νομισματικών και δημοσιονομικών πολιτικών που πάρθηκαν. Η περιορισμένη αυτή εγχώρια ζήτηση έσπρωξε τους παραγωγούς να επεκτείνουν τις εξαγωγές τους προς τις δυτικές χώρες⁷³(Michalek, 1993). Η αύξηση των εξαγωγών είναι ένα θετικό μήνυμα, αλλά πραγματοποιούνταν μόνο εξαγωγές σε πρώτες ύλες και καθόλου σε τεχνολογικά αναπτυγμένα αγαθά(Myant, 1993).

Οι δύο αυτές πολιτικές μπορεί να μην ήταν λάθη μακροχρόνια, αφού προώθησαν τον ανταγωνισμό και τις δομικές αλλαγές. Εντούτοις, το 1991, επιτάχυναν την πτώση του Α.Ε.Π., καθώς και συνέβαλαν στο έλλειμμα του προϋπολογισμού, που θα αναλύσουμε ευθύς αμέσως(Gomulka, 1995).

4.6.5 Έλλειμμα Προϋπολογισμού

Το έλλειμμα του προϋπολογισμού μειώθηκε γρήγορα, αλλά στο τέλος του 1991 άρχισε να αυξάνεται ανεξέλεγκτα. Αυτό ήταν αποτέλεσμα μείωσης της φορολογικής βάσης, παρά των κυβερνητικών εξόδων. Στις μετα-κομμουνιστικές οικονομίες οι φόροι που επιβάλλονται στις κρατικές επιχειρήσεις αποτελούν την κύρια πηγή των κρατικών εσόδων. Δεδομένης της ύφεσης του 1990-1991, ο κρατικός προϋπολογισμός ήταν μια αντανάκλαση της δραματικής οικονομικής κατάστασης των επιχειρήσεων(Kokoszczyński and Kondratowicz, 1993).

Η σταθεροποίηση του επιπέδου διαβίωσης κατά την διάρκεια του 1991 εξαρτιώταν από την αύξηση των εισαγωγών, οι οποίες είχαν δημιουργήσει γρηγορότερη αύξηση των μισθών από ότι των τιμών. Η αποκατάσταση, λοιπόν, του εξωτερικού ισοζυγίου θα ήταν μία κίνηση με σαφές πολιτικό κόστος(Myant, 1993).

Για την καλύτερη κατανόηση της δημιουργίας του ελλείμματος του προϋπολογισμού, θα χρησιμοποιήσουμε τον Πίνακα 4.4(Myant, 1993, σελ. 105). Το πρώτο μισό του 1990, η μείωση των

⁷² Υπήρχαν κάποια διαρκή καταναλωτικά αγαθά τα οποία ήταν ακριβότερα από τα αντίστοιχα σε αναπτυγμένες χώρες(Myant, 1993, σελ. 102).

⁷³ Πραγματοποιήθηκε αύξηση της τάξεως του 39,4%(Myant, 1993, σελ. 102).

επιδοτήσεων μαζί με την καλή χρηματοοικονομική κατάσταση των κρατικών επιχειρήσεων δημιούργησαν αύξηση των εσόδων. Αποτέλεσμα ήταν το πλεόνασμα(6,7%).

Το δεύτερο μισό του 1990, η μείωση των κερδών των επιχειρήσεων που οδήγησε σε χαμηλά έσοδα από φόρους και η ελάχιστη αύξηση των δημόσιων δαπανών μείωσαν το πλεόνασμα(2,4%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4

Poland's state budget 1990-1992

	1990		1991		1992
	First half	Second half	First half	Second half	First half
Revenue	87.3	196.2	95.6	210.9	130.9
Expenditure	80.6	193.8	108.8	241.9	156.6
Balance	6.7	2.4	-13.2	-31.0	-25.7
Balance as % of expenditure	8.3	1.2	-12.1	-12.8	-16.4

All figures are in billion zloty unless otherwise stated.

Source: BS, various issues.

Το πρώτο μισό του 1991, παρουσιάστηκε καταστροφική κατάρρευση των εσόδων με δημιουργία ελλείμματος(12,1%). Σε αυτό το αποτέλεσμα συνέβαλαν η χρηματοοικονομική καταστροφή των κρατικών επιχειρήσεων, η αποτυχία φορολόγησης του ιδιωτικού τομέα, αποτέλεσμα πολιτικής για την ενθάρρυνση των ιδιωτικοποιήσεων, καθώς και η έλλειψη μηχανισμού εξανάγκασης της ραγδαίας μεγενθυνόμενης μάζας ιδιωτικών επιχειρήσεων να πληρώσουν φόρους.

Η κατάσταση αυτή, όπως φαίνεται και από τον πίνακα, συνεχίστηκε και για τα δύο επόμενα εξάμηνα. Η κυβέρνηση πίστευε ότι ο προϋπολογισμός χτυπήθηκε από απροσδόκητες και απρόβλεπτες καταστάσεις. Υπήρχαν όμως αρκετοί οι οποίοι πίστευαν ότι υπάρχει ύφεση και ότι πρέπει να χρησιμοποιηθούν πολιτικές καταπολέμησής της, και όχι μείωση των εσόδων. Γι' αυτό, ένα έλλειμμα έως 5% θα ήταν επιθυμητό μέχρι να επιτευχθεί η οικονομική ανάρρωση, αλλά και ανεκτό από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

4.6.6 Το Βιοτικό Επίπεδο

Μεγάλος προβληματισμός επικράτησε γύρω από το αν αυξήθηκαν τα επίπεδα διαβίωσης των πολιτών της Πολωνίας κατά την εφαρμογή του Σχεδίου Balcerowicz. Οι αριθμοί για την περίοδο 1990-1992, αναφέρουν ότι οι πραγματικές απολαβές των εργατών μειώθηκαν κατά 42,1%, τα πραγματικά εισοδήματα των αγροτών μειώθηκαν κατά 53,6%, ενώ μόνο τα πραγματικά εισοδήματα των συνταξιούχων αυξήθηκαν κατά 10,1%(Slay, 2000, σελ. 65). Σίγουρα τα νούμερα αυτά δείχνουν μία πολύ άσχημη κατάσταση. Αντίθετα, ο Sachs(1993), χρησιμοποιεί ένα αρκετά πειστικό επιχείρημα για να δείξει ότι τελικά τα επίπεδα διαβίωσης δεν μειώθηκαν.

Κατά τον Sachs, οι μειώσεις των πραγματικών μισθών που αναφέρθηκαν είναι σε σύγκριση με τις υπερβολικά ενισχυμένες τιμές της περιόδου 1987-1989, οι οποίες δημιούργησαν τις υπερβολικές ελλείψεις και τον υπερπληθωρισμό, όπως έχουμε ήδη αναλύσει στο Κεφάλαιο 2. Αυτό που θα πρέπει να κάνουμε, κατά την γνώμη του, είναι να συγκρίνουμε τους πραγματικούς μισθούς με αυτούς του 1987, και θα δούμε ότι υπάρχει μια διαφορά 9%(Sachs, 1993, σελ. 68). Ο υπολογισμός των πραγματικών εισοδημάτων δεν αντικατοπτρίζει την αγοραστική δύναμη των ανθρώπων, καθώς δεν υπολογίζει τις ελλείψεις, τις ουρές και τις τιμές της μαύρης αγοράς. Επομένως, το πιο αντιπροσωπευτικό μέτρο του βιοτικού επιπέδου των πολιτών είναι η πραγματική κατανάλωση. Ο Πίνακας 4.5(Sachs, 1993, σελ. 70) μας βοηθάει να καταλάβουμε καλύτερα τον συλλογισμό του.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.5

Meat and fruit consumption, 1989 and 1991 (average monthly kg per capita)

Type of household	1989	1991	Percent change
	Meat		
Employees	5.01	5.11	2.0
Employee farmers	5.45	5.32	-2.3
Farmers	6.66	6.47	-2.9
Retired persons and pensioners	5.70	6.34	11.2
Average (weighted)	5.42	5.56	2.6
	Fruits		
Employees	3.00	3.35	11.7
Employee farmers	2.72	2.86	5.1
Farmers	3.16	3.01	-4.7
Retired persons and			

pensioners	3.81	4.20	10.2
Average (weighted)	3.14	3.41	8.6

Source: *Biuletyn Statystyczny*, various issues, Table 46, "Average monthly per capita consumption of selected foodstuffs of households." The weighted average uses weights from 1991 data, and are as follows: employees' households, 52 percent; worker farmers' households, 15.2 percent; farmers' households, 12 percent; pensioners' and retired persons' households, 20.8 percent.

Το συμπέρασμα του Sachs από τον πίνακα είναι ότι δεν παρατηρήθηκε καμία πτώση στην πραγματική κατανάλωση, από την στιγμή που ο μέσος όρος κατανάλωσης κρέατος και φρούτων αυξήθηκε. Εντούτοις, υπάρχουν κερδισμένοι και χαμένοι από αυτή την ιστορία. Κερδισμένοι είναι σίγουρα οι συνταξιούχοι, από τη στιγμή που η κατανάλωση κρέατός τους αυξήθηκε κατά 11,2% και η κατανάλωση φρούτων αυξήθηκε κατά 10,2%. Αύξησαν περίπου το ίδιο την κατανάλωσή τους ανάμεσα σε κρέας και φρούτα, αν και η τιμή του πρώτου είναι σημαντικά μεγαλύτερη. Η πολύ μεγάλη αυτή βελτίωση της θέσης των συνταξιούχων εξηγείται από την ραγδαία άυξηση των συντάξεων, ειδικά το 1991(Keane and Prasad, 2003). Επίσης, κερδισμένοι είναι και οι εργαζόμενοι, των οποίων η κατανάλωση για κρέας αυξήθηκε κατά 2% και για φρούτα κατά 11,7%. Από τον πίνακα όμως φαίνεται ότι δεν τους έφταναν τα λεφτά για να αυξήσουν παραπάνω την κατανάλωση για κρέας, αφού το 1991, όπως και το 1989, παραμένουν η τάξη με την λιγότερη κατανάλωση. Δεδομένου ότι αποτελεί την μεγαλύτερη τάξη(52%), δεν νομίζω ότι το στοιχείο αυτό είναι θετικό.

Σίγουρα χαμένοι, τώρα, είναι οι αγρότες, από την στιγμή που η κατανάλωσή τους και για τα δύο μειώθηκε. Τα νοικοκυριά που περιλαμβάνουν και αγρότη και εργαζόμενο μείωσαν την κατανάλωσή τους για κρέας και αύξησαν αυτήν για φρούτα. Φαίνεται σαν μία υποκατάσταση 1 μονάδας κρέατος με 2 φρούτων.

Η παραπάνω ανάλυσή μου συμβαδίζει με αυτήν των Wellisz, Kierzkowski και Okolski(1993, σελ. 52). Διακρίνουν ως χαμένους τους εργαζόμενους στις κρατικές επιχειρήσεις και τους αγρότες, οι οποίοι έχασαν την ασφάλεια που τους παρείχαν οι καθορισμένες τιμές και ταυτόχρονα έπρεπε να αντιμετωπίσουν τον αυξανόμενο ανταγωνισμό από τις εισαγωγές. Οι Keane και Prasad(2003, σελ. 135), διακρίνουν δύο ομάδες εργαζομένων. Η πρώτη αποτελείται από τους εργαζόμενους που έχουν ένα ανώτερο ή και ανώτατο επίπεδο μόρφωσης, των οποίων η θέση βελτιώθηκε, ενώ η δεύτερη, αποτελείται από μεγαλύτερους σε ηλικία εργαζόμενους, των οποίων η θέση μειώθηκε. Ίσως το γεγονός

αυτό να εξηγεί την δυσανάλογη αύξηση της κατανάλωσης των(φτηνότερων) φρούτων, έναντι του κρέατος, όπως φαίνεται στον πίνακα.

4.6.7 Ανεργία

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 4.1, η ανεργία στα τέλη του 1992 είχε φτάσει το 13,6%. Ο καθένας μπορεί να κατανοήσει ότι το ποσοστό αυτό είναι πάρα πολύ μεγάλο και αποτελεί ένα βασικό πρόβλημα σε οποιαδήποτε κοινωνία, πόσο μάλλον στις υπό μετάβαση χώρες. Η πρόβλεψη ήταν για 2% ανεργία, τον πρώτο χρόνο, ποσοστό το οποίο χαρακτηριζόταν ως μικρό τίμημα μπροστά στην αύξηση της παραγωγικής αποτελεσματικότητας⁷⁴. Μετά από μία περίοδο προσαρμογής 2-3 χρόνων, η οικονομία θα απογειωνόταν(Wellisz, Kierzkowski and Okolski, 1993). Τα πράγματα δεν έγιναν έτσι. Κατά τον Sachs(1993), το υψηλό αυτό ποσοστό της ανεργίας ήταν εν μέρει πλασματικό για δύο λόγους: Πρώτον, λόγω στατιστικού σφάλματος, και δεύτερον, η ύπαρξη πολλών ανθρώπων στις αγροτικές περιοχές οι οποίοι δούλευαν στην ‘δεύτερη οικονομία’, αλλά έπαιρναν και το επίδομα ανεργίας και συνυπολογίζονταν ως άνεργοι.

Προσωπικά θεωρώ ότι αυτούς τους κινδύνους στον υπολογισμό της ανεργίας τους αντιμετωπίζουν λίγο πολύ όλες οι χώρες, ακόμα και οι αναπτυγμένες σε κάποιο βαθμό, επομένως μπορεί να γίνει σύγκριση μεταξύ τους. Επιπλέον, ακόμα και έτσι να το θεωρήσουμε, και με μία αυθαίρετη υπόθεση ότι υπάρχει μια πλασματική ανεργία γύρω στο 4%, παραμένουμε με μία ανεργία στο 9%, η οποία συνεχώς αυξάνεται. Όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο, η ανεργία, η οποία ήταν αληθινή, αποτελεί το σημαντικότερο πρόβλημα της Πολωνίας ακόμα και σήμερα.

4.7 Ιδιωτικοποίηση και ο νέος Ιδιωτικός Τομέας

Όπως αναφέρθηκε στο Κεφάλαιο 3, η ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων αποτελεί μία πολύ σημαντική διαδικασία για την μετάβαση σε μια οικονομία της αγοράς. Το εύκολο μέρος είναι η ιδιωτικοποίηση των μικρών επιχειρήσεων. Πράγματι στην Πολωνία η διαδικασία αυτή έγινε πάρα πολύ γρήγορα, με αποτέλεσμα την εμφανή βελτίωση στο λιανικό εμπόριο και τις υπηρεσίες, τους δύο βασικούς τομείς όπου κυριάρχησε το μικρό εμπορικό κεφάλαιο(Wellisz, Iwanek and Bednarski, 1993).

⁷⁴ Productive efficiency: Η δυνατότητα της αγοράς να παράγει σε μακροπρόθεσμη βάση και με τη διαθέσιμη τεχνολογία τα απαραίτητα προϊόντα με το χαμηλότερο δυνατό κόστος.

Η διαδικασία προχώρησε γρήγορα και επιτυχημένα. Έχει υπολογιστεί ότι περίπου 40.000 μικρές επιχειρήσεις-μαγαζιά πουλήθηκαν τον πρώτο χρόνο της μετάβασης(Sachs, 1993, σελ. 86).

Για την ιδιωτικοποίηση των επιχειρήσεων μεσαίου μεγέθους(συμπεριλαμβανομένων βιομηχανικών επιχειρήσεων με το πολύ 500 εργαζομένους), χρησιμοποιήθηκε η διαδικασία της ρευστοποίησης(liquidation). Η διαδικασία αυτή αποτελεί μία νόμιμη εκκαθάριση των κρατικών επιχειρήσεων, μισθώνοντας τα περιουσιακά στοιχεία της επιχείρησης στο ήδη υπάρχον εργατικό δυναμικό της. Κατά την διάρκεια των δύο πρώτων χρόνων, ιδιωτικοποιήθηκαν με αυτή τη μέθοδο περίπου 1.000 επιχειρήσεις(Sachs, 1993). Ανάμεσα σε αυτές υπήρχαν μία εταιρεία υπηρεσιών με 5.000 εργαζομένους και μία εμπορική εταιρεία με 6.000 εργαζομένους, οι οποίες έπαιξαν πολύ σημαντικό ρόλο στους αντίστοιχους τομείς τους(Wellisz, Iwanek and Bednarski, 1993, σελ. 180).

Αντίθετα με τις παραπάνω πολύ θετικές εξελίξεις, στον τομέα της ιδιωτικοποίησης των μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων δεν έγινε σχεδόν τίποτα μέχρι το τέλος του 1992. Στα μέσα του 1990, ο Υπουργός Ιδιωτικοποίησης Krzysztof Lis, ετοίμασε ένα πρόγραμμα ιδιωτικοποίησης στα πλαίσια του βρετανικού μοντέλου της Thatcher, που ονομάστηκε 'ατομική ιδιωτικοποίηση'(individual privatization). Το πρόγραμμα βασιζόταν στην μεταφορά της ιδιοκτησίας μέσω της πώλησης κάποιων ή όλων των περιουσιακών στοιχείων μίας μεμονωμένης επιχείρησης. Για την πραγματοποίησή της θα έπρεπε να υπάρξει προηγουμένως λεπτομερής αξιολόγηση των περιουσιακών στοιχείων της συγκεκριμένης επιχείρησης, πράγμα πολύ δύσκολο αλλά και χρονοβόρο, ειδικά υπό τις συνθήκες της οικονομικής μετάβασης. Ακόμη και με την βελτίωση της διαδικασίας της αξιολόγησης, η 'ατομική ιδιωτικοποίηση' παρουσίαζε ακόμα δύο πολύ σημαντικά προβλήματα: Πρώτον, το χρηματοπιστωτικό σύστημα της Πολωνίας παρουσίαζε ακόμα πολλά προβλήματα, και δεύτερον, οι πολίτες της Πολωνίας δεν είχαν τα χρήματα για τέτοιες μεγάλες επενδύσεις. Τελικά, η Κυβέρνηση προχώρησε στα τέλη του 1990 στην ιδιωτικοποίηση, με αυτή τη μέθοδο, πέντε εκ των πιο αποτελεσματικών κρατικών επιχειρήσεων. Η διαδικασία αυτή αποδείχθηκε και στην πράξη περισσότερο δαπανηρή και αργή από ότι περίμενε η κυβέρνηση, ενώ τα αποτελέσματά της ήταν αρκετά μετριοπαθή, αφού παρουσιάστηκαν αρκετά προβλήματα στην μετέπειτα λειτουργία των επιχειρήσεων(Wellisz, Iwanek and Bednarski, 1993). Επιπλέον, έμεναν ακόμα περίπου 2.995 κρατικές επιχειρήσεις. Ο ρυθμός αυτός ήταν αργός ακόμα και για τους υποστηρικτές της σταδιακής μετάβασης(Sachs, 1993).

Κατά την διάρκεια του 1990, επικρατούσε αρκετός σκεπτικισμός στους κόλπους των ακαδημαϊκών και στους ασκούντες πολιτική για την υιοθέτηση του Βρετανικού μοντέλου. Έτσι, γεννήθηκε η νέα αντίληψη της 'μαζικής ιδιωτικοποίησης'(mass privatization). Κατά την αντίληψη

αυτή, η ιδιωτικοποίηση των μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων θα γινόταν ταυτόχρονα. Η αντίληψη αυτή αντιλαμβανόταν την ιδιωτικοποίηση σαν την μεταφορά της ιδιοκτησίας πίσω στον ιδιωτικό τομέα. Αυτοί που πίστευαν σε αυτή τη διαδικασία, θεωρούσαν ότι είναι δυνατή η δημιουργία ενός πολιτικά και ηθικά αποδεκτού συστήματος διανομής των μετοχών στο κοινό(μετοχικά δελτία⁷⁵). Η ιδέα αυτή της διανομής και όχι της πώλησης αποδίδεται στους δύο Πολωνούς οικονομολόγους Jan Szomberg και Janus Lewandowski(Sachs, 1993). Τα αρνητικά αποτελέσματα αυτής της διαδικασίας είναι ότι στερεί τον κρατικό προϋπολογισμό από πιθανά έσοδα, ενώ δημιουργεί ‘μη ενεργούς’ ιδιοκτήτες με καμία εμφανή υποχρέωση προς τις επιχειρήσεις ‘τους’. Επιπλέον, μπορεί να παρεμποδίσει τις πωλήσεις σε επιθυμητούς ξένους επενδυτές(Myant, 1993).

Ο Lipton και ο Sachs, βασισμένοι στην παραπάνω ιδέα, δημιούργησαν ένα πρόγραμμα ιδιωτικοποίησης, με βάση το οποίο όλες οι κρατικές επιχειρήσεις θα μεταμορφωθούν σε συμμετοχικές εταιρείες που θα ανήκουν στο Υπουργείο Οικονομικών. Με το νέο σύστημα αλλάζει το νομικό πλαίσιο, και οι επιχειρήσεις θα δρουν υπό τον *εμπορικό κώδικα*⁷⁶ των ιδιωτικών επιχειρήσεων. Έτσι, το Υπουργείο Οικονομικών θα έχει περιορισμένη ισχύ πάνω τους⁷⁷. Μετά το πέρας αυτής της διαδικασίας, θα αρχίσει η δημιουργία των πραγματικών ιδιοκτητών. Πρώτον, ένα ποσοστό γύρω στο 15%(κάτω από 20%) θα δοθεί στους εργαζόμενους της επιχείρησης εντελώς δωρεάν. Αυτό είναι, εκτός από ηθικά, και οικονομικά αποτελεσματικό, αφού θα τους κάνει να καρπώνονται και αυτοί την επιτυχία του εργοστασίου. Δεύτερον, ένα άλλο ποσοστό θα δοθεί στα νοικοκυριά(Sachs, 1993).

Μετά από αρκετή συζήτηση, την άνοιξη του 1991 δημιουργήθηκε το ‘Πρόγραμμα Μαζικής Ιδιωτικοποίησης’(Mass Privatization Program-MPP), το οποίο όμως δεν είχε πραγματοποιηθεί μέχρι το τέλος του 1992. Στόχος του ήταν η ιδιωτικοποίηση 400 μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων. Θα δημιουργούνταν 10 ιδιωτικά επενδυτικά ταμεία, Πολωνικής ιδιοκτησίας αλλά και με διεθνής διοίκηση. Η κάθε μια βιομηχανική επιχείρηση θα έχει τις μετοχές της σε αυτά τα ταμεία. Για κάθε μία από αυτές θα υπάρχει ένα ταμείο το οποίο θα είναι το βασικό της ταμείο. Αυτό θα έχει το 33% των μετοχών της, ενώ το κάθε ένα από τα υπόλοιπα θα έχει το 3%. Κάθε ταμείο θα είναι το βασικό για 40 επιχειρήσεις, ενώ θα έχει μικρά ποσοστά(3%) για κάθε μία από τις υπόλοιπες επιχειρήσεις. Το βασικό ταμείο θα έχει την δυνατότητα να διορίζει το αρχικό συμβούλιο των διευθυντών, ενώ θα έχει το ρόλο ενός ενεργού επενδυτή, παρακολουθώντας την απόδοση της επιχείρησης(Sachs,1993).

⁷⁵ Βλέπε Κεφάλαιο 3, παράγραφος 3.2.4.

⁷⁶ Commercial code: Σύνολο νομικών κανόνων που ρυθμίζουν την εμπορική σχέση των συναλλασσομένων.

⁷⁷ Η διαδικασία αυτή ονομάστηκε commercialization ή corporatization.

Γενικά, ενώ η ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων είναι μία πολύ σημαντική διαδικασία δεν αποτελεί πανάκεια για την σωστή και αποτελεσματική λειτουργία των επιχειρήσεων, όπως έδειξε και το παράδειγμα των πέντε ιδιωτικοποιήσεων με την μέθοδο της ατομικής ιδιωτικοποίησης. Η απλή αλλαγή της ιδιοκτησίας δεν οδηγεί από μόνη της στην βελτίωση του περιορισμού του κόστους, του σχεδιασμού του προϊόντος, του έλεγχου της ποιότητας ή των ικανοτήτων marketing, κάτι βέβαια εντελώς ξένο προς τους διευθυντές των επιχειρήσεων όλων των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης(Wellisz, Iwanek and Bednarski, 1993).

Εξίσου σημαντική με την διαδικασία ιδιωτικοποίησης των κρατικών επιχειρήσεων είναι και η δημιουργία νέου ιδιωτικού τομέα. Στην Πολωνία, η ανάπτυξη της μικρής ιδιωτικής επιχείρησης αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματά της. Ο κύριος λόγος της επιτυχίας είναι η απουσία πολιτικο-οικονομικών φραγμών. Η επιχειρηματική ελευθερία ήταν μεγαλύτερη στην Πολωνία από ότι σε άλλες περιοχές. Οι κανόνες της Πολωνίας για την εγκαθίδρυση ιδιωτικών επιχειρήσεων ήταν πιο φιλελεύθεροι από την, κατά τα άλλα φιλελεύθερη, Δημοκρατία της Τσεχίας. Παρά τα παράπονα για την ταχύτητα της γραφειοκρατίας, οι κανόνες της Πολωνίας διασφάλιζαν μεγαλύτερη οικονομική ελευθερία από αλλού(Winiecki, 2000). Στα τέλη του 1990, για παράδειγμα, το 40% από όλες τις λιανικές διαδικασίες είχε μεταφερθεί σε ιδιώτες. Το πρόβλημα ήταν ότι μέχρι και την περίοδο που εξετάζουμε σε αυτό το Κεφάλαιο(1992), το 90% των νέων ιδιωτικών επιχειρήσεων απασχολούσε μόνο ένα άτομο. Το γεγονός αυτό δεν βοηθούσε στην ανάπτυξη της απασχόλησης, δηλαδή στην μείωση της ανεργίας, η οποία όπως αναφέραμε συνέχιζε να αυξάνεται(Wellisz, Iwanek and Bednarski, 1993, σελ. 179). Ο ρόλος του νέου ιδιωτικού τομέα ήταν πολύ σημαντικός, κυρίως στα επόμενα χρόνια, οπότε θα επανέλθουμε σε αυτόν στο επόμενο Κεφάλαιο.

4.8 Ο Κοινωνικός Ιστός Ασφαλείας

Οι κεντρικά σχεδιαζόμενες οικονομίες της Ανατολικής Ευρώπης είχαν ένα διεισδυτικό σύστημα δημόσιων παροχών που εξασφάλιζε σε όλους βασικές κοινωνικές υπηρεσίες και επιδόματα, όπως ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και παιδεία. Είναι αλήθεια πως η κοινωνική πολιτική ήταν πραγματική, αν και όχι στο βαθμό που εμφανιζόταν στην επίσημη προπαγάνδα του εκάστοτε Κόμματος. Αντίθετα με τις διακηρύξεις του, υπήρχε και ανεργία και ανισότητα ανάμεσα στους πολίτες, αφού τα ‘πρωτοκλασάτα’ μέλη του Κόμματος είχαν μεγαλύτερους μισθούς και πολύ καλύτερη

ιατροφαρμακευτική περίθαλψη από τον υπόλοιπο πληθυσμό. Τα ποσοστά βέβαια της ανεργίας και της ανισότητας ήταν αμελητέα σε σχέση με τα αντίστοιχα των δυτικών οικονομιών(Mikhalev, 2000). Επομένως, με την έναρξη της διαδικασίας της μετάβασης στην Πολωνία, έπρεπε να γίνουν δύο βασικά πράγματα: Πρώτον, η διασφάλιση των κοινωνικών εκείνων ομάδων που ήταν περισσότερο ευάλωτοι, και, δεύτερον, η δημιουργία ενός συστήματος επιδομάτων ανεργίας, το οποίο δεν υπήρχε(Sachs(1993), Kolodko(1999)).

Για το πρώτο, το σημαντικότερο ήταν η διατήρηση των πληρωμών των συντάξεων προς τους γηραιότερους σε επαρκή επίπεδα. Οι συντάξεις προσαρμόστηκαν με βάση τον πληθωρισμό, κι έτσι, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, αυξήθηκαν περισσότερο από ότι οι μισθοί, με αποτέλεσμα να βελτιωθεί η θέση των συνταξιούχων και η αγοραστική τους δύναμη(Sachs, 1993). Το 1991-1992, η γενναιοδωρία των υψηλών συντάξεων⁷⁸ έβγαλε στην σύνταξη όλους τους εργαζόμενους από 55 ετών και πάνω. Με αυτή τη διαδικασία αποζημιώθηκαν οι συνταξιούχοι, οι οποίοι πλήτονταν από τις μεταρρυθμίσεις, και οι επιχειρήσεις δεν αναγκάζονταν να διώχνουν τους λιγότερο παραγωγικούς εργαζόμενους. Αυτό βοήθησε στην αναδιάρθρωση των επιχειρήσεων και στην τόνωση της μικρομεσαίας επιχειρηματικής δραστηριότητας, όπως θα δούμε στο επόμενο Κεφάλαιο(Keane and Prasad, 2003).

Όσον αφορά στο δεύτερο, τα επιδόματα ανεργίας⁷⁹ εγκαθιδρύθηκαν το 1990. Κατά τον Sachs(1993) ήταν αρκετά γενναιοδωρα, τόσο που κάποιος θα προτιμούσε να είναι άνεργος και να εισπράττει το επίδομα ανεργίας, ή να κάνει παράλληλα κάποια περιστασιακή δουλειά στην δεύτερη οικονομία, παρά να δουλεύει. Το γεγονός αυτό, κατά τον Sachs, δικαιολογεί και τα υψηλά ποσοστά ανεργίας της περιόδου.

4.9 Ο Ρόλος της Δύσης

Οι χώρες της Δύσης ήταν υποχρεωμένες να βοηθήσουν τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης στην προσπάθειά τους, και ειδικά η Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτό μπορούν να το κάνουν με το να παρέχουν τους νομικούς, πολιτικούς, οικονομικούς, χρηματοπιστωτικούς και διοικητικούς κατευθυντήριους άξονες πολιτικής για μία οικονομία της αγοράς. Όπως η Πολωνία θα ανοίξει την οικονομία της στην

⁷⁸ Οι συνολικές δημόσιες δαπάνες για συντάξεις ως ποσοστό του Α.Ε.Π. αυξήθηκαν από 8% το 1989-1990 σε 14,8% το 1992(Keane and Prasad, 2003, σελ. 137).

⁷⁹ Το 1992, οι συνολικές κυβερνητικές δαπάνες για τα επιδόματα ανεργίας ως ποσοστό του Α.Ε.Π. ήταν 1,7%(Keane and Prasad, 2003, σελ. 139).

Δύση, έτσι και η Δύση πρέπει να ανοίξει την οικονομία της στην Πολωνία(Sachs, 1993). Γεωστρατηγικής σημασίας ήταν ο προσανατολισμός του εμπορίου της Πολωνίας από τις χώρες της COMECON στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. και της Ευρωπαϊκής Ένωσης(Slay, 2000).

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η Πολωνία αντιμετώπιζε σημαντικά χρέη⁸⁰ προς διεθνείς οργανισμούς, τα οποία υπολογίζονταν περίπου στα \$45 δισ. Αφού λοιπόν πήρε ένα δάνειο από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και ένα δάνειο \$1δισ. για σταθεροποίηση του zloty, ζήτησε από τους οργανισμούς που είχε τα χρέη να κάνουν έναν διακανονισμό σημαντικής μείωσης, από την στιγμή που δεν είχε την δυνατότητα να τους ξεχρεώσει(Sachs, 1993). Οι οργανισμοί αυτοί ήταν η *Λέσχη του Παρισιού*⁸¹ και η *Λέσχη του Λονδίνου*⁸². Μετά από πολλές διαπραγματεύσεις, η Πολωνία κατάφερε τον Απρίλιο του 1991 να υπογράψει μία συμφωνία μείωσης του χρέους της με την Λέσχη του Παρισιού. Της χαρίστηκαν το μισό χρέος(\$15 δισ.) με τον όρο να συνεχίσει το οικονομικό πρόγραμμα που άρχισε το 1990(Slay, 2000). Σημαντικό ρόλο σε αυτό το αποτέλεσμα έπαιξε η υπενθύμιση που έκανε η Πολωνία στην Δυτική Γερμανία, ότι και αυτή το 1953 ζήτησε και πέτυχε τεράστια μείωση των χρεών της από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου(Sachs, 1993, σελ. 104).

Οι διαπραγματεύσεις με την Λέσχη του Λονδίνου συνεχίστηκαν, και παρόμοια συμφωνία υπογράφηκε το Μάρτιο του 1994, με μείωση των χρεών κατά 45%(περίπου \$13 δισ.).

4.10 Συμπεράσματα

Τα συμπεράσματα γύρω από την πρώτη φάση της μετάβασης της Πολωνίας, που την χαρακτηρίζει το Σχέδιο Balcerowicz είναι αρκετά αντίθετα μεταξύ των οικονομολόγων. Ο Slay(2000), πιστεύει ότι τα κόστη ήταν περισσότερα από τα οφέλη. Κατά την γνώμη του, η θύελλα του Νεο-Σουμπετεριανού όρου της δημιουργικής καταστροφής ήταν περισσότερο καταστροφή παρά δημιουργία, αφού υπήρχε μείωση του Α.Ε.Π.. Εντούτοις, πιστεύει ότι ένα πολύ σημαντικό επίτευγμα ήταν η 'τοποθέτηση σωστών τιμών'⁸³. Με την άρση των χαλαρών εισοδηματικών περιορισμών των

⁸⁰ Βλέπε Κεφάλαιο 2, παράγραφος 2.4.

⁸¹ Paris Club: Άτυπη ομάδα κρατών(ΗΠΑ, Ιαπωνία, Γερμανία, Αγγλία, Γαλλία, Καναδάς, Ολλανδία, Σουηδία και Βέλγιο) που συνέρχεται 'ad hoc'(=για το σκοπό αυτό και μόνο) για να συζητήσει τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν, από κοινού, σε περίπτωση αδυναμίας μιας χώρας να εξοφλήσει εμπροθέσμως τις διεθνείς υποχρεώσεις της.

⁸² London Club: Όμιλος τραπεζών για την παρακολούθηση των δανείων των αναπτυσσόμενων χωρών.

⁸³ Βλέπε Κεφάλαιο 3, παράγραφος 3.1.4.

επιχειρήσεων, μέσω της εισαγωγής και διατήρησης του προγράμματος μακροοικονομικής σταθεροποίησης και της φιλελευθεροποίησης των τιμών, το ξένο εμπόριο και η εμπορική δραστηριότητα βοήθησαν στην αναδιάρθρωση των επιχειρήσεων. Από αυτή την οπτική γωνία, η πολωνική μετάβαση ήταν συμβατή με το Washington Consensus, δεν ήταν όμως από την μεριά της ιδιωτικοποίησης.

Κατά τον Myant(1993), όλο το βάρος έπεσε στο πρόγραμμα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, ενώ το κοινωνικό κόστος δεν ήταν αντικείμενο ανησυχίας. Τα αποτελέσματα των πρώτων έξι μηνών του 1990 -απρόσμενα βαθιά ύφεση με μερικές επιτυχίες στον πληθωρισμό και τον κρατικό προϋπολογισμό- δημιούργησαν συζητήσεις γύρω από την συνεχιζόμενη οικονομική πολιτική. Οι τρεις πιθανότητες που προέκυψαν ήταν η συνέχιση της ίδιας πολιτικής, η αλλαγή προς μια πολιτική καταπολέμησης της ύφεσης με σημαντική ενίσχυση της ύφεσης, και η ανάρρωση από την μεριά της προσφοράς, δίνοντας σημασία σε συστημικές αλλαγές με ταυτόχρονη προσοχή στον πληθωρισμό. Αν και η τρίτη ήταν η καλύτερη, παρουσιάστηκε ως πολύ αργή, και η απόφαση ήταν για ελεγχόμενη χαλάρωση της δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής. Τελικά η κυβέρνηση παρασύρθηκε σε μία μίξη των παραπάνω τριών πιθανοτήτων, με αποτέλεσμα μέχρι το τέλος του 1991 να μην παρθούν ουσιαστικές πολιτικές. Οι τιμές αυξήθηκαν πολύ περισσότερο από ότι προβλεπόταν, και συνέχισαν να αυξάνονται μέχρι το τέλος του 1992. Η άποψή του είναι ότι η μη παρεμβατική στρατηγική στην μετάβαση προς μια οικονομία της αγοράς ευθύνεται για την αύξηση των τιμών. Η φιλελευθεροποίηση των τιμών και η περιοριστική μακροοικονομική πολιτική χαμήλωσαν τον βηματισμό της μετάβασης(1993, σελ. 266). Για την πολιτική της φιλελευθεροποίησης του εμπορίου και της εσωτερικής μετατρεψιμότητας του νομίσματος πιστεύει ότι άφησε την χώρα σε παράλυση από τα αποτελέσματα της βαθιάς ύφεσης, με μόνη λύση την υποτίμηση και τον περιορισμό της εγχώριας ζήτησης για την συγκράτηση των εισαγωγών(1993, σελ. 268).

Από ότι μπορούμε να συμπεράνουμε, ο Myant ήταν κάθετα αντίθετος με το Σχέδιο Balcerowicz. Στο ίδιο μήκος κύματος, αλλά με την εντελώς αντίθετη άποψη, κινείται ο Sachs(1993). Ο Sachs δεν βρίσκει κανένα αρνητικό στην όλη διαδικασία. Θεωρεί ότι η διαδικασία της σταθεροποίησης και της φιλελευθεροποίησης ήταν απόλυτα επιτυχημένες και ότι η οικονομία λειτουργεί τέλεια στα πλαίσια της αγοράς, ενώ το μέλλον δεν δείχνει κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα ως προς τον πληθωρισμό. Ακόμη και το 13,6% ανεργία το 1992 το εμφανίζει πλασματικό, αφού υποστηρίζει ότι το ένα τρίτο τουλάχιστον αυτού του ποσοστού είναι ανεργία που δεν υφίσταται⁸⁴. Επιπλέον, ακόμα και η υπόθεση

⁸⁴ Οι άνθρωποι που καταλογίζονται ως άνεργοι εργάζονται στην δεύτερη οικονομία.

ότι η πραγματική ανεργία βρίσκεται στο 8,9%, δεν φαίνεται να τον ανησυχεί. Το μόνο σημείο που δεν βρίσκει θετικό, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους, είναι η μη προώθηση της μαζικής ιδιωτικοποίησης των μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων. Η στάση του αυτή εξηγείται από το ότι είναι κατά πολύ υπεύθυνος για την δημιουργία του προγράμματος που ακολούθησε η Πολωνία.

Κατά τους Wellisz, Kierzkowski και Okolski(1993), το Σχέδιο Balcerowicz ήταν σε γενικές γραμμές μια επιτυχία. Η γνώμη τους είναι ότι για την μη εμπιστοσύνη που έδειξε ο λαός κατά την εφαρμογή του ευθύνονταν αποκλειστικά οι υψηλές προσδοκίες που είχαν δημιουργήσει στον λαό οι εμπνευστές του. Παραδέχονται ότι δημιουργήθηκαν αρκετά προβλήματα, αλλά πιστεύουν ότι μπροστά στις παγίδες που θα μπορούσε να κρύψει μία τέτοια καινούρια διαδικασία, το πηλίκο είναι θετικό. Τέλος, εντοπίζουν το πρόβλημα στις δομικές(θεσμικές) αλλαγές, και πιστεύουν ότι ο χαμηλός ρυθμός των δομικών αλλαγών είναι ο μερικός υπεύθυνος για την αυξανόμενη αποξένωση μεγάλου μέρους του πληθυσμού. Θεωρούν ότι οι οικονομολόγοι και οι δημιουργοί της πολιτικής έχουν υποτιμήσει τα δομικά θέματα.

Γενικά βλέπουμε ότι οι απόψεις ποικίλλουν γύρω από το θέμα, και είναι δύσκολο να βγάλουμε καθαρά συμπεράσματα. Είναι αλήθεια πως αυτά τα δομικά και θεσμικά θέματα, τα οποία παραμελήθηκαν κατά την πρώτη φάση της μετάβασης, επικαλούνται οι περισσότεροι οικονομολόγοι οι οποίοι κατακρίνουν το Σχέδιο Balcerowicz. Ένας από αυτούς είναι και ο μετέπειτα Υπουργός Οικονομικών της Πολωνίας(1994-1997), Grzegorz Kolodko, ο οποίος ακολούθησε μία διαφορετική οικονομική πολιτική, η οποία είχε πολλά θετικά αποτελέσματα. Αυτό είναι και το περιεχόμενο του επόμενου Κεφαλαίου. Η παρακάτω φράση του Kolodko⁸⁵ θα μας βοηθήσει να πάρουμε μια ιδέα από τις απόψεις του, πριν τις αναλύσουμε στο Κεφάλαιο που ακολουθεί: “The stabilization policy of the first post-Communist government led to the deepest recession in post-war Poland, and at the same time to the deepest recession in the European Community with inflation stabilized at the highest level in Europe in 1990”(Myant, 1993, σελ. 91).

⁸⁵ Η φράση αυτή υπάρχει στο Kolodko, G. (1991b), ‘Inflacja i stabilizacja’, in Kolodko (ed.), *Polityka Finansowa Stabilizacja Transformacja*, Warsaw: Instytut Finansow, p.15-16.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Π Ε Μ Π Τ Ο

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΦΑΣΗ 1993-1997

5.1 Εισαγωγή

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει στο τέλος του προηγούμενου κεφαλαίου, από τα μέσα του 1991 πραγματοποιήθηκε χαλάρωση των περιοριστικών πολιτικών(Myant, 1993). Ίσως και οι ίδιοι να κατάλαβαν ότι η διαδικασία της ‘θεραπείας σοκ’ δεν βοηθούσε ιδιαίτερα. Την χρονική περίοδο που θα εξετάσουμε σε αυτό το κεφάλαιο, και ειδικά την περίοδο 1994-1997, η οικονομική επίδοση της Πολωνίας μπορεί να χαρακτηριστεί αξιοθαύμαστη(Kolodko, 1999). Παρουσιάστηκε μεγέθυνση του Α.Ε.Π., ταυτόχρονη μείωση του πληθωρισμού και της ανεργίας, δημοσιονομική ισορροπία, αναδιάρθρωση της παραγωγικής ικανότητας⁸⁶, ανάπτυξη ιδιωτικού τομέα και εγκαθίδρυση βασικών θεσμών, απαραίτητων για την ορθή λειτουργία του συστήματος. Κατά τον Kolodko, η αξιοθαύμαστη αυτή οικονομική επίδοση της Πολωνίας δεν ήταν αποτέλεσμα της ‘θεραπείας σοκ’, αλλά αποτέλεσμα της αλλαγής πολιτικής κατά την περίοδο που εξετάζουμε. Η έλλειψη εμπειρίας των ειδικών της πρώτης περιόδου τους έκανε να υιοθετήσουν περιοριστικές πολιτικές, οι οποίες κατέστρεψαν τους στόχους του προγράμματος σταθεροποίησης και συρρίκνωσαν την ζήτηση. Κατά την γνώμη του, η πιο σωστή αντιμετώπιση θα ήταν ισχυρότερη μεγέθυνση προσανατολισμένη στις εξαγωγές και επιπρόσθετες εισροές άμεσων ξένων επενδύσεων⁸⁷, αλλά η διαδικασία αυτή θυμίζει κρατικό παρεμβατισμό, ο οποίος, όπως έχουμε ήδη αναφέρει στην αρχή του προηγούμενου κεφαλαίου, πολεμήθηκε στα πρώτα στάδια της μετάβασης(Lavigne, 2000). Τα παραπάνω στοιχεία φαίνονται στον Πίνακα 5.1(Keane and Prasad, 2003,σελ. 123), και θα αναλυθούν εκτενέστερα στην συνέχεια του κεφαλαίου.

⁸⁶ Για εργοστάσια: Το ύψος της παραγωγής που μπορεί να επιτευχθεί με βάση την τεχνική υποδομή, τον μηχανικό εξοπλισμό, τον αριθμό των απασχολούμενων, κλπ. Γενικά σημαίνει το σύνολο των προσφερόμενων υπηρεσιών σε σχέση με τις ανάγκες της αγοράς.

⁸⁷ Τέτοιες εισροές πραγματοποιήθηκαν μόνο αργότερα, την περίοδο του Kolodko(Lavigne, 2000, σελ. 477).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1

Selected macroeconomic indicators for Poland (annual percentage changes, unless indicated otherwise)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Real GDP	0.3	-11.4	-7.0	2.6	3.8	5.2	7.0	6.1	6.9	4.8
Consumer price index	251.1	585.8	70.3	43.0	35.3	32.2	27.8	19.9	14.9	11.8
(annual average)										
Employment (end-year)	-0.8	-6.2	-3.9	-3.1	-1.7	1.1	0.3	3.5	1.3	1.4
Unemployment rate (%) (end-year)	0.1	6.1	11.8	14.3	16.4	16.0	14.9	13.2	8.6	10.5
Levels of real GDP in 1999 (1989 = 100) for selected transition economies										
Poland		122				Czech Republic				95
Slovenia		109				Albania				95
Slovak Republic		100				Uzbekistan				94
Hungary		99				Belarus				80

Note: Dashes indicate data are not available.

Sources: IMF (1994) and EBRD Transition Report (various years).

Η νέα στρατηγική του Kolodko για την Πολωνία αντικατοπτριζόταν σε ένα διευρυμένο πακέτο μεσο-μακροπρόθεσμων οικονομικών πολιτικών που είχε ως στόχο την εγκαθίδρυση μιας σύγχρονης και ανοικτής οικονομίας της αγοράς. Η μεταρρύθμιση της διακυβέρνησης, η μεταρρύθμιση των θεσμών μέσω συνεργασίας του κράτους με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, η προώθηση των επενδύσεων, η καλύτερη διασφάλιση των συναλλαγών, η χαμηλότερη και δικαιότερη φορολογία, η δραστική μεταρρύθμιση του συστήματος συντάξεων και πρόνοιας, η νομισματική χαλάρωση, η προώθηση ενός αντιπληθωριστικού κοινωνικού πακέτου για μισθούς, η δημιουργία βιομηχανικής και αγροτικής πολιτικής, η μεγαλύτερη ελευθερία του εμπορίου και η προώθηση των άμεσων ξένων επενδύσεων είναι μόνο λίγες από τις πολιτικές που ακολουθήθηκαν.

5.2 Ο Kolodko, το Washington Consensus⁸⁸ και η Αλλαγή Πολιτικής

Στόχος των χωρών υπό μετάβαση ήταν η εύρεση ενός μονοπατιού που θα οδηγούσε στην διατηρήσιμη ανάπτυξη. Η αρχική υπόθεση ήταν ότι η επίτευξη αυτού του σκοπού θα ερχόταν μέσα από την μεταφορά των περιουσιακών δικαιωμάτων από τον κρατικό τομέα στους ιδιώτες, και από την αλλαγή του μηχανισμού κατανομής των πόρων από το κράτος στην ελεύθερη αγορά. Δυστυχώς, η υπόθεση δεν πραγματοποιήθηκε, από την στιγμή που όλες οι υπό μετάβαση χώρες της Ανατολικής Ευρώπης στην αρχή της διαδικασίας της μετάβασης βίωσαν τεράστια ύφεση, με πολλές διαφορές βέβαια από χώρα σε χώρα. Κατά τον Kolodko(1999, σελ. 234), αιτία αυτών των μη επιθυμητών αποτελεσμάτων ήταν και η κληρονομιά του προηγούμενου καθεστώτος, αλλά κυρίως οι λανθασμένες πολιτικές που πάρθηκαν τα πρώτα χρόνια της μετάβασης. Πιστεύει ότι ο λόγος που συνέβη αυτό ήταν η λάθος εκτίμηση από τους ασκούντες την πολιτική κατά την πρώτη περίοδο της κληρονομιάς του προηγούμενου καθεστώτος, και γι' αυτό οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν στην ουσία πάρθηκαν από άλλα γεγονότα(δομική προσαρμογή των αναπτυσσόμενων χωρών, κυρίως των πακέτων σταθεροποίησης της Λατινικής Αμερικής την δεκαετία του 1980)(Lavigne, 2000).

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει στο προηγούμενο Κεφάλαιο, οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν σχεδιάστηκαν σε συνεργασία με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και βασιζόνταν στο Washington Consensus. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Winiacki(2000, σελ. 505), η 'Αγία Τριάδα' του Washington Consensus, άρα και της διαδικασίας της μετάβασης, είναι το τρίπτυχο φιλελευθεροποίηση, σταθεροποίηση, ιδιωτικοποίηση. Αυτό όμως δεν συμπεριλαμβάνει κάποια απαραίτητα στοιχεία: τον σχεδιασμό των θεσμών, την ανάπτυξη της *εταιρικής διακυβέρνησης*⁸⁹ του κρατικού τομέα πριν από την διαδικασία της ιδιωτικοποίησης, και τον επαναπροσδιορισμό του ρόλου του κράτους⁹⁰, αντί της απόσυρσής του από την οικονομική δραστηριότητα. Ο Kolodko, με τις πολιτικές που ακολούθησε στην Πολωνία την περίοδο 1994-1997, έκανε την αρχή για την δημιουργία ενός post Washington Consensus, το οποίο δεν αναφέρει μόνο την ανάγκη φιλελεύθερων αγορών και ανοιχτών οικονομιών, αλλά τονίζει το νέο ρόλο του κράτους, την βασική έννοια των οργανισμών της αγοράς και τις θεσμικές συνδέσεις μεταξύ τους, καθώς και την ανάγκη για περισσότερο δίκαιη μεγέθυνση(Kolodko, 1999).

⁸⁸ Βλέπε Κεφάλαιο 4, παράγραφος 4.4.

⁸⁹ Θέσπιση αρχών και κανόνων για την συνετή, χρηστή και διαφανή διοίκηση των μεγάλων κυρίως επιχειρήσεων που επηρεάζουν την οικονομία μιας χώρας.

⁹⁰ Για μια εκτενή αναφορά, βλέπε Σακελλαρόπουλος(1999).

Η ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων είναι από την φύση της μία μακροχρόνια πολιτική αλλαγή και δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί γρήγορα όπως επιτάσσει το Washington Consensus. Ακόμα και αν υπάρχει μια δέσμευση για γρήγορη ιδιωτικοποίηση, αυτό δεν είναι εφικτό για τεχνικούς και πολιτικούς λόγους. Υπάρχουν ακόμη τα θέματα του σχεδιασμού, της διανομής του κόστους και του οφέλους και η αποτελεσματική εφαρμογή της εταιρικής διακυβέρνησης (Stiglitz, 2002). Η μερική αποτυχία του Washington Consensus όσον αφορά στις οικονομίες υπό μετάβαση, σχετίζεται με την μη κατανόηση της σημασίας της εγκαθίδρυσης των απαραίτητων θεσμών για την έναρξη της διαδικασίας της οικονομικής μεγέθυνσης, ακόμα και αν βασικά χαρακτηριστικά της οικονομίας της αγοράς βρίσκονται σε τάξη (Kolodko, 1999). Είναι αλήθεια πως ελάχιστοι δυτικοί οικονομολόγοι κατανοούν τις θεσμικές προϋποθέσεις που είναι απαραίτητες για την δημιουργία αποτελεσματικών αγορών, από την στιγμή που τις παίρνουν ως δεδομένες. Αυτοί όμως οι πολιτικοί και οικονομικοί θεσμοί θα παρέχουν χαμηλό συναλλακτικό κόστος και δεσμεύσεις για πίστωση, απαραίτητα στοιχεία για την αποτελεσματικότητα των αγορών και την οικονομική μεγέθυνση (North, 1997). Η άποψη που επικρατούσε, λανθασμένη φυσικά, ήταν ότι οι θεσμοί, αν δεν είχαν εμφανιστεί αυτόματα, θα εμφανίζονταν αμέσως μετά τα μέτρα φιλελευθεροποίησης των τιμών και μακροοικονομικής σταθεροποίησης, πράγμα βέβαια που δεν έγινε (Myant (1993), North (1997), Kolodko (1999), Lavigne (2000), Stiglitz (2002)). Η έλλειψη κατάλληλων κανονισμών των αναδύομενων αγορών κεφαλαίου και η έλλειψη οργανισμών κλειδιά, όπως οι *τράπεζες επενδύσεων*⁹¹, το χρηματιστήριο αξιών, και μια επιτροπή ελέγχου, κατά την έναρξη της διαδικασίας της μετάβασης, προκάλεσαν παραμορφώσεις που δεν μπορούσαν να ξεπεραστούν με την φιλελευθεροποίηση. Κατά τον Kolodko, η φιλελευθεροποίηση και η ιδιωτικοποίηση θα έπρεπε να γίνουν με ταχύτητα συμβατή με την ανάπτυξη του ανθρωπίνου κεφαλαίου (Kolodko, 1999).

Ο Kolodko, στην κυριολεξία δημιούργησε μία νέα πολιτική. Όταν αυτές οι πολιτικές εφαρμόστηκαν στην Πολωνία ήταν αρκετά αμφιλεγόμενες, από την στιγμή που ήταν επί της ουσίας αντίθετες με το Washington Consensus, και ειδικότερα με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Τα θετικά όμως αποτελέσματά τους, καθώς και τα μετέπειτα μαθήματα από την κρίση στην Νοτιοανατολική Ασία⁹², δημιούργησαν ένα θετικό κλίμα στους ακαδημαϊκούς κύκλους για την δημιουργία ενός Post Washington Consensus. Ένθερμος υποστηρικτής αυτής της κίνησης ο Joseph Stiglitz, ο οποίος

⁹¹ Συνήθως ασχολείται με την αναδοχή νέων εκδόσεων, την παροχή μακροπρόθεσμων δανείων, την παροχή συμβουλών για εξαγορές και ιδιωτικοποιήσεις και σε άλλες ευρύτερες επενδυτικές δραστηριότητες.

⁹² “I believe that capital account liberalization was the single most important factor leading to the crisis” (Stiglitz, 2002, σελ. 89).

παραιτήθηκε από την θέση του στην Παγκόσμια Τράπεζα τον Νοέμβριο του 1999(Lavigne, 2000). Ακόμα και οι ‘αντίπαλοι’ της εταιρικής διακυβέρνησης πείσθηκαν ότι είναι τουλάχιστον το ίδιο σημαντική με την φιλελευθεροποίηση και την ιδιωτικοποίηση(Kolodko, 1999, σελ. 243).

5.2.1 Η Πολιτική Οικονομία του Washington Consensus

Ο Kolodko τονίζει ιδιαίτερα τη σύγχυση μεταξύ μέσων και στόχων πολιτικής που επικρατούσε στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Κατά την γνώμη του, ο στόχος των πολιτικών για τις οικονομίες σε μετάβαση θα έπρεπε να ήταν η διατηρήσιμη ανάπτυξη και η επίτευξη ενός ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, έβλεπε τα μέσα που πίστευε ότι ήταν απαραίτητα ως στόχους. Για παράδειγμα, η ραγδαία φιλελευθεροποίηση των τιμών και η ταχύτατη ιδιωτικοποίηση παρουσιάζονταν ως στόχοι οικονομικής πολιτικής. Με τα μέσα οικονομικής πολιτικής να γίνονται στόχοι, οι στόχοι, και ταυτόχρονα τα αποτελέσματα των πολιτικών αυτών στην πραγματική οικονομία, έμεναν απροσδιόριστα(Kolodko, 1999, σελ. 245).

Τα λάθη αυτών που δημιουργούν και ασκούν πολιτική δεν είναι κάτι το ασυνήθιστο. Λάθη μπορούν να γίνουν λόγω έλλειψης εμπειρίας ή λόγω έλλειψης ορθής γνώσης. Εκτός από αυτά όμως, λάθη γίνονται λόγω ακολούθησης μιας συγκεκριμένης ιδεολογίας, που βασίζεται σε ‘θεωρητική σχολή’ ή σε πολιτικο-οικονομικά λόμπι. Κατά τον Kolodko, κάτι τέτοιο συμβαίνει με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, του οποίου οι απόψεις σε ορισμένες περιπτώσεις ξεπερνούν την ‘τεχνοκρατική’ σφαίρα, από την στιγμή που τα αποτελέσματα έχουν σοβαρές επιπτώσεις για συγκεκριμένες περιοχές. Έτσι εξηγείται και η συνέχιση λανθασμένων πολιτικών σε περιοχές όπου από νωρίς αντιλήφθηκαν την μη ορθότητά τους⁹³. Σε αυτή την κατάσταση οδήγησε η σύγχυση μεταξύ μέσων και στόχων οικονομικής πολιτικής. Η οικονομική πολιτική δεν πρέπει να κρίνεται από την ταχύτητα της ιδιωτικοποίησης, αλλά από την αποτελεσματικότητά της(Kolodko, 1999). Αντίθετα, για το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο πρωτεύον ζήτημα ήταν η ιδιωτικοποίηση να γίνει όσο το δυνατόν πιο γρήγορα. Ο τρόπος που θα γινόταν η ιδιωτικοποίηση ήταν δευτέρας σημασίας θέμα(Stiglitz, 2002). Όπως όμως έχουμε ήδη αναφέρει στο προηγούμενο Κεφάλαιο, η ιδιωτικοποίηση δεν αποτελεί πανάκεια. Η επιμονή για ραγδαία ιδιωτικοποίηση προερχόταν από κάποια οικονομικά λόμπι και τους πολιτικούς

⁹³ Για παράδειγμα, Πολωνία 1989-1992, Τσεχία 1993-1996, Ρωσία 1994-1998, Αλβανία 1995-1997(Kolodko, 1999, σελ. 246), και η αντιμετώπιση της κρίσης στην Νοτιοανατολική Ασία, όπου στην ουσία το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο συνέχισε τις ίδιες πολιτικές κατά την διάρκεια της κρίσης(Stiglitz, 2002).

τους συμμάχους. Η γρήγορη ιδιωτικοποίηση θα ήταν και φτηνή, επομένως τα οικονομικά αυτά λόμπι θα αγόραζαν φτηνά τις κρατικές επιχειρήσεις(Kolodko, 1999), όπως έγινε στην Ρωσία(Stiglitz, 2002).

Η μόνη εν μέρει ηλιαχτίδα φωτός του Washington Consensus είναι η Παγκόσμια Τράπεζα. Μέσα στα άμεσα ενδιαφέροντά της είναι η επίτευξη διατηρήσιμης ανάπτυξης, η βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης, η διανομή του εισοδήματος και η προστασία του περιβάλλοντος(Kolodko, 1999). Δεν πρέπει να αμελούμε ότι η κύρια άποψη που εκφράζει το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο είναι αυτή του Υπουργείου Οικονομικών των Η.Π.Α.(Stiglitz, 2002).

5.2.2 Η Εναλλακτική Πρόταση του Kolodko

Μετά την απόρριψη του Washington Consensus, ο Kolodko επιχειρεί την δημιουργία ενός post Washington Consensus. Γι' αυτό το σκοπό, παραθέτει δώδεκα βασικά σημεία πολιτικής:

- 1) Η δημιουργία θεσμών με ενεργό ρόλο της κυβέρνησης.
- 2) Η ποιότητα της κυβερνητικής πολιτικής μέσω αναδιάρθρωσης του δημοσιοοικονομικού συστήματος και αλλαγής των μέσων και των στόχων των πολιτικών. Συγκεκριμένα, οι δημοσιονομικές μεταφορές(fiscal transfers) πρέπει να κατευθυνθούν από τους μη ανταγωνιστικούς τομείς προς την εγκαθίδρυση επίσημων θεσμών και ανεπίσημων περιορισμών⁹⁴, την επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο και την υποδομή.
- 3) Η εγκαθίδρυση των θεσμών είναι εκ φύσεως μία σταδιακή διαδικασία, γι' αυτό και θα πρέπει να σχεδιαστεί με πολύ προσοχή.
- 4) Η μη δημιουργία, από την κυβέρνηση, των απαραίτητων θεσμών θα οδηγήσει στην δημιουργία ανεπίσημων θεσμών και διασυνδέσεων μεταξύ τους, που μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την διαφθορά και το οργανωμένο έγκλημα.
- 5) Η μεταμόρφωση του νομικού συστήματος στην υπηρεσία της οικονομίας της αγοράς. Απαραίτητη η εγκαθίδρυση και ανάπτυξη νέων εμπορικών και φορολογικών νόμων, η εγκαθίδρυση κανονισμών στην αγορά κεφαλαίου, η προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων, η εγκαθίδρυση ανταγωνισμού και αντιμονοπωλιακών κανόνων, η επίβλεψη των τραπεζών, η προστασία του καταναλωτή, η προστασία του περιβάλλοντος. Όλα αυτά είναι πιο σημαντικά από την ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων.
- 6) Η αποκέντρωση της κυβέρνησης με την ενίσχυση της τοπικής αυτοδιοίκησης.

⁹⁴ Βλέπε Κεφάλαιο 3, παράγραφος 3.3.

- 7) Η ενίσχυση της ανάπτυξης των μη κυβερνητικών οργανώσεων(NGOs), οι οποίες πρέπει να λειτουργούν ανάμεσα στο κράτος και τις επιχειρήσεις, και να αποτελούν τον τρίτο πυλώνα μιας σύγχρονης οικονομίας της αγοράς.
- 8) Η σημασία της εισοδηματικής πολιτικής και της δίκαιης μεγέθυνσης κατά την διαδικασία της μετάβασης. Το κράτος οφείλει να παίζει έναν ενεργό ρόλο μέσω δημοσιονομικής και κοινωνικής πολιτικής.
- 9) Να δοθεί μεγάλη προσοχή στον τρόπο που θα γίνει η φιλελευθεροποίηση των ροών κεφαλαίου. Ο τρόπος που αυτή πραγματοποιήθηκε στις χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας ήταν η αιτία που τις έριξε στην κρίση. Θα πρέπει να γίνει αφού δημιουργηθούν και αναπτυχθούν οι θεσμοί, και αφού η οικονομία περάσει σε περίοδο σταθερότητας.
- 10) Οι διεθνείς οργανισμοί, και ειδικά η *Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης*⁹⁵, πρέπει να βοηθήσει στην επίτευξη περιφερειακής ολοκλήρωσης και συνεργασίας.
- 11) Πολύ χρήσιμη θα ήταν η αλλαγή των θέσεων του Washington Consensus και συγκεκριμένα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.
- 12) Για τις χώρες υπό μετάβαση, η διαδικασία της μάθησης από την πράξη θα διαρκέσει πολύ ακόμα. Είναι σημαντική η δημιουργία ενός post Washington Consensus με την συμμετοχή του Ο.Ο.Σ.Α., της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Αναδιάρθρωσης και Ανάπτυξης, της *Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας*⁹⁶, του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου και άλλων διεθνών οργανισμών καθώς και διεθνών μη κυβερνητικών οργανώσεων.
(Kolodko, 1999, σελ. 254-259)

5.3 Μακροοικονομικές Εξελίξεις

Στα τέλη του 1997, η Πολωνία αποτελούσε μία από τις σημαντικότερες αναδυόμενες αγορές και μία ταχέα αναπτυσσόμενη οικονομία, όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 5.1, με ποσοστό μεγέθυνσης του Α.Ε.Π. να φτάνει το 7% το 1995 και το 1997. Ταυτόχρονα, το ποσοστό μεγέθυνσης του Α.Ε.Π. την

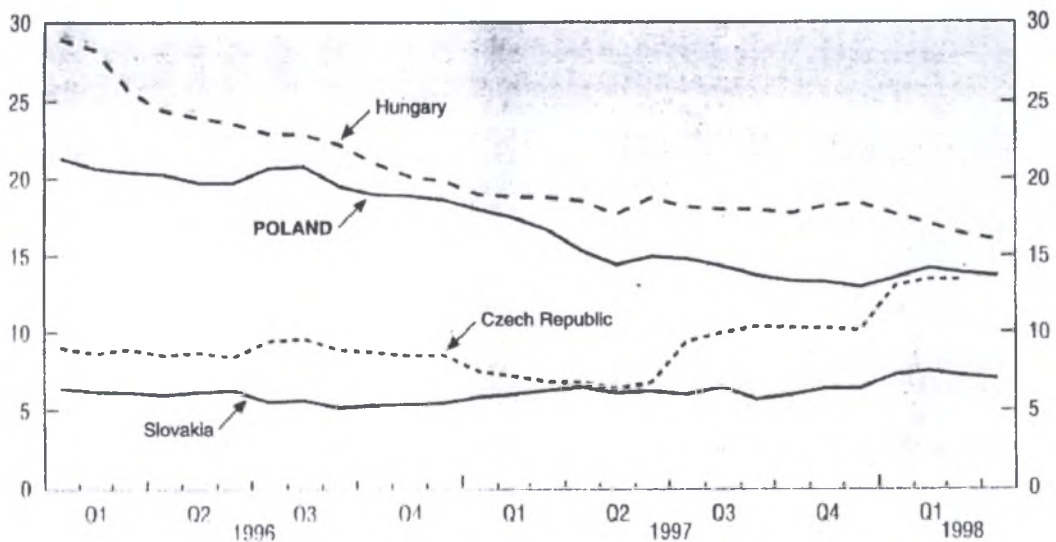
⁹⁵ EBRD: Ιδρύθηκε το 1990 με σκοπό να βοηθήσει κυρίως την οικονομική ανάπτυξη της Ανατολικής Ευρώπης και να συμβάλει στην οικονομική ολοκλήρωση.

⁹⁶ ILO: Ιδρύθηκε το 1919 από την Κοινωνία των Εθνών και συνεχίζει σήμερα υπό την αιγίδα του Ο.Η.Ε.. Λειτουργεί ως όργανο πληροφόρησης και καθορίζει θεσμούς και πρότυπα που είναι γνωστά ως συνθήκες τις οποίες καλούνται να προσυπογράψουν και να προσχωρήσουν τα κράτη-μέλη.

περίοδο 1992-1997 ήταν το μεγαλύτερο στην Ευρώπη(35,5%)(Slay, 2000, σελ. 54). Από τον ίδιο πίνακα παρατηρούμε ότι ο πληθωρισμός μειωνόταν από το 1991, αν και γενικά η Πολωνία είχε υψηλότερο πληθωρισμό από άλλες μεταβατικές οικονομίες. Εντούτοις κατάφερε να μειώσει κατά πολύ τον πληθωρισμό της, αφού το 1997 έφτασε στο 14,9%(από 32,2% το 1994). Αυτό φαίνεται καθαρά από το Σχήμα 5.1(OECD, 1998, σελ. 18), όπου το πρώτο πια τετράμηνο του 1998, η Πολωνία είχε πληθωρισμό μικρότερο της Ουγγαρίας και περίπου ίσο με την Τσεχία, πρώτο μέλημα της οποίας κατά την διάρκεια της μετάβασης ήταν η μείωση του πληθωρισμού, αφού ακολούθησε πιστά τις εντολές του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου(Stiglitz, 2002).

ΣΧΗΜΑ 5.1

Πληθωρισμός: Διεθνής Σύγκριση

Source: OECD.

Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να αναφέρουμε ότι η διατήρηση του πληθωρισμού στην Πολωνία σε υψηλά επίπεδα κατά τα πρώτα κρίσιμα χρόνια της μετάβασης ήταν μία συνειδητή επιλογή. Έγινε αντιληπτό ότι η ‘θεραπεία σοκ’ ήταν κατάλληλη για την άρση του υπερπληθωρισμού αλλά ακατάλληλη για κοινωνική αλλαγή. Επομένως, οι υπεύθυνοι δεν έθεσαν ως πρώτο στόχο την μείωση του πληθωρισμού από άλλα μακροοικονομικά θέματα. Στην ουσία, μετά το 1992, απέρριψαν τις προτάσεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Αντίθετα, η Τσεχία, υπό τις υποδείξεις του Διεθνούς

Νομισματικού Ταμείου, πίεσε τον πληθωρισμό στο 10% τα πρώτα χρόνια της μετάβασης, με αποτέλεσμα την οικονομική στασιμότητα (Stiglitz, 2002).

Μια εξέταση από την πλευρά της ζήτησης, όπως φαίνεται στον Πίνακα 5.2 (OECD, 1998, σελ. 16), μας δείχνει ότι η μεγέθυνση επηρεάστηκε από την αύξηση της εγχώριας απορρόφησης. Η επενδυτική άνθηση που ξεκίνησε το 1994 συνεχίστηκε με αύξοντα ρυθμό μέχρι το 1997, λόγω των αυξανόμενων εισροών των άμεσων ξένων επενδύσεων. Αυτό οδήγησε σε αύξηση των κερδών των ιδιωτικών επιχειρήσεων. Αντίθετα, οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (gross fixed capital formation) παρέμειναν συγκριτικά χαμηλές στην Πολωνία, με ποσοστό 21% του Α.Ε.Π. το 1997. Η κατανάλωση αυξήθηκε κατά πολύ το 1996 και συνέχισε να αυξάνεται το 1997. Αυτό έγινε λόγω της αύξησης των πραγματικών μισθών, η οποία ήταν της τάξεως του 6% κατά μέσο όρο σε όλους τους τομείς της οικονομίας και 10% κατά μέσο όρο στην βιομηχανία. Η αύξηση της κατανάλωσης ειδικά σε διαρκή αγαθά επέφερε αύξηση στα καταναλωτικά δάνεια (OECD, 1998). Από το 1996 η Πολωνία έθεσε το πλαίσιο για διατηρήσιμη οικονομική μεγέθυνση. Οι εγχώριες αποταμιεύσεις όλο και αυξάνονταν, η απασχόληση αυξήθηκε (συντριπτική μείωση της ανεργίας από 16% το 1994 σε 8,6% το 1997, όπως φαίνεται από τον Πίνακα 5.1), και οι τεχνολογικές μεταφορές μέσω των άμεσων ξένων επενδύσεων από αναπτυγμένες χώρες αύξησαν την παραγωγικότητα της εργασίας και την συνολική παραγωγικότητα των συντελεστών παραγωγής (Slay, 2000). Παράλληλα με αυτά τα πολύ θετικά στοιχεία, η Πολωνία αντιμετώπιζε και κάποια σημαντικά προβλήματα, τα οποία φαίνονται και από τον Πίνακα 5.2.

Αυτό που προβλημάτιζε αρκετά, ήταν η φύση της οικονομικής μεγέθυνσης την περίοδο 1996-1997. Την περίοδο 1992-1993, η αύξηση του Α.Ε.Π. ήταν αποτέλεσμα της ανάρρωσης της κατανάλωσης και της 'νομισματοποίησης δημοσιονομικών ελλειμμάτων'. Αντίθετα, την περίοδο 1994-1995, η αύξηση του Α.Ε.Π. καθοδηγήθηκε από την ραγδαία αύξηση των εξαγωγών (75%) και των επενδύσεων. Την περίοδο 1996-1997, η αύξηση του Α.Ε.Π. καθοδηγήθηκε επίσης από την συνεχιζόμενη αύξηση των επενδύσεων, αλλά παρατηρήθηκε σημαντική μείωση των εξαγωγών με ταυτόχρονη αύξηση της κατανάλωσης (Slay, 2000). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το 28% της εγχώριας ζήτησης να καλυφθεί από τις εισαγωγές, αντίθετα με το 25% του 1995. Η μείωση των εξαγωγών πραγματοποιήθηκε λόγω της σημαντικής ανατίμησης της συναλλαγματικής ισοτιμίας που πραγματοποιήθηκε το 1995. Επίσης, στην μείωση των εξαγωγών συνέβαλε η πτώση της ζήτησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία απορροφά περίπου τα δύο τρίτα των εξαγωγών της Πολωνίας, και ειδικά

της Γερμανίας, της οποίας το ποσοστό εξαγωγών που απορροφάει από την Πολωνία μειώθηκε από 38% το 1995 σε 33% το 1997(OECD, 1998).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2
Contributions to growth
In per cent, based on prices of previous year

	1993	1994	1995	1996	1997'
Gross domestic product	3.8	5.2	7.0	6.1	6.9
Consumption	4.0	3.3	2.8	6.1	5.1
Private consumption	3.3	2.8	2.3	5.5	4.5
Public consumption	0.8	0.6	0.6	0.6	0.6
Gross capital formation	1.9	1.4	4.1	3.7	4.3
Gross fixed investment	0.5	1.5	2.7	3.5	4.1
Stockbuilding	1.4	-0.1	1.4	0.2	0.2
Domestic demand	5.9	4.7	6.9	9.8	9.4
Exports of goods and non-factor services ²	0.8	3.0	5.6	3.2	3.7
Imports of goods and non factor services ²	2.9	-2.5	-5.5	-6.9	-6.2

1. Preliminary estimates.

2. Estimated unrecorded trade flows are incorporated on a net basis in exports.

Source: Central Statistical Office; OECD Secretariat.

Ένα σημαντικό προβληματικό σημείο της Πολωνίας ήταν η υψηλή ανεργία. Είναι αλήθεια πως την περίοδο 1994-1997 με την ραγδαία ανάπτυξη του νέου ιδιωτικού τομέα, κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών, και την αύξηση των άμεσων ξένων επενδύσεων⁹⁷, η Πολωνία πέτυχε μείωση της ανεργίας κατά 50%. Εδώ υπάρχουν δύο προβλήματα, που εκ πρώτης όψεως δεν φαίνονται. Το πρώτο έχει να κάνει με την διαφοροποίηση υπο-ομάδων του πληθυσμού, και το δεύτερο με την διαφοροποίηση περιφερειών της χώρας. Τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας είχαν οι γυναίκες και οι νέοι άνθρωποι, ίσως λόγω και της μειωμένης ποιότητας της εκπαίδευσης. Υπήρχαν πολλοί ανειδίκευτοι εργάτες και μεγάλο ποσοστό μακροχρόνιων ανέργων, οι οποίοι από ένα σημείο και μετά έχαναν τα επιδόματα ανεργίας. Ως

⁹⁷ Περαιτέρω ανάλυση του ρόλου των άμεσων ξένων επενδύσεων ακολουθεί στην επόμενη παράγραφο.

προς το δεύτερο, υπήρχε τεράστια διαφορά ανάμεσα στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπου συνέβαινε ό,τι αναφέραμε παραπάνω στην περίπτωση της επαρχίας. Ενώ στις μεγάλες πόλεις της Πολωνίας(Βαρσοβία, Κρακοβία, Ποζνάν) η ανεργία το 1997 δεν ξεπερνούσε το 5%, στην επαρχία μπορεί να ξεπερνούσε και το 20%. Η κυβέρνηση, στην προσπάθειά της να αντιστρέψει αυτή την κατάσταση, προώθησε κάποια μακροχρόνια προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης και αναδιάρθρωσης, τα οποία συμπεριλάμβαναν *εκπτώσεις φόρων*⁹⁸, επιχορηγήσεις για την εκπαίδευση των εκτοπισμένων εργατών και κίνητρα για επενδύσεις στην επαρχία. Τα αποτελέσματα των παραπάνω προγραμμάτων δεν ήταν ξεκάθαρα(Slay, 2000).

Όπως ανφέρθηκε ήδη στην αρχή της παραγράφου, η Πολωνία διάλεξε συνειδητά μία σταδιακή πολιτική καταπολέμησης του πληθωρισμού. Ενώ η προσφορά χρήματος $M2^{99}$ (συμπεριλαμβανομένων των ξένων συναλλαγματικών αποθεμάτων) παρέμεινε ο ενδιάμεσος στόχος της νομισματικής πολιτικής, ο λειτουργικός στόχος είχε αρκετά 'πισωγυρίσματα' ανάμεσα στα βραχυχρόνια επιτόκια(το 1994-1995 και 1998) και το ποσό των καταθέσεων που οφείλει να τηρεί μία τράπεζα ως απόθεμα(base money)(το 1996-1997). Όσον αφορά στην περίοδο 1994-1995, όπως φαίνεται και στο σχήμα 5.2(OECD, 1998, σελ. 29), ο στόχος της προσφοράς χρήματος που είχε τεθεί, ήταν υψηλότερος το 1996 και το 1997, οπότε ο ρυθμός αύξησής του ήταν διψήφιος. Ο στόχος του πληθωρισμού επιτεύχθη εν τέλει το 1997 και όχι το 1996, όπως περίμεναν(OECD, 1998).

Η σθεναρή επέκταση των συνολικών νομισματικών μεγεθών(M1, M2, M3) καθοδηγήθηκε κατά πολύ από την αύξηση της πίστωσης¹⁰⁰ των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών, όπου ήταν πολύ μεγαλύτερη από τις προβλέψεις των αρχών. Αυτή η αύξηση των πιστώσεων καθοδηγήθηκε εν μέρει από τον ανταγωνισμό ανάμεσα στις εδραιωμένες τράπεζες για τα μερίδια αγοράς. Σε αντίθεση, η πίστωση προς την κυβέρνηση ήταν πολύ μικρότερη(OECD, 1998).

Όσον αφορά στη δημοσιονομική πολιτική, οι δύο βασικοί στόχοι ήταν η μείωση της φορολογίας και η μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος, το οποίο την χρονική περίοδο 1994-1997 παρέμεινε γύρω στο 3%. Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 5.3(OECD, 1998, σελ. 37), το δημοσιονομικό έλλειμμα το 1997 ήταν 3,4%. Από την στιγμή που η φορολογία είναι αναπόσπαστο τμήμα του δημοσιονομικού προϋπολογισμού, αφού αποτελεί την πηγή των βασικών εσόδων του κράτους, η επίτευξη και των δύο

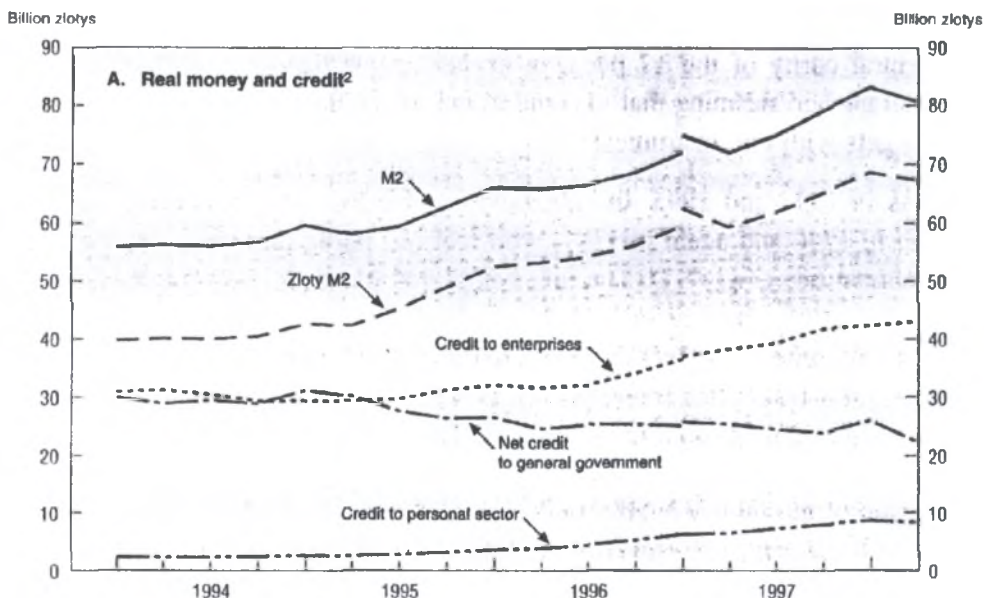
⁹⁸ Tax Credit: Μείωση φόρου από τον οφειλόμενο φόρο και όχι έκπτωση από το φορολογητέο εισόδημα. Σχετίζεται άμεσα με το ελάχιστο όριο διαβίωσης ή την παροχή κινήτρων.

⁹⁹ Προσφορά χρήματος με την ευρεία έννοια. Περιλαμβάνει την νομισματική κυκλοφορία και τα υπόλοιπα των καταθέσεων όψεως στις εμπορικές τράπεζες(M1), και τις καταθέσεις ταμιευτηρίου και προθεσμίας.

¹⁰⁰ Από 8.249 εκατ. Zloty το 1991 για τις ιδιωτικές επιχειρήσεις σε 59.343 το 1997, και από 714 εκατ. Zloty το 1991 για τα νοικοκυριά σε 18.368 το 1997(OECD, 1998, σελ. 31, πίνακας 4).

στόχων είναι αρκετά δύσκολη, διότι θα πρέπει να μειωθούν κατά πολύ οι κρατικές δαπάνες, πράγμα που πολλές φορές δεν είναι εφικτό, αλλά ούτε και επιθυμητό. Το λογικό λοιπόν είναι ότι η κυβέρνηση θα πρέπει να αποφασίσει σε ποιον από τους δύο στόχους θα δώσει περισσότερο βάρος.

ΣΧΗΜΑ 5.2

Τελικά φαίνεται ότι επικράτησε η μείωση της φορολογίας. Το 1996 πραγματοποιήθηκε κατά 2% μείωση του *φόρου των καθαρών κερδών των επιχειρήσεων*¹⁰¹, με προοπτική για περαιτέρω μείωση 2% τον χρόνο μέχρι το 2000. Επίσης, πραγματοποιήθηκε μείωση του προσωπικού εισοδήματος. Αντίθετα, ο VAT(Φ.Π.Α.) αυξήθηκε για μερικά αγαθά χαμηλής αξίας(OECD, 1998, σελ. 38). Το γεγονός αυτό, ότι δηλαδή μειώθηκαν φόροι με καθαρό αναδιανεμητικό χαρακτήρα και αυξήθηκε ένας φόρος χωρίς αναδιανεμητικό χαρακτήρα δεν είναι πολύ θετικό στοιχείο, όσον αφορά στις οικονομικές ανισότητες. Πάντως, το ότι αυξήθηκε ο VAT μόνο για μερικά αγαθά χαμηλής τιμής μετριάξει την κατάσταση.

Οι κρατικές δαπάνες αυξήθηκαν. Την περίοδο 1996-1997 αυξήθηκαν κατά πολύ οι μισθοί και οι συντάξεις. Επιπρόσθετα, οι πλημμύρες που έπληξαν το νότιο μέρος της Πολωνίας τον Ιούλιο του 1997, προξένησαν μεγάλες καταστροφές με αποτέλεσμα την ανάγκη για βοήθεια από το κράτος, πράγμα που αύξησε τις δαπάνες. Το μόνο θετικό στοιχείο της υπόθεσης, που μετρίασε βέβαια τα αρνητικά αποτελέσματα, ήταν η μείωση του ποσοστού που κατέχουν τα επιδόματα ανεργίας στο Α.Ε.Π. την

¹⁰¹ Income Tax Rate: Φόρος στο καθαρό εισόδημα(καθαρά κέρδη) των επιχειρήσεων πριν από την διανομή του μερίσματος ή την μεταφορά τμήματος των κερδών στο λογαριασμό πλεονάσματα ή στο κεφάλαιο.

περίοδο 1995-1997 κατά 0,9%, αφού όπως έχουμε ήδη αναφέρει ο αριθμός των ανέργων, άρα αυτών που έπαιρναν το επίδομα, εκείνη την περίοδο μειώθηκε κατά πολύ(OECD, 1998).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3
Key fiscal indicators
In per cent of GDP

	1992	1993	1994	1995	1996	1997 ¹	1998 ¹
General government, cash basis							
Revenue (excluding privatisation receipts)	44.7	47.1	47.5	46.5	45.9	44.7	43.9
Expenditure	50.0	49.9	50.5	49.2	49.3	48.1	47.1
<i>of which: Interest</i>	3.1	3.8	4.4	5.0	4.0	3.7	4.2
Balance	-5.3	-2.8	-3.0	-2.7	-3.4	-3.4	-3.2
Primary balance	-2.2	1.0	1.4	2.2	0.6	0.3	1.0
Privatisation receipts (state budget)	0.4	0.5	0.8	0.9	1.0	1.5	1.3
Fiscal balance, national accounts basis³							
Public sector	-7.1	-4.5	-3.7	-3.0	-4.4	-3.6	-3.5
State budget	-8.1	-5.0	-4.2	-3.8	-4.6	-3.3	-3.4
Local budgets	0.0	0.0	0.0	0.1	-0.1	-0.2	-0.1
Extra-budgetary funds	0.8	0.3	0.4	0.5	0.3	-0.1	0.0
Other	0.3	0.2	0.1	0.2	0.1	0.0	0.0

1. Preliminary

2. Ministry of Finance forecast based on 1998 Budget Law

3. Through 1995, Central Statistical Office national accounts data; thereafter, preliminary Ministry of Finance estimates. The difference between the cash and national accounts-based deficit measures reflects a number of adjustments, including on account of the following: changes in budgetary units' payables, issuance of restructuring bonds and bonds for bank BGZ (and capitalised interest thereon) and changes in the zloty value of dollar-denominated State bonds.

Source: Central Statistical Office; Ministry of Finance.

5.4 Εξωτερικές Εξελίξεις

Η σημαντικότερη επιτυχία της περιόδου που εξετάζουμε ήταν ότι η Πολωνία κατάφερε να κερδίσει την αξιοπιστία της διεθνούς κοινότητας. Το 1996 η Πολωνία εντάχθηκε στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α, ενώ το 1998 εντάχθηκε στο ΝΑΤΟ¹⁰². Η πρόσκληση της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 1997 για διαπραγμάτευση, η οποία τελικά κατέληξε στην είσοδο της χώρας τον Μάιο του 2004, σταθεροποίησε τον δυτικό προσανατολισμό της Πολωνίας. Την ίδια στιγμή, η αναδημιουργία εμπορικών δεσμών με τους Ανατολικούς και Νότιους γείτονές της την βοήθησαν να αντισταθμίσει την χαμηλή αύξηση των εξαγωγών στην Ευρωπαϊκή Ένωση που βίωσε την περίοδο 1996-1997, όπως ήδη αναφέραμε στην προηγούμενη παράγραφο(Slay, 2000).

Η μεγάλη εγχώρια αγορά της Πολωνίας και η ραγδαία οικονομική της μεγέθυνση έκανε την χώρα ελκυστική στους ξένους επενδυτές μετά το 1993. Τον Ιούλιο του 1995 ξεπλήρωσε δάνειο της τάξεως του 1 δισ. δολαρίων προς το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και τον Αύγουστο συμφωνήθηκε να μειωθεί η χρηματοδότηση, αφού υπήρχε ραγδαία αύξηση στα ξένα συναλλαγματικά αποθέματα. Η αύξηση αυτή σε συνδυασμό με την μείωση του πληθωρισμού επέτρεψαν στην Εθνική Τράπεζα της Πολωνίας να σταθεροποιήσει το zloty. Η ονομαστική υποτίμηση μέσω της *διολισθαίνουσας συναλλαγματικής σύνδεσης*¹⁰³ που είχε εισαχθεί το 1991, ορίστηκε 1% κάθε μήνα από τον Ιανουάριο του 1996. Η σταθεροποίηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας επιτεύχθηκε μέσω της φιλελευθεροποίησης της αγοράς ξένου συναλλάγματος(Slay, 2000).

Μετά το 1993, οι εισροές κεφαλαίων χρηματοδότησαν τα *ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών*¹⁰⁴. Οι εισροές κεφαλαίων χωρίζονταν σε *επενδύσεις χαρτοφυλακίου εξωτερικού*¹⁰⁵ και σε *άμεσες ξένες επενδύσεις*¹⁰⁶. Ο ρόλος των άμεσων ξένων επενδύσεων για την ανάπτυξη της οικονομίας μέσω της αναδιάρθρωσης των επιχειρήσεων ήταν πολύ σημαντικός. Κατ' αρχάς, οι άμεσες ξένες επενδύσεις πήγαν στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης στις οποίες υπήρχε ασφαλής

¹⁰² Οι χώρες του πρώην Ανατολικού Μπλοκ που είχαν ζήσει πρώτα την Ναζιστική κατοχή και μετέπειτα τον 'υπαρκτό σοσιαλισμό' της Σοβιετικής Ένωσης, όπως η Πολωνία, στράφηκαν προς το ΝΑΤΟ και τις Η.Π.Α. ειδικότερα.

¹⁰³ Διολίσθηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας(σε προκαθορισμένο ποσοστό) με μικροδιακυμάνσεις, για αντιστάθμιση του πληθωρισμού. Επιλέγεται αντί της απότομης υποτίμησης του νομίσματος για ψυχολογικούς κυρίως λόγους.

¹⁰⁴ Current-account Deficit: Η διαφορά μεταξύ δαπανών και εισπράξεων από αγαθά και υπηρεσίες. Σε εθνικό επίπεδο ισούται με την διαφορά μεταξύ αποταμίευσης και επένδυσης. Συνήθως, υπερβολικά ελλείμματα οδηγούν σε συναλλαγματική κρίση.

¹⁰⁵ Αγορά μετοχών των επιχειρήσεων μιας χώρας από αλλοδαπούς επενδυτές.

¹⁰⁶ Το 1999 οι σωρευτικές άμεσες ξένες επενδύσεις στην Πολωνία ήταν \$20 δισ., ενώ στην Ουγγαρία ήταν \$17 δισ.(Slay, 2000, σελ. 51).

πρόσβαση στην αγορά, η ιδιωτικοποίηση είχε γίνει με σωστό τρόπο και επικρατούσε πολιτική και οικονομική σταθερότητα. Το βασικό όμως στοιχείο είναι το παράδειγμα OLI. Σύμφωνα με αυτό, υπάρχουν τρεις παράγοντες που πρέπει να ικανοποιηθούν ταυτόχρονα: Πρώτον, η παρουσία συγκεκριμένων δικαιωμάτων ιδιοκτησίας(Ownership) σε μία υπερεθνική εταιρεία, δεύτερον, η παρουσία χωρικών(Location) πλεονεκτημάτων και στις δύο χώρες, και τρίτον, η παρουσία σημαντικών εμπορικών πλεονεκτημάτων από την εκμετάλλευση των δύο προηγούμενων πλεονεκτημάτων εσωτερικά(Internally) και κατευθείαν, και όχι ανταλλάσσοντάς τα στην αγορά μέσω χορήγησης αδειών και συμφωνιών συνεργασίας με μια ανεξάρτητη ξένη εταιρεία(Resmini, 2000). Ο λόγος που οι άμεσες ξένες επενδύσεις ήταν πολύ σημαντικές στην αναδιάρθρωση των επιχειρήσεων, ήταν ότι αύξησαν την παραγωγικότητα της εργασίας μέσω της εισαγωγής στην Πολωνία κεφαλαίου και τεχνολογίας, όπως και διοικητικές ικανότητες(Barrell and Holland, 2000). Η Πολωνία, μαζί με τις Τσεχία και Ουγγαρία δέχθηκαν τις περισσότερες άμεσες ξένες επενδύσεις, και ειδικά σε τομείς βασισμένους στην επιστημονική γνώση και σε τομείς εντάσεως κεφαλαίου(Resmini, 2000).

5.5 Ιδιωτικοποίηση και ο Νέος Ιδιωτικός Τομέας

Ο Winiiecki(2000) έκανε έναν βασικό διαχωρισμό. Ονόμασε την ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων ιδιωτικοποίηση προς τα πάνω(privatization from above) και την ανάπτυξη του νέου ιδιωτικού τομέα, που γεννήθηκε στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης με την πτώση του προηγούμενου καθεστώτος, ιδιωτικοποίηση προς τα κάτω(privatization from below). Τα συμπεράσματά του είναι ότι οι πολιτικές των χωρών αυτών επικεντρώθηκαν κυρίως στην ιδιωτικοποίηση προς τα πάνω. Τελικά, η ιδιωτικοποίηση προς τα κάτω ήταν αυτή που οδήγησε κάποιες από τις χώρες αυτές πιο γρήγορα στην οικονομική ανάπτυξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η χώρα που εξετάζουμε, η Πολωνία. Ας εξετάσουμε τώρα την πορεία των δύο αυτών τομέων.

5.5.1 Ιδιωτικοποίηση Κρατικών Επιχειρήσεων

Η ιδιωτικοποίηση αποτελεί μία πολύπλοκη διαδικασία, αφού αφορά την αναδιανομή περιουσιακών και άλλων δικαιωμάτων ανάμεσα σε πολλούς μετόχους, όπως είναι το κράτος, αποκεντρωμένες αρχές, οι διευθυντές των επιχειρήσεων, οι εργαζόμενοι, τα συνδικάτα, οι πιστωτές και οι εν δυνάμει αλλοδαποί επενδυτές. Επιπλέον, εμπεριέχει την αναδιάρθρωση, την απελευθέρωση των

αγορών και την κατάργηση των μονοπωλίων, κάθε μία από τις οποίες αποτελεί μία πολύ σημαντική πρόκληση. Τον Αύγουστο του 1996 δημιουργήθηκε ένα νομικό πλαίσιο γύρω από την ιδιωτικοποίηση και την μεταμόρφωση των κρατικών επιχειρήσεων σε συμμετοχικές εταιρείες¹⁰⁷ (commercialization). Το νομικό αυτό πλαίσιο ονομάστηκε *Law on commercialization and privatization*. Εντούτοις, δεν περιελάμβανε χρονικό όριο ως προς την ολοκλήρωση της ιδιωτικοποίησης. Ο ρυθμός της θα εξαρτιόταν από τις προτεραιότητες της κυβερνητικής πολιτικής και την κατάσταση στην αγορά (OECD, 1998). Είναι γεγονός πως στην Πολωνία η ιδιωτικοποίηση ακολούθησε πολλά ξεχωριστά μονοπάτια (Kolodko, 1999). Οι μικρότερες επιχειρήσεις δεν είχαν κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα. Στις περισσότερες από αυτές ακολουθήθηκε η διαδικασία του leasing (χρηματοδοτική μίσθωση) των περιουσιακών στοιχείων της επιχείρησης στους εργαζόμενους. Ο νόμος του 1996 που αναφέραμε, καθορίζει το ακριβές μέγεθος αυτών των επιχειρήσεων (Slay, 2000).

Το σημαντικότερο σκέλος της ιδιωτικοποίησης είχε να κάνει με την ιδιωτικοποίηση των μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων μέσω του προγράμματος μαζικής ιδιωτικοποίησης (MPP¹⁰⁸). Το πρόγραμμα αυτό δεν είχε ξεκινήσει μέχρι το δεύτερο μισό του 1995, όπου οι μετοχές 514 κρατικών επιχειρήσεων κατανεμήθηκαν σε 15 Εθνικά Επενδυτικά Ταμεία (NIFs). Τα ταμεία αυτά τα διοικούσαν συνεταιρισμοί πολωνικών και δυτικών τραπεζών και συμβουλευτικές επιχειρήσεις. Μετά το 1997, η αγοραπωλησία των βεβαιώσεων αυτών γίνονταν κατευθείαν μέσω του Χρηματιστηρίου Αξιών της Βαρσοβίας. Η δομή του προγράμματος αυτού δεν επέτρεπε την εισροή μεγάλων ξένων κεφαλαίων. Εντούτοις, βελτίωσε το χρηματοδοτικό σύστημα της Πολωνίας και βοήθησε στην αναδιάρθρωση και μετά στην ιδιωτικοποίηση εκατοντάδων κρατικών επιχειρήσεων (Slay, 2000). Η συμμετοχή των Πολωνών πολιτών ήταν συντριπτική, αφού τον Νοέμβριο του 1996 είχε αγοράσει βεβαιώσεις ιδιοκτησίας το 96,1% του πληθυσμού (OECD, 1998, σελ. 50).

Μέχρι το 1998, τα ταμεία αυτά έδωσαν περισσότερη σημασία στις μεγαλύτερες και πιο πολλά υποσχόμενες κρατικές επιχειρήσεις. Από τις 514 επιχειρήσεις, ασχολήθηκαν κυρίως με το ένα δέκατο από αυτές, βοηθώντας τους στην διαδικασία αναδιάρθρωσης μέσω χρηματοδότησης των χρεών, την εισαγωγή τους στο Χρηματιστήριο και την υιοθέτηση πρακτικών χρεωκοπίας. Κατά την διαδικασία, δημιουργήθηκε κάποια διαφοροποίηση ανάμεσα στα ταμεία. Αυτά που διαφοροποιήθηκαν περισσότερο, παραιτήθηκαν από τις δραστηριότητες της εταιρικής διακυβέρνησης (OECD, 1998).

¹⁰⁷ Βλέπε Κεφάλαιο 4, παράγραφος 4.7.

¹⁰⁸ Βλέπε Κεφάλαιο 4, παράγραφος 4.7.

Εκτός από το βασικό πρόγραμμα της μαζικής ιδιωτικοποίησης, υπήρχαν άλλα δύο προγράμματα σαφώς μικρότερης κλίμακας. Το πρώτο ήταν η ιδιωτικοποίηση μέσω της αναδιάρθρωσης, που αφορούσε την συμβολή διοικητικών οργάνων στην συζήτηση για την αναδιάρθρωση συγκεκριμένων επιχειρήσεων. Το δεύτερο ήταν το πρόγραμμα 'Σταθεροποίηση-Αναδιάρθρωση-Ιδιωτικοποίηση'. Το οποίο προωθήθηκε το 1994 και δημιουργήθηκε υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (EBRD). Σκοπός του ήταν η ενδυνάμωση της εταιρικής διακυβέρνησης στις μεσαίου μεγέθους κρατικές επιχειρήσεις, μέσω της δημιουργίας ειδικών επενδυτικών επιχειρήσεων, οι οποίες παρείχαν κεφάλαιο και διοικητικές συμβουλές (OECD, 1998).

Η Πολωνία γενικά είχε έναν αρκετά μεγάλο δημόσιο τομέα, ακόμα και στο τέλος του 1998, αφού άργησε αρκετά την διαδικασία της ιδιωτικοποίησης (Slay, 2000). Στο τέλος του 1996, το 45% του εργατικού δυναμικού στον βιομηχανικό τομέα απασχολείτο στο δημόσιο. Την ίδια χρονιά οι επενδύσεις στον ιδιωτικό τομέα αυξήθηκαν δύο φορές από αυτές για τον δημόσιο. Η άποψη της έκθεσης του ΟΟΣΑ (OECD, 1998, σελ. 56) είναι ότι η επίδοση των κρατικών επιχειρήσεων είναι πολύ κατώτερη από αυτήν των ιδιωτικοποιημένων πια επιχειρήσεων, συμπληρώνοντας όμως ότι σε μεγάλο αριθμό κλάδων, η ιδιωτικοποίηση ξεκίνησε με την ιδιωτικοποίηση των περισσότερο κερδοφόρων επιχειρήσεων. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, όταν έκανε την πρόταση στην Πολωνία για έναρξη των διαδικασιών διαπραγμάτευσης το 1997, τόνισε ότι η Πολωνία έχει αρκετά μεγάλο δημόσιο τομέα, και ότι χρειάζονται περαιτέρω ιδιωτικοποιήσεις (Slay, 2000).

Η νέα κυβέρνηση στα τέλη του 1997, προώθησε την διαδικασία των ιδιωτικοποιήσεων με το πρόγραμμα *Privatization Guidelines for 1998*. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην πώληση των μεγάλων επιχειρήσεων, κάποιες από τις οποίες είχαν προταθεί εδώ και καιρό για ιδιωτικοποίηση, ειδικά οι εθνικές αερογραμμές και οι εθνικές τηλεπικοινωνίες (OECD, 1998).

5.5.2 Ο Νέος Ιδιωτικός Τομέας

Στην Πολωνία, η οικονομική ανάπτυξη προήλθε κυριολεκτικά από την ταχεία δημιουργία και την διεύρυνση του νέου ενδογενούς ιδιωτικού τομέα. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει στο προηγούμενο Κεφάλαιο, η Πολωνία επέλεξε μία σταδιακή διαδικασία ιδιωτικοποίησης, σε αντίθεση με τις περισσότερες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Σε αυτό το θέμα βρίσκεται πιο κοντά στην κινεζική μετάβαση (Slay, 2000, σελ. 68). Εντούτοις, μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1990, αποτελούσε την πιο επιτυχημένη μετάβαση στο σύστημα της ελεύθερης αγοράς, με το ποσοστό του Α.Ε.Π. της το 1999 να

είναι 22% μεγαλύτερο από αυτό του 1989¹⁰⁹, και να κατέχει αναλογικά τον μεγαλύτερο ιδιωτικό τομέα από όλες τις χώρες του πρώην Ανατολικού Μπλοκ(Slay, 2000, σελ. 61). Το ποσοστό του 1989 το είχε μόλις επιτευχθή το 1995(Kolodko, 2000). Η σταδιακή διαδικασία της ιδιωτικοποίησης επέτρεψε στην αναδιάρθρωση των επιχειρήσεων να γίνει πριν την ιδιωτικοποίηση, με αποτέλεσμα οι μεγάλες επιχειρήσεις να μπορέσουν να ξαναοργανωθούν σε μικρότερες μονάδες. Δημιουργήθηκε λοιπόν ένας μικρός ιδιωτικός τομέας, αποτελούμενος από νέους διευθυντές έτοιμους να επενδύσουν για το μέλλον τους(Stiglitz, 2002). Χρησιμοποιώντας τον Πίνακα 5.4(Winienki, 2000, σελ. 507) φαίνεται καθαρά ότι η ανάπτυξη του νέου ιδιωτικού τομέα ήταν πολύ αποτελεσματική. Η ιδιωτικοποίηση προς τα πάνω είναι σχεδόν ασήμαντη μέχρι και το 1994, όπως έχουμε ήδη αναφέρει.

Η μεγάλη αυτή ανάπτυξη του νέου ιδιωτικού τομέα ήταν αυτή που έκανε την Πολωνία να βγει γρήγορα από την ύφεση της πρώτης περιόδου(1989-1992), και ήταν αυτή που μείωσε την ανεργία κατά 50% την περίοδο 1994-1997, αφού αυτή την περίοδο η ανάπτυξή του ήταν ραγδαία. Οι ήδη υπάρχουσες επιχειρήσεις επεκτάθηκαν κατά πολυ, ενώ δημιουργήθηκαν πάρα πολλές νέες. Στο τέλος του 1996, η Πολωνία είχε 2 εκατομύρια περίπου επιχειρηματίες και 125.000 ιδιωτικές εμπορικές επιχειρήσεις(Keane and Prasad, 2003, σελ. 125), ενώ έναν χρόνο μετά, το 70% του εργατικού της δυναμικού απασχολείτο στον ιδιωτικό τομέα(OECD, 1998, σελ. 46). Πώς όμως εξηγείται αυτή η ραγδαία ανάπτυξη του νέου ιδιωτικού τομέα στην Πολωνία; Ήταν ένα τυχαίο γεγονός ή όχι; Βασίζεται σε συγκεκριμένες πολιτικές που πάρθηκαν την περίοδο της μετάβασης ή και σε άλλα γεγονότα;

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4

The share of private sector in the Polish economy, selected sectors, 1989 and 1994 (in percentages)^a

Ownership sector	Public	Private	of which:		
			Generic private sector	Co-ops	Privatised sector
Industry					
1989	84.6	15.2	7.5	7.7	0
1994	60.6	39.4	30.6	3.5	5.3
Construction					

¹⁰⁹ Βλέπε Πίνακα 5.1 για σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες.

1989	67.3	32.7	30.0	2.7	0
1994	13.5	86.5	73.5	0.6	12.4
Transportation					
1989	91.0	9.0	6.3	2.7	0
1994	54.8	45.2	44.3	0.8	0.1
Retail Trade					
1989	40.5	59.5	4.8	54.7	0
1994	9.2	90.8	81.5	9.3	0

^a Under communism the pseudo-cooperatives were classified as a part of the "socialized sector". After systemic change they were reclassified as a part of the private sector.
Source: Chmiel and Pawlowska (1996).

Κατά τον Winiiecki(2000), η Πολωνία υπήρξε πιο φιλελεύθερη ως προς την ευκολία ανάπτυξης επιχειρηματικής δραστηριότητας από ότι οι άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, περισσότερο και από την, κατά τα άλλα φιλελεύθερη Τσεχία, αφού για την ίδρυση μιας εταιρείας χρειαζόσουν μόνο μία άδεια νόμου, ενώ στην Τσεχία και άλλες άδειες από δορυφορικές υπηρεσίες. Επίσης, σημαντικό ρόλο έπαιξε η ύπαρξη μικρομεσαίου ιδιωτικού επιχειρηματικού τομέα κατά την δεκαετία του 1980, κυρίως στον ανεπίσημο αλλά και τον επίσημο τομέα. Έτσι, με την πτώση του καθεστώτος υπήρχε μια υποβόσκουσα δραστηριότητα η οποία αναδύθηκε(Kolodko, 2000). Είναι γεγονός πως ειδικά τα δύο αυτά χαρακτηριστικά βοηθήθηκαν αρκετά από την φιλελευθεροποίηση των τιμών που έλαβε χώρα κατά την πρώτη περίοδο, και μάλλον, όπως θα λέγαμε, ‘με το καλημέρα’. Τα προβλήματα που έφερε η συγκεκριμένη πολιτική τα έχουμε ήδη αναλύσει στο προηγούμενο Κεφάλαιο. Φαίνεται όμως πως στο συγκεκριμένο θέμα βοήθησε αρκετά. Η εξήγηση που δίνεται από τον Kolodko(2000, σελ. 277) είναι ότι η μικρομεσαία παραγωγή είναι πιο ευέλικτη, κι έτσι μπόρεσε να προσαρμόσει την προσφορά πιο εύκολα και πιο γρήγορα από τις μεγάλες(γιγάντιες πολλές φορές) κρατικές επιχειρήσεις, αμέσως μετά την ραγδαία φιλελευθεροποίηση. Το γενικό συμπέρασμα είναι ότι από την στιγμή που πραγματοποιήθηκε η φιλελευθεροποίηση των τιμών, ο νέος ιδιωτικός τομέας έπρεπε να ‘βγάλει το φίδι από την τρύπα’.

Ένα άλλο στοιχείο που κατά τους Keane και Prasad(2003, σελ. 125) συνέβαλε στην ανάπτυξη του νέου ιδιωτικού τομέα, ήταν η διατήρηση ενός υψηλού βαθμού εισοδηματικής ισότητας,

ευρύνοντας την βάση των ατόμων με τις απαραίτητες πηγές για την είσοδό τους στην επιχειρηματική δραστηριότητα.

Τέλος, όπως αναφέρθηκε εκτενέστερα στο Κεφάλαιο 3 παράγραφος 3.3, το σημαντικότερο στην ανάπτυξη του νέου ιδιωτικού τομέα ήταν η δημιουργία απαραίτητων θεσμών, για παράδειγμα ένα νομικό πλαίσιο που θα ορίζει και θα προστατεύει την επιχειρηματική δραστηριότητα, και ένα χρηματοπιστωτικό σύστημα το οποίο θα λειτουργεί σωστά και θα βοηθάει, παρά θα εμποδίζει τις επιχειρήσεις, όπως έκανε μέχρι το 1994 (Slay, 2000). Η δημιουργία αποτελεσματικών θεσμών, καθώς και η σωστή λειτουργία του τραπεζικού και χρηματοπιστωτικού συστήματος, δημιουργήθηκαν κατά την περίοδο 1994-1997. Με το τελευταίο θα ασχοληθούμε στην επόμενη παράγραφο.

5.6 Τραπεζικό και Χρηματοπιστωτικό Σύστημα

Μέχρι το 1993 υπήρχαν πάρα πολλά θεσμικά προβλήματα, ιδιαίτερα στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, τα οποία έπρεπε να λυθούν. Πάρα πολλές επιχειρήσεις έπρεπε να χρηματοδοτήσουν τρέχουσες και κεφαλαιουχικές δαπάνες¹¹⁰ από τα αδιανέμητα κέρδη τους, λόγω των 'κακών δανείων' του χρηματοπιστωτικού συστήματος και της απουσίας αποτελεσματικών μηχανισμών χρεωκοπίας (OECD, 1998). Από το 1993 και μετά η κατάσταση βελτιώνεται ριζικά. Οι ισολογισμοί πολλών μεγάλων εμπορικών τραπεζών βελτιώθηκαν, η τραπεζική επιτήρηση και η θέσπιση κανόνων έγιναν πιο αποτελεσματικοί, η ποσότητα και η ποιότητα των τραπεζικών υπηρεσιών βελτιώθηκαν καθώς και ξένες τράπεζες, όπως οι ING και η Citibank εγκαθιδρύθηκαν στην Πολωνική τραπεζική αγορά για να παίξουν σημαντικό ρόλο. Σε αυτές τις εξελίξεις συνετέλεσε το πρόγραμμα αναδιάρθρωσης των επιχειρήσεων και ενοποίησης δανείων την περίοδο 1993-1994, με το οποίο εμπορικές τράπεζες πήραν 'τα ηνία' στην αναδιάρθρωση των επιχειρήσεων των οποίων τα δάνεια είχαν στα χαρτοφυλάκιά τους¹¹¹.

Σε ανταπόδοση με την εκκαθάριση των ισολογισμών, οι τράπεζες έπρεπε να πιέσουν για αλλαγές στην συμπεριφορά των επιχειρήσεων μέσω ανταλλαγής οφειλών με μετοχές ή άλλα ασφαλή περιουσιακά στοιχεία, ρευστοποιώντας τις μη επικερδείς επιχειρήσεις και πουλώντας τα περιουσιακά

¹¹⁰ Capital Expenditures: Δαπάνες για αγορά πρόσθετων κεφαλαιουχικών αγαθών (εξοπλισμού, επέκτασης ή κατασκευής νέων εγκαταστάσεων κτλ.).

¹¹¹ Βλέπε Κεφάλαιο 3, παράγραφο 3.2.7.

τους στοιχεία. Οι εκκαθαρισμένοι ισολογισμοί και οι σκληρότεροι όροι χρεωκοπίας βοήθησαν τις πολωνικές τράπεζες να μειώσουν το μερίδιο των *μη εξυπηρετούμενων δανείων*¹¹² στα χαρτοφυλάκια δανείων τους από 34% το 1993 σε 24% το 1994¹¹³. Οι θετικές αυτές εξελίξεις διεθνοποίησαν το πολωνικό τραπεζικό σύστημα. Οι μειώσεις στα επιτόκια του κυβερνητικού χρέους ενθάρρυναν τις τράπεζες να διευρύνουν τις *λιανικές τους εργασίες* και άρχισαν να διεκδικούν την κατοχή των υπηρεσιών που καλύπτουν τις χρηματοπιστωτικές ανάγκες των ξένων επενδυτών από τις ξένες τράπεζες. Αυξανόμενο ποσοστό επικερδών επιχειρήσεων δεν χρειάζεται πια να χρηματοδοτεί τα τρέχοντα και κεφαλαιακά έξοδά του από τα δικά του έσοδα. Ο αυξανόμενος ανταγωνισμός ανάμεσα στις ίδιες τις τράπεζες βελτίωσε τις τραπεζικές υπηρεσίες(Slay, 2000). Η Πολωνική τραπεζική αγορά βίωνε πλέον μία ‘ωριμότητα πιστώσεων’, όπου τα μεσο-μακροπρόθεσμα δάνεια είχαν αυξηθεί από 38% το 1995 σε 48% το τέλος του 1997(OECD, 1998, σελ. 30).

Είναι αλήθεια πως ακόμα και οι μεγάλες πολωνικές τράπεζες είναι μικρές σε σχέση με τα διεθνή δεδομένα. Επομένως, με την προοπτική της απαλοιφής των φραγμών εισόδου για τις ξένες τράπεζες στο τέλος της δεκαετίας, ο Slay(2000) προβάλλει τον κίνδυνο αρπαγής των Πολωνικών τραπεζών από τους ξένους ανταγωνιστές, ή την χρεωκοπία τους.

5.7 Συμπεράσματα

Από την ανάλυση που παρουσιάστηκε στο Κεφάλαιο αυτό μπορούμε εύκολα να συμπεράνουμε ότι τα θετικά επιτεύγματα της περιόδου 1994-1997 ήταν πάρα πολλά. Τα βασικά χαρακτηριστικά του συστήματος της ελεύθερης αγοράς δημιουργήθηκαν σε αυτή την περίοδο: απαραίτητα νομικά πλαίσια που ορίζουν την επιχειρηματική δραστηριότητα, βελτίωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, ραγδαία μεγέθυνση νέου ιδιωτικού τομέα Οι πολιτικές που πάρθηκαν στους περισσότερους τομείς ήταν σωστές, αφού τα αποτελέσματα ήταν εντυπωσιακά. Η οικονομική μεγέθυνση την περίοδο 1995-1997 ήταν η μεγαλύτερη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η ανεργία μειώθηκε κατά 50%, ενώ κατά 57% μειώθηκε και ο πληθωρισμός. Η Πολωνία κέρδισε την εμπιστοσύνη της διεθνούς κοινότητας. Οι διαφορές που υπήρχαν σε σύγκριση με την πρώτη περίοδο(1989-1992) ήταν αρκετές, αφού ίσως το

¹¹² Non-performing Loans: Δάνεια τα οποία δεν εξελίσσονται ομαλά ή δεν εξυπηρετούνται κανονικά, δηλαδή οι οφειλέτες δεν καταβάλλουν τις συμβατικώς καθορισμένες δόσεις και τους σχετικούς τόκους.

¹¹³ Την ίδια περίοδο στην Τσεχία αυξήθηκε από 24% σε 37%(Slay, 2000, σελ. 63).

βασικότερο στοιχείο μιας επιτυχημένης μετάβασης, η εγκαθίδρυση των απαραίτητων θεσμών, προωθήθηκε την δεύτερη περίοδο.

Ο Williamson(Kolodko, 1999, σελ. 242) συμφωνεί με την αλλαγή πολιτικής που πραγματοποίησε ο Kolodko στην Πολωνία κατά την περίοδο 1994-1997 και βέβαια με τα θαυμαστά αποτελέσματά της. Η γνώμη του όμως είναι ότι για την επίτευξή τους, ήταν απαραίτητη η ύφεση στην αρχή, επομένως η ‘θεραπεία σοκ’ ήταν αναγκαία. Χρησιμοποιεί ένα παράδειγμα από την Μεγάλη Βρετανία για να γίνει κατανοητή η θέση του: “I am much more comfortable with Tony Blair than with Mrs Thatcher, but I am not sure that we could have had him without her”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΣΧΟΛΙΑ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

6.1 Ανασκόπηση της Εργασίας

Με την πτώση του καθεστώτος η κατάσταση που είχε να αντιμετωπίσει η πρώτη μεταβατική κυβέρνηση δεν ήταν καθόλου εύκολη. Το 1989, η οικονομική κατάσταση της χώρας ήταν καταστροφική. Τα κρατικά ταμεία ήταν άδεια, κυριαρχούσε ο υπερπληθωρισμός και η ήδη χαμηλή παραγωγή έπεφτε συνεχώς. Ως αποτέλεσμα, υπήρχαν σημαντικές ελλείψεις σχεδόν σε όλα τα καταναλωτικά αγαθά. Ο στόχος της πρώτης μεταβατικής κυβέρνησης θα πρέπει να ήταν η διασφάλιση της επιβίωσης της οικονομίας μέσω της βελτίωσης της αποτελεσματικότητας της παραγωγής. Αυτό μπορούσε να επιτευχθεί μέσω της βελτίωσης της παραγωγικότητας της εργασίας, της εισαγωγής μοντέρνας τεχνολογίας και της δημιουργίας ανταγωνιστικής βιομηχανικής δομής. Εν τέλει, και οι τρεις αυτοί στόχοι πραγματοποιήθηκαν, αλλά την δεύτερη χρονική περίοδο από την τρίτη μεταβατική κυβέρνηση της Πολωνίας.

Την πρώτη χρονική περίοδο εφαρμόστηκε το Σχέδιο Balcerowicz, το οποίο βασιζόταν στα προγράμματα σταθεροποίησης του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου που εφάρμοσαν οι αναπτυσσόμενες χώρες της Λατινικής Αμερικής κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1980. Η συμβολή του Jeffrey Sachs ήταν καταλυτικής σημασίας. Το τρίπτυχο του προγράμματος ήταν 'Μακροοικονομική Σταθεροποίηση-Φιλελευθεροποίηση-Ιδιωτικοποίηση'. Τα δύο πρώτα πραγματοποιήθηκαν αμέσως με βάση το πρόγραμμα. Περιοριστικές δημοσιονομικές και νομισματικές πολιτικές εφαρμόστηκαν καθ' όλη την διάρκεια του 1990, ενώ η φιλελευθεροποίηση των τιμών έγινε την πρώτη ημέρα λειτουργίας του προγράμματος και γρήγορα ακολούθησε η φιλελευθεροποίηση του εμπορίου. Ενώ η ιδιωτικοποίηση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων πραγματοποιήθηκε επιτυχημένα, ίσως επειδή αποτελούσε και την ευκολότερη διαδικασία, η ιδιωτικοποίηση των μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων, σε αντίθεση με το πρόγραμμα, επιτεύχθηκε πιο σταδιακά.

Τα αρνητικά αποτελέσματα της πρώτης περιόδου ήταν πάρα πολλά. Μέχρι τα μέσα του 1992 η χώρα βρισκόταν σε βαθιά ύφεση. Η μείωση του Α.Ε.Π. ήταν της τάξεως του 19%, ενώ η ανεργία αυξανόταν ραγδαία, φτάνοντας να αποτελεί το 13,6% του εργατικού δυναμικού. Το βιομηχανικό προϊόν επίσης μειώθηκε κατά 30% περίπου. Γενικά η ‘θεραπεία σοκ’ δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, και η εξήγηση είναι απλή. Το πακέτο αυτό του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου είχε δημιουργηθεί για χώρες με πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά από τις χώρες υπό μετάβαση. Δεν ταίριαζε στις υπό μετάβαση χώρες, λόγω της μη σωστής αντίληψης της κληρονομιάς του προηγούμενου καθεστώτος. Το βασικό θέμα αποτελούν οι θεσμοί.

Όπως μας ‘θύμισε’ ο North(1997), οποιοδήποτε πολιτικο-οικονομικό σύστημα και να μελετήσουμε βασίζεται στους θεσμούς¹¹⁴. Ο ‘υπαρκτός σοσιαλισμός’ και το σύστημα της ελεύθερης οικονομίας της αγοράς δεν βασίζονται πάνω στους ίδιους θεσμούς, είτε αυτοί είναι επίσημοι είτε ανεπίσημοι. Οι δημιουργοί όμως του προγράμματος δεν έδωσαν ιδιαίτερη σημασία στο θέμα των θεσμών. Πίστευαν ότι καθώς θα προχωρήσουν και τα τρία μέρη του προγράμματος, οι θεσμοί θα δημιουργηθούν από μόνοι τους, πράγμα βέβαια που δεν έγινε.

Από τα μέσα του 1991, οι Πολωνοί αντιλήφθηκαν ότι η ‘θεραπεία σοκ’ δεν προχωρούσε, και οι πολιτικές που πάρθηκαν από εκεί και πέρα μετριάστηκαν αρκετά. Τα απαραίτητα στοιχεία για την επιτυχημένη μετάβαση πραγματοποιήθηκαν την περίοδο 1993-1997. Οι απαραίτητοι θεσμοί για την ορθή λειτουργία του νέου συστήματος δημιουργήθηκαν. Δημιουργήθηκε το απαραίτητο θεσμικό πλαίσιο, το χρηματοπιστωτικό σύστημα από εκεί που την πρώτη χρονική περίοδο είχε πάρα πολλά προβλήματα, βελτιώθηκε τόσο πολύ που διαδραμάτισε πρωτεύοντα ρόλο στην μεγέθυνση του νέου ιδιωτικού τομέα, αλλά και στην ιδιωτικοποίηση των μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων, ενώ από το 1994 εφαρμόστηκε η εταιρική διακυβέρνηση στην ιδιωτικοποίηση των επιχειρήσεων. Το πρόγραμμα που ακολούθησε η Πολωνία την περίοδο 1994-1997 δημιουργήθηκε από τον Kolodko, τα αποτελέσματα του οποίου ήταν εντυπωσιακά. Η οικονομική μεγέθυνση που βίωσε η Πολωνία την περίοδο 1995-1997 ήταν η μεγαλύτερη σε όλη την Ευρώπη, ενώ η μείωση της ανεργίας ήταν εξίσου πάρα πολύ μεγάλη. Όλα αυτά τροφοδοτήθηκαν από την μεγέθυνση του νέου ιδιωτικού τομέα, την τεράστια αύξηση των εξαγωγών και των άμεσων ξένων επενδύσεων(από το 1995 και μετά) και την επιτυχημένη ιδιωτικοποίηση αρκετών μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων.

Γενικά, συμπεραίνουμε ότι η πολιτική αλλαγή που συντελέστηκε από τα μέσα του 1991, πολύ δευλά στην αρχή, μέχρι την εφαρμογή της ‘Νέας Στρατηγικής για την Πολωνία’ που εφαρμόστηκε από

¹¹⁴ Βλέπε Κεφάλαιο 3, παράγραφος 3.3.1.

τον Kolodko την περίοδο 1994-1997, άλλαξε άρδην την κατάσταση. Τελικά, το ότι η ιδιωτικοποίηση δεν προχώρησε την πρώτη περίοδο, λόγω τότε τυχαίων γεγονότων, ήταν πολύ θετικό, αφού στην συνέχεια ακολουθήθηκε μία πιο σταδιακή διαδικασία με πιο προσεχτικό σχεδιασμό. Φαίνεται πως η σημασία που δόθηκε στους απαιτούμενους θεσμούς αποτέλεσε τον κεντρικό πυρήνα της βελτίωσης της κατάστασης. Από την στιγμή που η δημιουργία των απαραίτητων επίσημων και ανεπίσημων περιορισμών είναι μια σταδιακή διαδικασία, τότε και η μετάβαση από την κεντρικά σχεδιαζόμενη οικονομία στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς αποτελεί μια σταδιακή διαδικασία.

Αυτό που φαίνεται να βοήθησε την μετέπειτα πορεία της Πολωνίας είναι η φιλελευθεροποίηση, που πραγματοποιήθηκε την πρώτη περίοδο. Και πάλι όμως, η φιλελευθεροποίηση, και ειδικά των τιμών, είναι μια πολύ εύκολη διαδικασία, η οποία μπορεί να γίνει αμέσως μετά την εγκαθίδρυση κάποιων απαραίτητων θεσμών.

Το 1998, η Πολωνία, μπορεί να παρουσίαζε κάποια προβλήματα, αλλά περίπου δέκα χρόνια μετά την έναρξη της διαδικασίας της μετάβασης αποτελεί πια μία μεσαίου-μεγέθους, ανοιχτή, ημι-ανεπτυγμένη οικονομία που έχει περισσότερα κοινά με την Ισπανία από ότι με την Ρωσία ή την Κίνα. Τα προβλήματα που αντιμετώπιζε είναι προβλήματα 'κανονικής' οικονομίας, ενώ τελείωσε τον αιώνα με μειωμένο πληθωρισμό, ποσοστά από επενδύσεις για το χρέος, σταθερότητα συναλλαγματικής ισοτιμίας, μεγάλη εγχώρια αγορά και εισόδο στην αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Slay, 2000).

6.2 Η Προσαρμογή του Μοντέλου Kyriazis-Zouboulakis¹¹⁵ στην Πολωνία

Το συγκεκριμένο μοντέλο παρουσιάστηκε και αναλύθηκε σε προηγούμενο Κεφάλαιο. Αυτό που θα προσπαθήσουμε να κάνουμε τώρα, είναι να προσαρμόσουμε την μετάβαση της Πολωνίας στο συγκεκριμένο μοντέλο.

Το μοντέλο αυτό καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ταχύτητα της επιτυχίας της μετάβασης από μία κεντρικά σχεδιαζόμενη οικονομία σε μία οικονομία της αγοράς, εξαρτάται από το ποσοστό ταχύτητας αλλαγής (going over rate) και το ποσοστό ταχύτητας προσαρμογής (learning rate). Το πρώτο δείχνει το πόσο γρήγορα μία χώρα εγκαταλείπει την κεντρικά σχεδιαζόμενη οικονομία και εισέρχεται στο νέο σύστημα της ελεύθερης αγοράς, ενώ το δεύτερο δείχνει το πόσο εύκολα τα δρώντα οικονομικά υποκείμενα προσαρμόζονται στο νέο καθεστώς, δηλαδή το πόσο γρήγορα γίνονται καλοί παίχτες. Το

¹¹⁵ Βλέπε Κεφάλαιο 3, παράγραφος 3.3.2.

καθένα από αυτά επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες. Αυτό που θα προσπαθήσουμε να κάνουμε, είναι να εξετάσουμε ποιοι παράγοντες από αυτούς πραγματοποιήθηκαν στην περίπτωση της Πολωνίας.

Το ποσοστό ταχύτητας αλλαγής επηρεάζεται από τα εξής χαρακτηριστικά:

- 1) Αν η χώρα πριν από την επιβολή του 'κομμουνιστικού' καθεστώτος είχε κάποιου είδους καπιταλιστική παράδοση. Αυτό επηρεάζει τον τρόπο που οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται το νέο καθεστώς ως προς τους ανεπίσημους κυρίως θεσμούς(ιδεολογία, κουλτούρα, έθιμα), έτσι τους κάνει να εμπιστεύονται πιο γρήγορα ή όχι το νέο καθεστώς. Στην περίπτωση της Πολωνίας αυτό είναι πραγματικότητα. Πριν την επιβολή του 'κομμουνιστικού' καθεστώτος, είχε ελεύθερη αγορά. Ένα επίσης πολύ σημαντικό στοιχείο που φανερώνει την βαθιά δημοκρατική παράδοση της Πολωνίας, ίσως από τις βαθύτερες στον κόσμο, είναι ότι δημιούργησε το πρώτο Σύνταγμα στην Ευρώπη, το 1791(Sachs, 1993, σελ. 112).
- 2) Η Πολωνία ήταν από νωρίς η πρώτη χώρα η οποία είχε ισχυρή αντιπολίτευση απέναντι στο καθεστώς. Αποτελούσε την μόνη χώρα από όλες τις χώρες του Ανατολικού μπλοκ¹¹⁶. Το γεγονός αυτό ενισχύει την θέληση των ανθρώπων να περάσουν στο νέο καθεστώς.

Το ποσοστό ταχύτητας προσαρμογής, με την σειρά του, επηρεάζεται από τα εξής χαρακτηριστικά:

- 1) Αν υπό το 'κομμουνιστικό' καθεστώς υπήρχαν κάποιου είδους καπιταλιστικές δομές. Αυτό θα βοηθήσει στην προσαρμογή των δρώντων οικονομικών υποκειμένων στο νέο σύστημα. Στην Πολωνία αυτό ήταν μία πραγματικότητα. Πρώτον, η Πολωνία αποτελούσε την μόνη χώρα που κατά την διάρκεια του προηγούμενου καθεστώτος είχε ιδιωτικό αγροτικό τομέα, ο οποίος μάλιστα αποτελούσε το 76% της συνολικής αγροτικής γης(Dries and Swinnen, 2002). Δεύτερον, είχε τον μεγαλύτερο ιδιωτικό τομέα από όλες τις χώρες του πρώην Ανατολικού μπλοκ που έφτανε το 20% του Α.Ε.Π. την δεκαετία του 1980, ενώ είχε μεγάλο τομέα ιδιωτικών μικρο-μεσαίων επιχειρήσεων(Kolodko, 2000, σελ. 277).
- 2) Η Πολωνία είχε ένα χωρικό(γεωγραφικό) πλεονέκτημα. Το κόστος μεταφορών από την Πολωνία στην Δυτική Ευρώπη είναι αρκετά χαμηλό. Η Πολωνία και η Βόρεια Γερμανία ενώνονται με μία μεγάλη επίπεδη πεδιάδα, κάνοντας τα κόστη μεταφοράς, με φορτηγό ή με τον σιδηρόδρομο, χαμηλά. Επίσης, τα λιμάνια της Πολωνίας που βρίσκονται στην

¹¹⁶ Βλέπε Κεφάλαιο 1, παράγραφος 1.2.

Βαλτική θάλασσα της παρέχουν εύκολη πρόσβαση με την Σκανδιναβία και με τα άλλα λιμάνια των χωρών της Βόρειας θάλασσας(Sachs, 1993, σελ. 99-100). Αυτό θα βοηθήσει στην προσαρμογή στο νέο καθεστώς.

Τα χαρακτηριστικά που αναφέραμε φαίνεται να αυξάνουν τα δύο ποσοστά, επομένως και το ποσοστό ολοκληρωμένης μετάβασης(rate of change) από το παλιό καθεστώς στο νέο. Επομένως, με βάση τα παραπάνω, θα περίμενε κανείς η είσοδος της Πολωνίας στο νέο σύστημα να ήταν και πολύ γρήγορη και πολύ επιτυχημένη. Για την μελέτη αυτής της υπόθεσης, ακολουθούμε την μεθοδολογία του μοντέλου των Kyriazis and Zouboulakis(2005) του χωρισμού της μετάβασης της Πολωνίας σε χρονικές περιόδους¹¹⁷.

1^η Περίοδος: 1989-1991

Η περίοδος αυτή, όπως έχουμε ήδη διαπιστώσει από όλη την εργασία, αποτελεί την περίοδο της μεγάλης οικονομικής ύφεσης της Πολωνίας, με την ανεργία να αυξάνεται ραγδαία. Αρκετοί παίκτες εισήλθαν στο νέο σύστημα. Το πρόβλημα όμως ήταν πως δεν μπορούσαν να ‘παίξουν’ καλά, κυρίως για δύο λόγους. Πρώτον, γιατί δεν είχαν συνηθίσει να παίζουν σε αυτό το νέο παιχνίδι, ειδικά οι διευθυντές των εταιρειών αντιμετώπισαν σοβαρό πρόβλημα, αλλά το σημαντικότερο κατά την γνώμη μου ήταν η έλλειψη δημιουργίας των απαραίτητων επίσημων κανόνων, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, που θα διευκόλυναν το παιχνίδι. Στην Πολωνία, λοιπόν, αντί να υπάρχει το πρόβλημα με την προσαρμογή των ανθρώπων στους ανεπίσημους περιορισμούς¹¹⁸, οι οποίοι είναι δυσκολότεροι, υπήρχε το πρόβλημα με την απουσία των επίσημων. Επομένως οι παίκτες ήθελαν να παίζουν, αλλά δεν μπορούσαν. Το ότι η ύφεση στην Πολωνία διήρκησε τελικά τόσο λίγο, οφείλεται κατ’ εξοχήν στον ήδη υπάρχοντα ιδιωτικό μικρο-μεσαίο επιχειρηματικό τομέα, ο οποίος, και λόγω της ευελιξίας του στην προσαρμογή της παραγωγής, αυξανόταν σταδιακά.

2^η Περίοδος: 1992-1994

Η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε από την συνεχιζόμενη μεγέθυνση του νέου ιδιωτικού τομέα και των ιδιωτικοποιημένων πλέον μικρομεσαίων, και όχι μόνο, επιχειρήσεων. Όλο και καινούριοι παίκτες άλλαζαν παιχνίδι, με καινούριες επιχειρήσεις να δημιουργούνται συνεχώς, και τις ήδη υπάρχουσες να επεκτείνονται. Τέθηκαν οι βάσεις για την δημιουργία ενός αποτελεσματικού θεσμικού πλαισίου(χρηματοπιστωτικό σύστημα, νομικό πλαίσιο, ιδιωτικό δίκαιο, εταιρική διακυβέρνηση). Την

¹¹⁷ Βλέπε Κεφάλαιο 3, παράγραφος 3.3.2.

¹¹⁸ Βλέπε Κεφάλαιο 3, παράγραφος 3.3.1.

περίοδο αυτή εισήλθαν οι περισσότεροι παίκτες στο νέο παιχνίδι, και η συνολική ευημερία ήταν σίγουρα θετική, αφού η οικονομική μεγέθυνση το 1994 ήταν 5,2%.

3^η Περίοδος: 1995

Η χρονιά κατά την οποία η Πολωνία ξαναβρίσκει το επίπεδο του Α.Ε.Π. του 1989. Την περίοδο αυτή, οι παίκτες που εισήρθαν την προηγούμενη περίοδο, έγιναν πλέον καλοί παίκτες. Οι απαραίτητοι επίσημοι κανόνες έχουν δημιουργηθεί, οι άμεσες ξένες επενδύσεις εκτινάσσονται, παρέχοντας στις εγχώριες επιχειρήσεις τεχνολογία, αύξηση παραγωγικότητας της εργασίας και διοικητικές ικανότητες (management skills), οι εξαγωγές αυξάνονται και αυτές, και τα προγράμματα ιδιωτικοποίησης προχωρούν, με θετικά αποτελέσματα μέσα στα επόμενα δύο χρόνια. Όλοι πλέον οι νέοι παίκτες φαίνεται να έχουν προσαρμοστεί 100% στα νέα δεδομένα. Η οικονομική μεγέθυνση την περίοδο 1995-1997 είναι η μεγαλύτερη στην Ευρώπη, ενώ η ανεργία μειώνεται από 16% σε 8% περίπου. Το μόνο πράγμα που δεν συμβαδίζει 100%, είναι η ύπαρξη ακόμα σημαντικού δημόσιου τομέα το 1997.

Γενικά, το μοντέλο επαληθεύει, σε θεωρητική βέβαια βάση, την επιτυχημένη μετάβαση της Πολωνίας στην οικονομία της αγοράς, όπως την χαρακτηρίζουν οι Kolodko, Slay, Stiglitz, Lavigne και πολλοί άλλοι. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η Πολωνία ήταν η μόνη χώρα σε όλο το Ανατολικό μπλοκ που βίωσε μόνο δύο χρόνια ύφεση. Σε αυτό το γεγονός πρωτοστάτησαν τα χαρακτηριστικά που αναφέραμε παραπάνω, τα οποία στην ουσία αποτελούσαν πλεονεκτήματα της Πολωνίας έναντι άλλων υπό μετάβαση χωρών. Από την όλη πορεία της εργασίας συμφωνώ με τους Kolodko (1999, 2000), Stiglitz (2002) και North (1997) ότι η ύφεση της πρώτης περιόδου (1989-1992) ήταν αποτέλεσμα λανθασμένων πολιτικών, και βασικά αμέλειας ως προς την δημιουργία των απαραίτητων θεσμών.

6.3 Εισοδηματική Ανισότητα

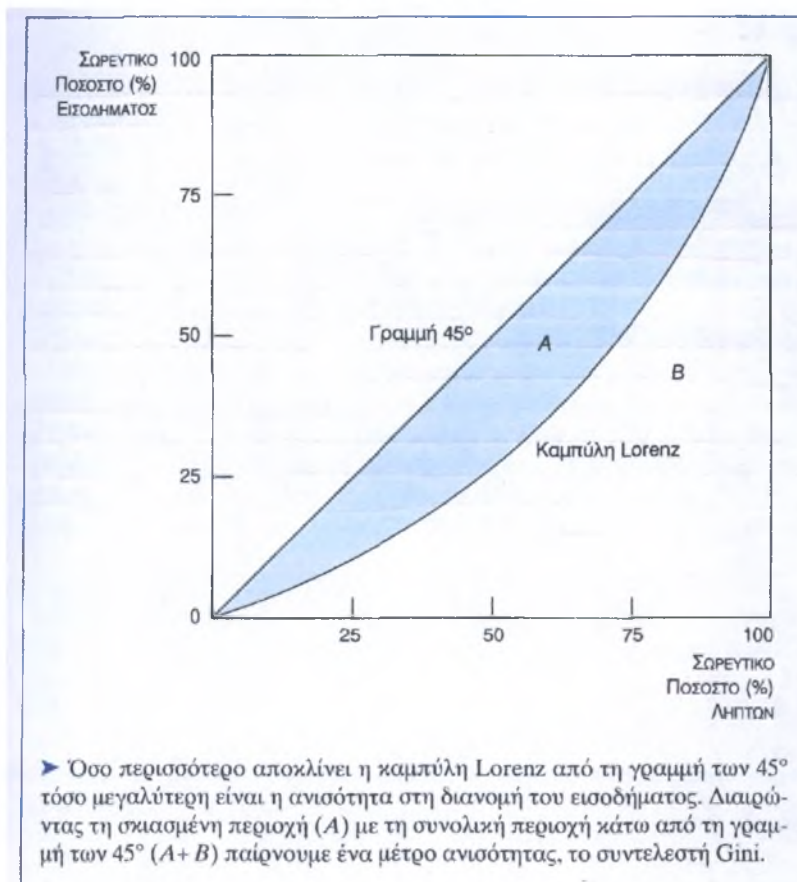
6.3.1 Δύο Διαφορετικές Προσεγγίσεις

Εκτός από τα μακροοικονομικά και τα θεσμικά στοιχεία που έχουμε ήδη αναφέρει, σημαντικό ρόλο στην αξιολόγηση της πορείας μιας χώρας έχει η εισοδηματική ανισότητα, η οποία μετράται συνήθως με τον συντελεστή Gini. Η μέτρηση της εισοδηματικής ανισότητας για τις χώρες του πρώην Ανατολικού μπλοκ είναι πολύ ενδιαφέρουσα, αφού με το προηγούμενο καθεστώς υπήρχε κατά πολύ μια ισότητα μεταξύ των πολιτών. Ο συντελεστής Gini μετράται από την καμπύλη Lorenz. Για την

κατασκευή μιας καμπύλης Lorenz, κατατάσσουμε τους λήπτες από τα χαμηλότερα εισοδήματα στα υψηλότερα, κατά μήκος του οριζόντιου άξονα. Η καμπύλη δείχνει το μερίδιο του συνολικού εισοδήματος που λαμβάνεται από οποιοδήποτε σωρευτικό ποσοστό επί τοις εκατό των ληπτών. Το σχήμα της μας δείχνει τον βαθμό ανισότητας του εισοδήματος. Η καμπύλη, εξ ορισμού, ακουμπά στην γραμμή των 45 μοιρών σε δύο σημεία: Στο κάτω αριστερό άκρο, όπου το 0% των ληπτών λαμβάνει το 0% του εισοδήματος, και στο πάνω δεξί, όπου το 100% των ληπτών λαμβάνει το 100% του εισοδήματος. Στην περίπτωση που ένα άτομο λάμβανε όλο το εισόδημα, η καμπύλη θα ταυτιζόταν με το χαμηλότερο δεξί άκρο, ενώ στην περίπτωση όπου όλοι θα λάμβαναν το ίδιο εισόδημα, η καμπύλη θα συνέπιπτε με τη γραμμή των 45 μοιρών. Το Σχήμα 6.2 (Gillis, Perkins, Roemer and Snodgrass, 1996, σελ. 129) παρουσιάζει μια καμπύλη Lorenz.

ΣΧΗΜΑ 6.1

Καμπύλη Lorenz

Θέλοντας να μελετήσουμε την πορεία της εισοδηματικής ανισότητας στην Πολωνία για την περίοδο που εξετάζουμε, διαπιστώνουμε δύο διαφορετικές προσεγγίσεις. Οι Keane και Prasad(2003)

βασισμένοι στα δεδομένα της στατιστικής υπηρεσίας της Πολωνίας(CSO) σε δείγμα 25.000 νοικοκυριών, μετά από μελέτες για τον υπολογισμό του συντελεστή Gini, συμπεραίνουν ότι η εισοδηματική ανισότητα στην Πολωνία μειώθηκε την περίοδο 1990-1992, ενώ αυξήθηκε την περίοδο 1993-1997, αλλά σε μέτρια επίπεδα, αφού γενικά βρίσκεται κοντά στα σκανδιναβικά επίπεδα(περίπου 0,25%). Σε αντίθεση με αυτούς, ο ΟΟΣΑ το 1997 υπολόγισε αύξηση του συντελεστή Gini την περίοδο 1989-1996 κατά 0,05, ενώ την ίδια περίοδο οι Keane και Prasad βρήκαν μηδαμινή αύξηση(0,002). Η ανάλυσή μου αναφέρεται στην μελέτη των Keane και Prasad, αφού δεν κατέστη δυνατό να βρω την έκθεση του ΟΟΣΑ για το 1997. Μαζί με την βοήθεια των αποτελεσμάτων της όλης μέχρι τώρα εργασίας και της μελέτης του Invaschenko(2003) για τις εισοδηματικές ανισότητες στις χώρες υπό μετάβαση την δεκαετία του 1990, θα προσπαθήσω να εξηγήσω τα ευρήματα ώστε να μπορέσουμε να βγάλουμε όσο το δυνατόν ασφαλέστερα συμπεράσματα.

6.3.2 Τα Αποτελέσματα των Keane και Prasad

Ο Πίνακας 6.1(Keane and Prasad, 2003, σελ. 133) παρουσιάζει τις μετρήσεις του συντελεστή Gini από το 1985 μέχρι το 1997. Ο συντελεστής Gini αυξήθηκε από 0,256 το 1988 σε 0,263 το 1989, αλλά από το 1990 έως το 1992 μειώθηκε. Το 1992, μάλιστα, η τιμή του(0,230) ήταν μικρότερη από αυτή των ετών πριν την μετάβαση. Στην συνέχεια, την περίοδο 1993-1997 ο συντελεστής Gini αυξάνεται. Η συνολική αύξηση του συντελεστή την περίοδο 1988-1997 ήταν 0,020. Η αύξηση αυτή γενικά δεν είναι μεγάλη, αφού η αύξηση του συντελεστή στις Η.Π.Α. την δεκαετία του 1980 ήταν 0,03 ενώ στο Ηνωμένο Βασίλειο την περίοδο 1985-1991 ήταν 0,035.

Ο υπολογισμένος συντελεστής Gini είναι στο εισόδημα των πολιτών μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις(κοινωνικά επιδόματα, παροχές, κτλ.), που όπως θα δούμε στην συνέχεια, ειδικά την περίοδο 1990-1992, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο. Στον Πίνακα 6.1, φαίνεται και ο υπολογισμένος συντελεστής Gini στα εισοδήματα χωρίς τον υπολογισμό των κοινωνικών μεταβιβάσεων(income excluding transfers). Για την περίοδο 1988-1997, ο συντελεστής αυτός αυξήθηκε κατά 0,066. Αυτό δείχνει ότι οι κοινωνικές μεταβιβάσεις ήταν αυτές που μείωσαν την ανισότητα στα πρώτα στάδια της μετάβασης. Από τον πίνακα φαίνεται επίσης η ανισότητα στα εισοδήματα των νοικοκυριών που αποτελούνται αποκλειστικά από εργαζόμενους(labor income)(αποτελούν περίπου το 52%). Η εισοδηματική ανισότητα αυτών αυξήθηκε κατά πολύ την πρώτη περίοδο(κατά 0,037 την περίοδο 1998-

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.1

Poland: Measures of overall inequality

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
<i>Gini coefficients</i>										
Total income	0.256	0.263	0.250	0.235	0.230	0.248	0.262	0.255	0.265	0.276
Income excluding transfers	0.385	0.384	0.389	0.404	0.416	0.416	0.437	0.432	0.448	0.451
Nondurables consumption	0.211	0.219	0.209	0.208	0.205	0.222	0.228	0.222	0.227	0.235
Total consumption	0.244	0.258	0.241	0.233	0.227	0.247	0.254	0.247	0.262	0.271
<i>Gini coef. for worker-headed houses</i>										
Labor income	0.252	0.262	0.268	0.278	0.289	0.285	0.292	0.288	0.295	0.298
<i>Half the square of the coefficient of variation</i>										
Total income	0.091	0.105	0.086	0.079	0.077	0.097	0.103	0.096	0.105	0.112
Income excluding transfers	0.203	0.210	0.207	0.230	0.244	0.265	0.281	0.278	0.294	0.306
<i>Mean log deviation</i>										
Total income	0.078	0.087	0.075	0.071	0.069	0.079	0.086	0.081	0.086	0.093
Income excluding transfers	0.221	0.244	0.247	0.268	0.278	0.404	0.357	0.333	0.317	0.444

Note: The inequality measures shown here are for the individual distributions of income and consumption. Household income and consumption are adjusted using the food share-based equivalence scale and allocated equally to the individuals in the household. Income and consumption data for 1993-1997 are adjusted for the change in survey frequency.

1992, ενώ μέχρι το 1997 έμεινε περίπου στάσιμη. Κατά την γνώμη μου, αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι με το νέο καθεστώς οι διαφοροποιήσεις των μισθών ήταν πολύ μεγαλύτερες και βασίζονταν στο επίπεδο μόρφωσης και ικανότητας του εργαζομένου, αντίθετα με το προηγούμενο καθεστώς, όπου οι διαφοροποιήσεις ήταν μικρότερες, και, όταν υπήρχαν, βασίζονταν στα χρόνια εργασίας του εργαζόμενου και στην σημασία του κλάδου για το καθεστώς. Στη συνέχεια, με την έναρξη της οικονομικής μεγέθυνσης, η εισοδηματική ανισότητα των εργαζομένων σταθεροποιήθηκε.

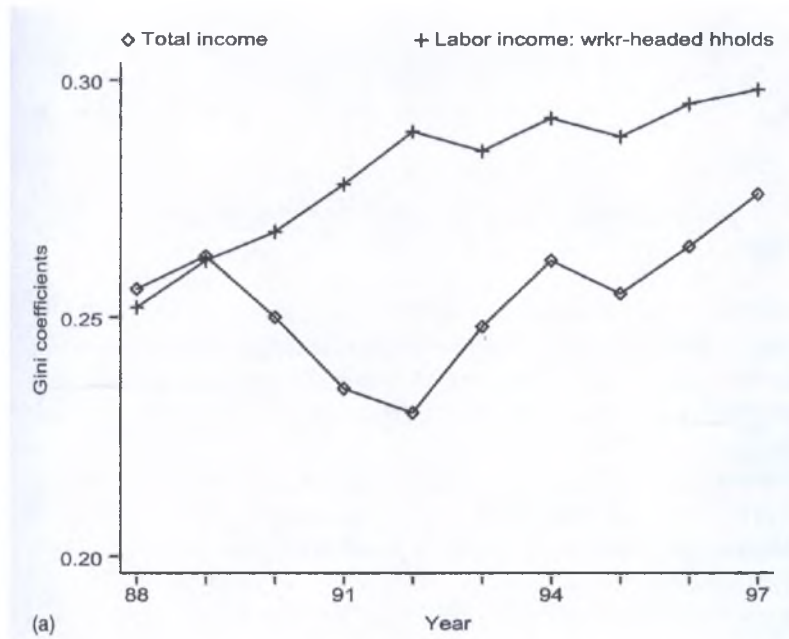
Οι Keane και Prasad, υπολογίζουν επίσης δύο εναλλακτικούς δείκτες μέτρησης της ανισότητας, το μισό τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας (half the square of coefficient of variation) και την μέση λογαριθμική απόκλιση (mean logarithmic deviation)¹¹⁹. Τα αποτελέσματα, όπως φαίνονται στον

¹¹⁹ Ο συντελεστής Gini είναι αρκετά ευαίσθητος στις αλλαγές γύρω από τον μεσαίο της διανομής. Ο συντελεστής μεταβλητότητας είναι πιο ευαίσθητος σε αλλαγές στις υψηλότερες τιμές της διανομής, ενώ η μέση λογαριθμική απόκλιση είναι πιο ευαίσθητη σε αλλαγές στις χαμηλότερες τιμές.

Πίνακα 6.1, είναι ακριβώς τα ίδια: Μείωση την περίοδο 1990-1992, και μέτρια αύξηση την περίοδο 1993-1997. Όσον αφορά στις κοινωνικές μεταβιβάσεις, αυτές προσανατολίστηκαν περισσότερο στην μεσαία τάξη, ίσως λόγω του ότι, στην ουσία, πάνω της θα στηριζόταν η ανάπτυξη.

Για την καλύτερη κατανόηση του καθοριστικού ρόλου των κοινωνικών μεταβιβάσεων στην εισοδηματική ανισότητα, παραθέτουμε τα παρακάτω σχήματα. Στο Σχήμα 6.2a(Keane and Prasad, 2003, σελ. 141), φαίνεται η πορεία του συντελεστή Gini για το συνολικό εισόδημα και το εισόδημα των νοικοκυριών που αποτελούνται μόνο από εργαζόμενους. Η διαφορά είναι εμφανής.

Σχήμα 6.2a

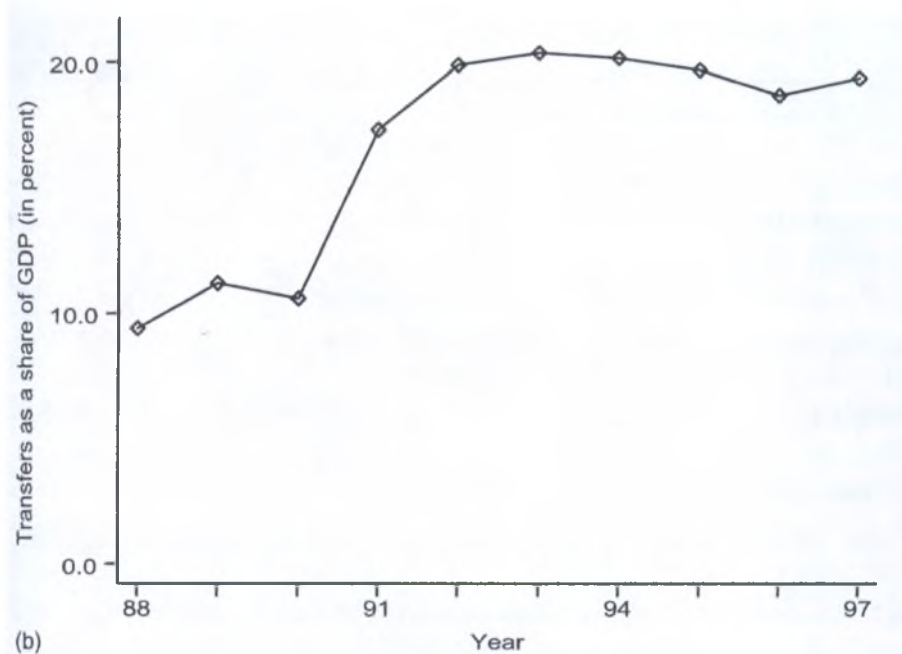

Στο Σχήμα 6.2b(Keane and Prasad, 2003, σελ. 141), φαίνεται η εξέλιξη των κοινωνικών μεταβιβάσεων. Τεράστια αύξηση την περίοδο 1990-1992, και μετά σταθεροποίηση με μικρή πτώση.

Προσπαθώντας να τεστάρουμε κάπως τα αποτελέσματα των Keane και Prasad, θα χρησιμοποιήσουμε μία ανάλυση της σχέσης της μεγέθυνσης και της εισοδηματικής ανισότητας του Ivaschenko(2003) σε 24 οικονομίες υπό μετάβαση¹²⁰, αφού πρώτα έλεγξα ότι ο ένας δεν έχει χρησιμοποιήσει τον άλλον στην έρευνά του.

¹²⁰ Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία, Λευκορωσία, Μολδαβία, Ρωσία, Ουκρανία, Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Γεωργία, Καζακστάν, Κυργιανιστάν, Ταζικιστάν, Τουρκμενιστάν, Ουζμπεκιστάν, Τσεχία, Ουγγαρία, Πολωνία, Σλοβακία, Βουλαγαρία, Ρουμανία, Κροατία, Σλοβενία και FYROM.

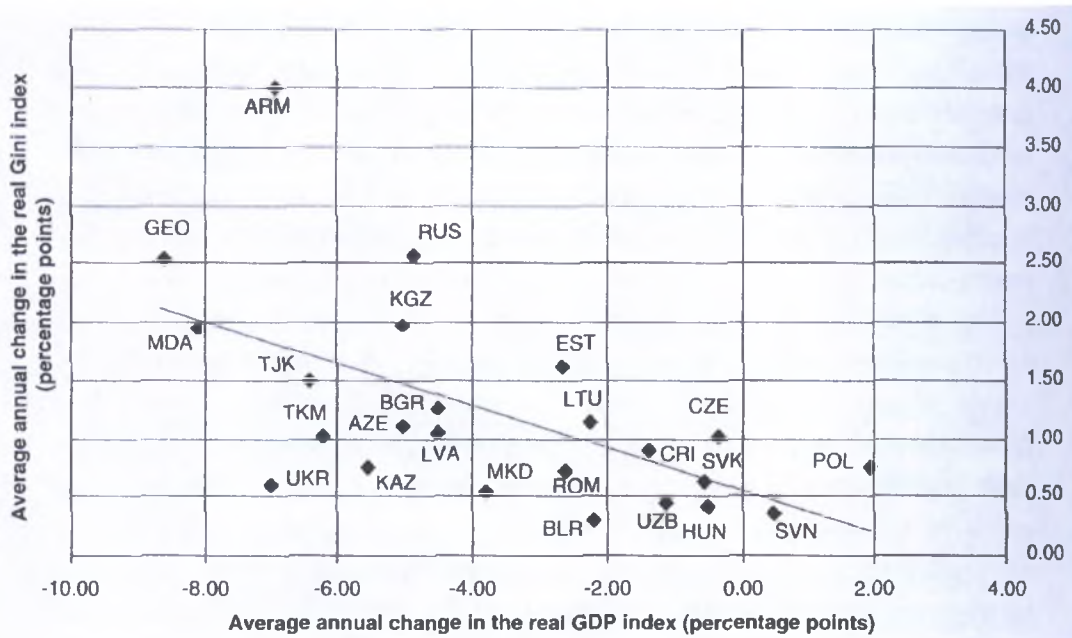
Σχήμα 6.2b

Ο Ivaschenko αναφέρει ότι η μόνη χώρα που μείωσε την εισοδηματική της ανισότητα κατά την πρώτη φάση της μετάβασής της ήταν η Πολωνία. Από το Σχήμα 6.3(Ivaschenko, 2003, σελ. 158) φαίνεται καθαρά ότι η Πολωνία το 1998 βρίσκεται στην καλύτερη θέση από πλευράς οικονομικής μεγέθυνσης, χωρίς μεγάλη αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας. Στο σημείο αυτό φαίνεται να συμβαδίζουν οι δύο μελέτες.

Ο Ivaschenko, με την μελέτη του αυτή, προσπάθησε να ερευνήσει τους παράγοντες και τον τρόπο με τον οποίο αυτοί επηρεάζουν την εισοδηματική ανισότητα. Τα ευρήματά του ήταν τα εξής: Πρώτον, η οικονομική μεγέθυνση στις χώρες της Κεντροανατολικής Ευρώπης συνοδεύτηκε από αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας, αν και σε μετριοπαθή επίπεδα. Η εύρεση αυτή είναι ακριβώς η ίδια με αυτήν των Keane και Prasad. Δεύτερον, η αύξηση της ανεργίας οδήγησε σε αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας. Το στοιχείο αυτό δεν συμβαδίζει. Το 1990-1992, την περίοδο που οι Keane και Prasad βρήκαν μείωση της ανισότητας, η ανεργία αυξανόταν καλπάζοντας, ενώ αντίθετα, το 1994-1997 που η ανεργία μειώθηκε, η εισοδηματική ανισότητα αυξήθηκε. Αυτό βέβαια ίσως να μπορεί να εξηγηθεί με τα υψηλά επιδόματα ανεργίας της πρώτης περιόδου, αλλά αυτό χρήζει περαιτέρω διερεύνησης. Τρίτον, η κρατική παρέμβαση στην οικονομία(κοινωνικές μεταβιβάσεις) μείωσε την εισοδηματική ανισότητα. Αυτό, όπως αναφέραμε, επαληθεύεται κατά τους Keane και Prasad για την Πολωνία. Το τελευταίο είναι η επιρροή της ιδιωτικοποίησης και της φιλελευθεροποίησης στην εισοδηματική ανισότητα.

Σχήμα 6.3

The dynamics of income inequality and GDP growth in transitional economies, 1989-1998
Source: Author's calculations using a constructed panel of inequality estimates and the Real GDP index from the Trans/MONEE2000 database, UNICEF, Florence.

Βρέθηκε ότι αύξησαν την εισοδηματική ανισότητα, ειδικότερα όμως την αύξησε ο αναπτυσσόμενος ιδιωτικός τομέας. Αυτό επαληθεύεται, από την στιγμή που η Πολωνία ακολούθησε σταδιακή ιδιωτικοποίηση, και η εισοδηματική ανισότητα αυξήθηκε την περίοδο που πραγματοποιήθηκαν οι ιδιωτικοποιήσεις. Αντίθετα, η φιλελευθεροποίηση πραγματοποιήθηκε την πρώτη περίοδο της μετάβασης, και σίγουρα δεν μπορούσε να γίνει πιο γρήγορα από ότι έγινε.

Από όλα τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι το κεντρικό σημείο της ανάλυσης είναι η αύξηση των κοινωνικών μεταβιβάσεων, και συγκεκριμένα των συντάξεων και των επιδομάτων ανεργίας. Ήταν στην πραγματικότητα τόσο μεγάλη ώστε να υπερκεράσει όλα τα παραπάνω; Οι Keane και Prasad θα απαντούσαν σίγουρα ναι σε αυτή την ερώτηση. Κατά αυτούς, οι κοινωνικές μεταβιβάσεις ως ποσοστό του Α.Ε.Π. την περίοδο 1990-1997 ήταν κατά μέσο όρο 17,7%, όταν ο μέσος των υπολοίπων χωρών ήταν 10,8%. Ο Mikhaev(2000) πάλι, θα απαντούσε όχι. Κατά αυτόν, οι ανισότητες στην Πολωνία είναι αρκετά μεγάλες, και πολύ μεγαλύτερες από την Τσεχία. Ο Stiglitz(2002), με την σειρά του, αναφέρει ότι ο συντελεστής Gini της Πολωνίας το 1999 ήταν μικρότερος από αυτόν του Ηνωμένου Βασιλείου.

Γενικά, με αυτά τα περιορισμένα και τόσο αποκλίνοντα μεταξύ τους στοιχεία είναι δύσκολο να βγάλει κανείς θεωρητικά, χωρίς δηλαδή εμπειρική μελέτη, συμπεράσματα. Αυτό που θα μπορούσαμε να πούμε, είναι ότι, σε γενικές γραμμές, η εισοδηματική ανισότητα στην Πολωνία κατά την περίοδο που εξετάζουμε(μέχρι το 1997) φαίνεται είναι αρκετά μετριοπαθής.

6.4 Από το 1998 έως Σήμερα¹²¹

Όπως είδαμε στο Κεφάλαιο 5, η αξιοθαύμαστη οικονομική μεγέθυνση της περιόδου 1995-1997 δημιούργησε πολλές νέες θέσεις εργασίας, οι οποίες με την σειρά τους μείωσαν κατά πολύ το ποσοστό ανεργίας. Η αύξηση της παραγωγικότητας προήλθε μέσα από την μεγέθυνση των εξαγωγών και των άμεσων ξένων επενδύσεων, που έφεραν νέα τεχνολογία και διοικητικές ικανότητες. Δυστυχώς, από το 1998 και μετά, η αύξηση της παραγωγικότητας επετεύχθη μέσα από την μείωση της απασχόλησης, κι επομένως την ταυτόχρονη αύξηση ανεργίας και φτώχειας. Το 1998 αποτελεί ορόσημο, από την στιγμή που τότε είχαμε την κρίση στην Ρωσία, ως επακόλουθο της κρίσης στην Νοτιοανατολική Ασία¹²².

Με την βοήθεια του Πίνακα 6.2(Paci, Sasin and Verbeek, 2004, σελ. 3), θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε την οικονομική κατάσταση της Πολωνίας αυτή τη 'τρίτη φάση', μέχρι την είσοδό της στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η οικονομική μεγέθυνση της περιόδου 1998-2000 είναι μεγάλη, αφού είναι ανάμεσα στο 4% και 5%. Το 1997 όμως, η οικονομική μεγέθυνση ήταν στο 6,9%¹²³. Την περίοδο λοιπόν 1997-2000, η οικονομική μεγέθυνση, αν και συνεχιζόταν, ο ρυθμός της μειώθηκε κατά 3%. Το 2001, ο ρυθμός της οικονομικής μεγέθυνσης μειώθηκε κατά 3% επιπλέον. Εκεί που η οικονομία μεγενθυνόταν με ρυθμό 7% περίπου ετησίως το 1997, το 2001 μεγενθυνόταν με μόλις 1%. Στην ουσία δηλαδή, παρέμενε στάσιμη. Το 2003, φαίνεται μια ανάκαμψη.

¹²¹ Σε αυτή την παράγραφο, η οποία αποτελεί στην ουσία και την τελευταία παράγραφο της εργασίας, θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε εν συντομία την πορεία της Πολωνίας από το 1998 μέχρι την είσοδό της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, να εντοπίσουμε τις σημερινές προκλήσεις της πολωνικής οικονομίας και να προτείνουμε κάποιες πολιτικές. Η παράγραφος αυτή αποτελεί περισσότερο ένα κίνητρο για περαιτέρω ανάλυση της συγκεκριμένης περιόδου στο μέλλον, η οποία αφαιρέθηκε σκόπιμα από την εργασία.

¹²² Περισσότερες λεπτομέρειες για την σύνδεση των δύο κρίσεων, βλέπε Stiglitz(2002).

¹²³ Βλέπε Κεφάλαιο 5, παράγραφος 5.1.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.2

Selected Economic Indicators, 1997-2003

Main macroeconomic indicators	1998	1999	2000	2001	2002	2003
GDP growth, %y/y	4.8	4.1	4.0	1.0	1.4	3.8
Private consumption growth, % y/y	4.8	5.2	2.8	2.1	3.3	3.1
Gross fixed investment growth, % y/y	14.2	6.8	2.7	-9.8	-5.8	-0.9
Unemployment rate, e.o.p., %	10.7	13.8	16.3	19.4	20.0	20.0
Poverty headcount, % of population	13.1	14.3	14,8	15.6	16.6	...
General gov't expenditures, % of GDP	41.9	42.7	40.5	43.3	44.0	46.3
General gov't budget balance, % of GDP	-2.4	-3.1	-3.0	-4.9	-5.9	-6.6
Consumer price inflation, % y/y	8.6	7.3	10.1	5.5	1.9	0.8
NBP refinancing rate, %	21.0	21.5	24.0	16.5	9.75	6.0
Current account deficit, % of GDP	-4.1	-7.6	-6.0	-2.9	-2.6	-2.0
External debt, % of GDP	35.2	41.6	39.8	37.7	41.7	47.6

e.o.p. – end of period, 2003 – forecast or latest available

Source: GUS data

Γενικά, την ίδια εξελίξη έχουν όλοι οι δείκτες. Το ποσοστό μεγέθυνσης της ιδιωτικής κατανάλωσης(private consumption growth) μειώνεται μέχρι το 2001, και μετά αυξάνεται. Το μεγαλύτερο επίτευγμα της περιόδου που φαίνεται από τον πίνακα, είναι η μείωση του πληθωρισμού, ο οποίος φτάνει να είναι στο 0,8% το 2003! Από τον πίνακα, μπορούμε πολύ εύκολα να διακρίνουμε τα τρία πιο μεγάλα προβλήματα της πολωνικής οικονομίας. Το ένα, καθαρά μακροοικονομικής φύσεως, είναι έλλειμμα του γενικού κυβερνητικού προϋπολογισμού(general government budget balance). Η πορεία του είναι αυξητική καθ' όλη την περίοδο, ενώ το 2003 φτάνει το -6,6% του Α.Ε.Π.. Το δεύτερο είναι η αύξηση της φτώχειας. Η πορεία της είναι επίσης αυξητική σε όλη την περίοδο, και σε υψηλό επίπεδο(16,6% του πληθυσμού κάτω από το όριο της φτώχειας το 2002). Το σημαντικότερο όμως πρόβλημα της Πολωνίας είναι η τεράστια και κυριολεκτικά ανεξέλεγκτη ανεργία, η οποία βέβαια

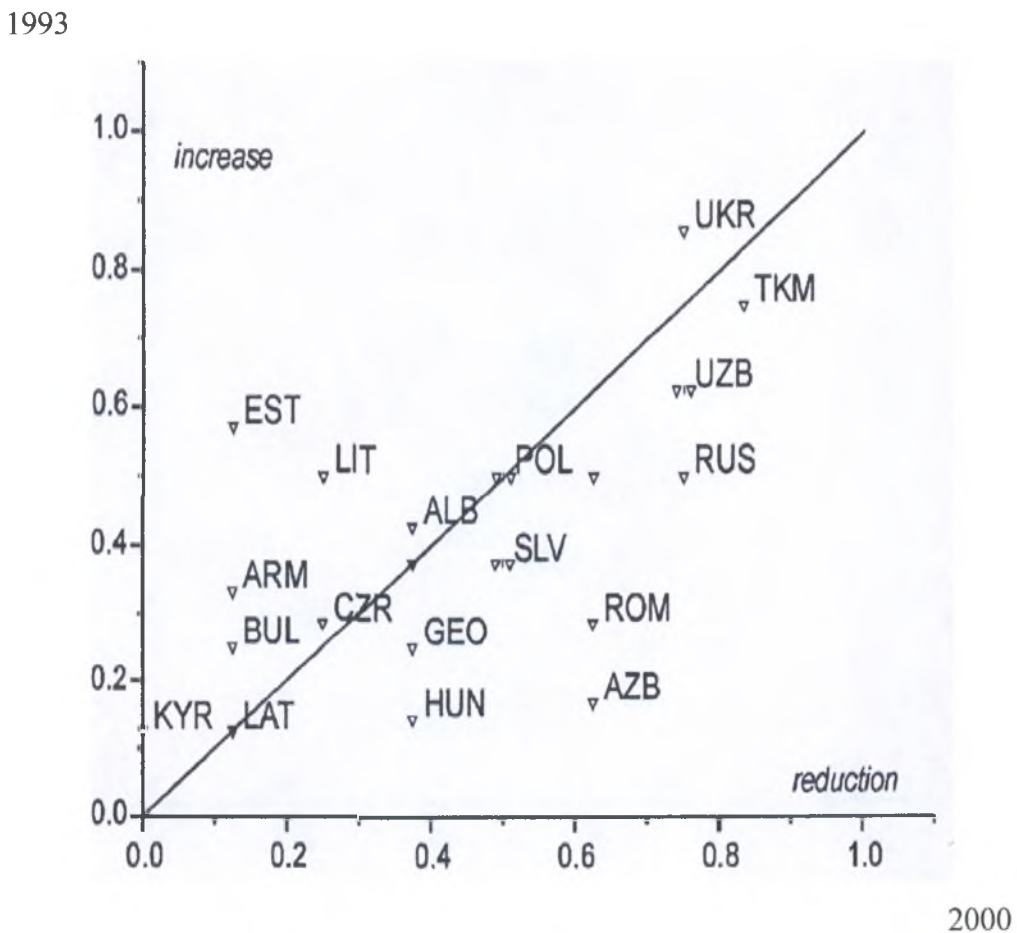
επηρεάζει άμεσα τα δύο παραπάνω προβλήματα. Ειδικά την αύξηση της φτώχειας μπορούμε να την αποδώσουμε κατ' εξοχήν στην αύξηση της ανεργίας.

Το 1997, η ανεργία είχε φτάσει το 8,6%, αφού μειωνόταν από το 16,4% του 1993. Το 2003 έφτασε το 20%(ένας στους πέντε άνεργος), ενώ την στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές(πρώτο εξάμηνο 2005, η ανεργία στην Πολωνία βρίσκεται στο 20,5%¹²⁴.

Το 1998, η Πολωνία έχασε τις εξαγωγικές αγορές της Ανατολής, λόγω της κρίσης στην Ρωσία. Η κρίση αυτή έκανε πολλές χώρες του πρώην Ανατολικού μπλοκ να ξανασκεφτούν την μείωση των ελέγχων στο ξένο κεφάλαιο, στις οποίες είχαν προσχωρήσει την δεκαετία του 1990. Έτσι, όπως φαίνεται και στο Σχήμα 6.4(Bodenstein, Plumper and Schneider, 2003, σελ. 238), οι περισσότερες χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Πολωνίας, αν και όχι σε μεγάλο ποσοστό, αύξησαν τους ελέγχους στο κεφάλαιο. Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας μπορεί να είναι η μείωση των επενδύσεων.

Σχήμα 6.4

Η Πορεία των Ελέγχων στο Κεφάλαιο, 1993-2000

¹²⁴ Βλέπε Οικονομική εφημερίδα Ναυτεμπορική: Τρίτη, 8 Φεβρουαρίου, 2005, σελ. 14-15.

Την περίοδο αυτή, η αύξηση της παραγωγικότητας επετεύχθη με μείωση της απασχόλησης. Η μείωση της απασχόλησης με την αύξηση του εργατικού δυναμικού λόγω της εισόδου νέων ανθρώπων στην αγορά εργασίας, λόγω της έκρηξης των γεννήσεων που έλαβε χώρα στις αρχές της δεκαετίας του 1980, συνετέλεσαν στην αύξηση της ανεργίας. Τον Δεκέμβριο του 2002 ο αριθμός των ανέργων φτάνει τους 3.300.000(Paci, Sasin and Verbeek, 2004, σελ. 4).

Το 1999, πραγματοποιήθηκε μια αλλαγή στην νομισματική πολιτική. Με άμεσο στόχο της κυβέρνησης την μείωση του πληθωρισμού για την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και ταυτόχρονα, την είσοδο στην Οικονομική Νομισματική Ένωση(EMU). Η νομισματική πολιτική έγινε υπερβολικά περιοριστική, με την άυξηση των πραγματικών επιτοκίων στο 13% το 2001, από 10% που ήταν την περίοδο 1999-2000. Γενικά, την περίοδο 2000-2003, ακολουθήθηκε ένα μείγμα περιοριστικής νομισματικής πολιτικής με χαλαρή δημοσιονομική πολιτική, το οποίο, εκτός από την επίτευξη, και με το παραπάνω, του στόχου για μείωση του πληθωρισμού, δεν είχε άλλα θετικά αποτελέσματα(Paci, Sasin and Verbeek, 2004).

Η έκθεση του Ο.Ο.Σ.Α. το 2004, αναγνωρίζει ως βασικό πρόβλημα της Πολωνίας την ανεργία, και το κατά κεφαλήν της εισόδημα, το οποίο είναι χαμηλό. Ως πρόοδο αναφέρει την συνεχή αύξηση της παραγωγής μετά από την πτώση της κατά την περίοδο της ‘θεραπείας σοκ’, τον χαμηλό πληθωρισμό και το γεγονός ότι το 2004, περισσότερο από 75% του Α.Ε.Π. παράγεται από τον ιδιωτικό τομέα.

Ο βασικός στόχος της Πολωνίας πρέπει να είναι η μείωση της ανεργίας. Αυτή μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την βελτίωση των συνθηκών επένδυσης, ώστε να αυξηθεί η οικονομική δραστηριότητα και η ζήτηση εργατικού δυναμικού. Τα υψηλά επίπεδα επενδύσεων θα αυξήσουν την παραγωγικότητα, τη διεθνή ανταγωνιστικότητα και το ρυθμό σύγκλισης των εσόδων με αυτά των υπόλοιπων χωρών του Ο.Ο.Σ.Α.. Βασική προϋπόθεση αυτής της διαδικασίας είναι η μακροοικονομική σταθερότητα, η οποία αποτελεί το κλειδί για την δημιουργία ενός περιβάλλοντος που θα προωθεί την ανάπτυξη(Paci, Sasin and Verbeek, 2004). Η μακροοικονομική σταθερότητα ενθαρρύνει τις επενδύσεις και προωθεί την αύξηση της παραγωγικότητας. Η διαδικασία αυτή, παράλληλα με πολιτικές που θα προωθούν την ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου και της εκπαίδευσης, θα οδηγήσει σε αύξηση της απασχόλησης, κι έτσι σε μείωση της ανεργίας και μετά της φτώχειας.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να επαναφέρω τη συζήτηση για το Washington Consensus. Θα συμφωνήσω με την άποψη της Lavigne(2000), ότι από την στιγμή που οι χώρες αυτές δέχθηκαν την

πρόσκληση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για πλήρη ένταξη(η Πολωνία το 1997), άρχισαν να ασχολούνται με την εκπλήρωση των προϋποθέσεων που έθετε αυτή. Επομένως, η Πολωνία από το 1998, δεν υπάκουε ούτε στο Washington Consensus, ούτε όμως και στο νεο-κεϋνσιανό post Washington Consensus που εφάρμοσε ο Kolodko στην Πολωνία την περίοδο 1994-1997, και πίστευε ότι μπορούσε να αποτελέσει διεθνώς την αντιπρόταση του Washington Consensus. Οι πολιτικές που ακολούθησε ήταν στην ουσία αυτές που προβλέπονταν από την Ευρωπαϊκή Ένωση, οι οποίες, σίγουρα δεν ταιριάζουν με τις απόψεις και τις πολιτικές που εφάρμοσε ο Kolodko.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΒΙΒΛΙΑ

- Berstein, S., Milza, P., 1992. Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης 1919 έως σήμερα, Ιστορία της Ευρώπης, Τόμος 3, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια(1997).
- Gillis, M., Perkins, D., Roemer, M., Snodgrass, D., 1996. Οικονομική της Ανάπτυξης, Τόμος Α, Εκδόσεις Τυπωθήτω(2002).
- Hobsbawm, E., 1994. Η Εποχή των Άκρων, Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991, Εκδόσεις Θεμέλιο(2002).
- Myant, M., 1993. Transforming Socialist Economies, The Case of Poland and Czechoslovakia, Edward Elgar Publishing Company.
- North, D., 1981. Δομή και Μεταβολές στην Οικονομική Ιστορία, Εκδόσεις Επιστημονική Βιβλιοθήκη Κριτική(2000).
- Sachs, J., 1993. Poland's Jump to the Market Economy, Lionel Robbins Lecture Series.
- Stiglitz, J., 1994. Σοσιαλισμός προς ποιά Κατεύθυνση;, Οικονομίες σε Μετάβαση, Εκδόσεις Επιστημονική Βιβλιοθήκη Κριτική(1998).
- Stiglitz, J., 2002. Globalization and its Discontents, Penguin Press.

B. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΑΡΘΡΑ

- Barbone, L., Marchetti, D., Paternostro, S., 1999. The early stages of reform in Polish manufacturing, Structural adjustment, ownership and size, *Economics of Transition*, Volume 7(1).
- Barrell, R., Holland, D., 2000. Foreign direct investment and enterprise restructuring in Central Europe, *Economics of Transition*, Volume 8(2).
- Bodenstein, T., Plumper, T., Schneider, G., 2003. Two sides of economic openness: non-tariff barriers to trade and capital controls in transition countries, 1993-2000, *Communist and Post-Communist Studies*, Volume 36, Number 2.
- Dries, L., Swinnen, J., 2002. Institutional Reform and Labor Reallocation During Transition: Theory and Evidence from Polish Agriculture, *World Development*, Volume 30, Issue 3.

- Ghemawat, P., Kennedy, R., 1999. Competition shocks and industrial structure: the case of Polish manufacturing, *International Journal of Industrial Organization*, Volume 17, Issue 6.
- Gomulka, S., 1995. The IMF-Supported Programs of Poland and Russia, 1990-1994: Principles, Errors and Results, *Journal of Comparative Economics*, Volume 20, Issue 3.
- Ivaschenko, O., 2003. Growth and Inequality: Evidence from Transitional Economies in the 1990s, in T. Eicher and S. Turnovsky (eds.), *Growth and Inequality, Theory and Policy Implications*, Cambridge, Mass: MIT Press.
- Keane, M., Prasad, E., 2003. Social Transfers and Inequality during the Polish Transition, in T. Eicher and S. Turnovsky (eds.), *Growth and Inequality, Theory and Policy Implications*, Cambridge, Mass: MIT Press.
- Kennedy, R., 1997. A Tale of Two Economies: Economic Restructuring in Post-Socialist Poland, *World Development*, Volume 25, Issue 6.
- Kokoszczynski, R., Kondratowicz, A., 1993. Banking, Credit and Monetary Policy, in H. Kierzkowski, M. Okolski and S. Wellisz (eds.), *Stabilization and Structural Adjustment in Poland*, Routledge.
- Kolodko, G. W., 1999. Transition to a market economy and sustained growth, Implications for the post-Washington consensus, *Communist and Post-Communist Studies*, Volume 32, Issue 3.
- Kolodko, G. W., 2000. Transition to a market and entrepreneurship: the systemic factors and policy options, *Communist and Post-Communist Studies*, Volume 33, Number 2.
- Kondratowicz, A., Okolski, M., 1993. The Polish Economy on the Eve of the Solidarity Take-over, in H. Kierzkowski, M. Okolski and S. Wellisz (eds.), *Stabilization and Structural Adjustment in Poland*, Routledge.
- Korbonski, A., 1999. East Central Europe on the eve of the changeover: the case of Poland, *Communist and Post-Communist Studies*, Volume 32, Issue 2.
- Kyriazis, N., Zouboulakis, M., 2005. An institutional theory of change in transition economies, *Communist and Post-Communist Studies*, Volume 38, Number 1.
- Lavigne, M., 2000. Ten years of transition: a review article, *Communist and Post-Communist Studies*, Volume 33, Number 4.
- Michalek, J. J., 1993. The Opening up of the Polish Economy, in H. Kierzkowski, M. Okolski and S. Wellisz (eds.), *Stabilization and Structural Adjustment in Poland*, Routledge.

- Mikhalev, V., 2000. Inequality and Transformation of Social Structures in Transitional Economies, Research for Action 52, Helsinki, The United Nations University, World Institute for Development Economics Research/WIDER (September).
- North, D. C., 1997. The contribution of the new institutional economics to an understanding of the transition problem. WIDER Annual Lectures, 1, Helsinki, The United Nations University, World Institute for Development Economics Research/WIDER (March).
- OECD, 1998. Poland 1998. OECD Economic Surveys. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
- OECD, 2004. Poland 2004. OECD Economic Surveys. Policy Brief. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
- Paci, P., Sasin, M., Verbeek, J., 2004. Economic Growth, Income Distribution and Poverty in Poland During Transition, *World Bank Policy Research Working Paper 3467*, December.
- Pirttila, J., 2001. Fiscal policy and structural reforms in transition economies, An empirical analysis, *Economics of Transition*, Volume 9(1).
- Resmini, L., 2000. The determinants of foreign direct investment in the CEECs, *Economics of Transition*, Volume 8(3).
- Rodlauer, M., 1995. The Experience with IMF-Supported Reform Programs in Central and Eastern Europe, *Journal of Comparative Economics*, Volume 20, Issue 1.
- Roland, G., Verdier, T., 1999. Transition and the Output Fall, *Economics of Transition*, Volume 7(1).
- Σακελλαρόπουλος, Θ., 1999. Αναζητώντας το νέο κοινωνικό κράτος, στο Η Μεταρρύθμιση του Κοινωνικού Κράτους, επιμέλεια Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος, Εκδόσεις Επιστημονική Βιβλιοθήκη Κριτική.
- Slay, B., 2000. The Polish economic transition: outcome and lessons, *Communist and Post-Communist Studies*, Volume 33, Number 1.
- Wellisz, S., Kierzkowski, H., Okolski, M., 1993. The Polish Economy 1989-1991, in H. Kierzkowski, M. Okolski and S. Wellisz (eds.), *Stabilization and Structural Adjustment in Poland*, Routledge.
- Wellisz, S., Iwanek, M., Bednarski, M., 1993. Privatization, in H. Kierzkowski, M. Okolski and S. Wellisz (eds.), *Stabilization and Structural Adjustment in Poland*, Routledge.
- Winiiecki, J., 2000. Crucial relationship between the privatized sector and the generic private sector in post-communist privatization, Determinants of economic performance, *Communist and Post-Communist Studies*, Volume 33, Number 4.

Zylicz, T., 1993. Problems of The Environment, in H. Kierzkowski, M. Okolski and S. Wellisz (eds.), *Stabilization and Structural Adjustment in Poland*, Routledge.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000074688